

31892

T.C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT BÖLÜMÜ
İKTİSAT POLİTİKASI ANABİLİM DALI

**ÖZELLEŞTİRME POLİTİKASI
VE
ETİBANK UYGULAMASI**

Yüksek Lisans Tezi

Danışman
Prof.Dr. İbrahim KANYILMAZ

Hazırlayan
Sara ONUR

BURSA, 1994

İÇİNDEKİLER

Sayfa No:

GİRİŞ	1
-------------	---

I. BÖLÜM

ÖZELLEŞTİRME FAALİYETİNİN TEORİK DAYANAKLARI

GİRİŞ	3
1. Özelleştirme Öncesi Devlet ve Devlet Fonksiyonları	3
1.1. Devletin Doğuşu	3
1.2. Devletin Siyasal ve Ekonomik Alandaki Faaliyetleri İle İlgili Teorik Yaklaşımlar	6
1.3. Devlet Müdahalesinin İktisat Politikası Ekollerinde Savunulması	8
1.3.1. Merkantilizm'e Göre Devlet Müdahalesi	8
1.3.2. J.M.Keynes'e Göre Devlet Müdahalesi	8
1.4. Devlet Müdahalesinin Gerekliliğinin Nedenleri	10
1.5. Devlet Müdahalesinin KİT'lerle Gerçekleştirilme Nedenleri	14
2. Devlet Faaliyetlerinin İktisat Politikası Teorilerinde Sınırlandırılması	15
2.1. Geleneksel İktisat'a Göre Devlet Faaliyetleri	16
2.2. Arz Yanlı İktisat'a Göre Devlet Faaliyetleri	18
2.3. Avusturya Ekolü'ne Göre Devlet Faaliyetleri	19
2.4. Parasalcı İktisat'a Göre Devlet Faaliyetleri	21
2.5. Kurumsalcı İktisat'a Göre Devlet Faaliyetleri	23
ÖZET	24

II. BÖLÜM

ÖZELLEŞTİRME FAALİYETİNİN UYGULAMASI

GİRİŞ	26
1. Özelleştirme Tanımları	26
2. Özelleştirme Sebepleri	28
3. Özelleştirme Amaçları	30
4. Özelleştirme Yöntemleri	34
4.1. Mülkiyetin Özelleştirilmesi	35
4.2. Üretimin Özelleştirilmesi	36

4.3. Yönetimin Özelleştirilmesi	37
4.4. Finansmanın ve Üretimin Özelleştirilmesi	38
4.5. Ortak Girişim	38
5. Bazı Ülkelerde Yaşanan Özelleştirme Deneyimleri	38
5.1. İngiltere Örneği	39
5.2. A.B.D. Örneği	41
6. Özelleştirme Sorunları	41
6.1. Yöntem Sorunları	42
6.2. Siyasal-Toplumsal Sorunlar	44
6.3. Ekonomik Sorunlar	45
ÖZET	47

III. BÖLÜM

TÜRKİYE'DE ÖZELLEŞTİRME

GİRİŞ	49
1. Türkiye'de Kamu İktisadi Kuruluşlar	49
1.1. Kamu Sektörünü Oluşturan Kurum ve Kuruluşların Tanımları	49
1.2. KİT'lerin Tarihçesi	51
1.3. Avrupa Topluluğu'nda KİT'ler	53
2. Türkiye'de Özelleştirme Faaliyeti	54
2.1. Yasal Çerçeve	54
2.2. Morgan Bank Planı ve Özelleştirme Süreci	57
3. Türkiye'deki Özelleştirme Faaliyetinin Değerlendirilmesi	61
3.1. Özelleştirme Nedenleri	61
3.1.1. Ekonomik Nedenler	62
3.1.1.1. Dış ve İç Borçların Artması	62
3.1.1.2. Kamu Kesimi Finansman Açıkları	65
3.1.2. Dışsal Nedenler	66
3.2. Özelleştirmeye Yöneltilen Eleştiriler	67
3.3. Özelleştirmede Uyulması Gereken İlkeler ve Çözüm Önerileri	70
ÖZET	77

IV. BÖLÜM
ETİBANK'IN ÖZELLEŞTİRİLMESİ

GİRİŞ	79
1. Madencilik Sektörünün Ülke Kalkınmasındaki Yeri ve Önemi	79
2. Madencilik Sektörünün Sorunları	80
3. Etibank'ın Teşkilat Yapısı	81
3.1. Etibank Müesseseleri	84
3.2. Etibank Bağlı Ortaklıkları	88
4. Etibank'ın Faaliyetlerinin Ülke Kalkınmasındaki Yeri ve Önemi	90
5. Etibank Faaliyet Raporlarının İncelenmesi	92
5.1. Likidite Analizleri	92
5.1.1. Cari Oranların İncelenmesi	93
5.1.2. Hazır Değer Oranlarının İncelenmesi	96
5.1.3. Nakit Oranlarının İncelenmesi	97
5.2. Mali Bünye Analizleri.....	99
5.2.1. Borç/Özkaynak Oranlarının İncelenmesi	99
5.2.2. Kaldıraç Oranlarının İncelenmesi	101
5.2.3. Etibank'ın Borçlanma Politikasının Nicel Analizi	101
5.2.3.1. Kısa Vadeli Borçların Toplam Borçlar İçindeki Payı	102
5.2.3.2. Kısa Vadeli Borçların Özkaynaklara Oranı	102
5.2.3.3. Kısa Vadeli Borçların Aktif Toplamı İçindeki Payı	104
5.3. Kârlılık Analizleri	105
5.3.1. Özkaynak Kârlılığı	105
5.3.2. Aktif Kârlılık Oranı	106
5.3.3. Özkaynaklar/Aktif Oranı	107
5.4. İktisadi Varlıkların Kullanılması İle İlgili Oranlar	108
5.4.1. İktisadi Verimlilik Oranları	109
5.4.2. Satış Rantabilitesi	110
5.4.3. İşgücünün İktisadi Etkinliği	111
5.4.3.1. Toplam Personel İçinde İşçi Yüzdesi	114
5.4.3.2. Toplam Personel Gideri	115
5.4.3.3. İşçi Başına Düşen Gider	116

5.4.4. Faaliyet ve Faaliyet Dışı Kâr ve Gider Analizi	117
5.5. Bankacılık Faaliyetleri	119
5.6. Etibank'ın Bazı Müessese ve Bağlı Ortaklıklarının Finansman Dengelerinin Analizi	122
6. Etibank'ın İçinde Bulunduğu Sorunlar	183
7. Etibank'ın Sorunlarının Çözümü	190
7.1. Müesseselerin Özelleştirilmesi	194
7.2. Müesseselerin Rehabilitasyonu	197
Özet	200

V. BÖLÜM

GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

SONUÇ	202
KAYNAKLAR	208

TEŐEKKÜR

“Özelleştirme Politikası ve Etibank Uygulaması” isimli yüksek lisans tezimideki maddi ve manevi yardımlarından dolayı, Prof.Dr. İbrahim KANYILMAZ'a teŐekürü borç biliyorum.

Sara ONUR

Bursa, 1994

GİRİŞ

Çalışmamızın amacı, mikro açıdan olduğu kadar makro ekonomik bir politika olmasıyla özelleştirmenin bir iktisat politikası aracı olarak incelenmesidir. 1929 yılına değin iktisat politikası ekollerinde (Klasik ve Fizyokrat Teori) savunulan "Bırakın Yapsınlar, Bırakınız Geçsinler" ci düşünce yaşanan büyük bunalımıyla sorgulanarak, müdahaleler bir politikayı tavsiye eden Keynes'le yıkılmıştır. 1970'lerde doğan stagflasyon, kamu açıklarındaki dış borçlardaki artış, üretkenlik ve verimlilik oranlarındaki azalış ekonominin arz yönündeki istikrarsızlıklar bu kez Keynes'in görüşlerinin yanlış olabileceği yolunda endişelere yol açmıştır. 1970'ler sonrasında Klasik İktisat'ın yıkılan surları Neoklasikler (Parasalcı iktisat, Rasyonel Beklentiler Okulu ve Arzyan İktisat) ve Avusturya Okulu tarafından onarılrken, karşı ekoller; Neo-New Keynesgiller, Anayasal İktisat ve Kurumsalcı İktisat doğmuştur. Özellikle 1970 sonrası doğan ekoller geçmişin izlerini taşıırken, "özel girişim ekonomisinin istikrarsızlığı" nı tartışmak yönünde gelişme göstermiştir.

Çalışmamızın sert çekirdeğini, özelleştirmenin bir iktisat politikası aracı, koruyucu tabakasını, özelleştirmenin en önemli nedenlerinden siyasi nedenlerini, pozitif anlama aracını da örnek olay olarak aldığımız Etibank'ta Özelleştirilme yöntemi meydana getirmektedir. Bu genel çerçeve doğrultusunda, birinci bölümde devletin niteliğini beş temel yaklaşımla açıkladıktan sonra, devlet müdahalesini savunan ve reddeden İktisat Politikası ekollerini inceleyeceğiz. İkinci bölümde uygulanan özelleştirme faaliyetleri'nin sebepleri, amaçları, yöntemleri ve sorunları açısından ele alacağız. Üçüncü bölümde, 1980 sonrası güncellenen ve hükümetlerce uygulanan özelleştirme faaliyetinin yasal çerçevesini, nedenlerini, yöneltilen eleştirileri ve genel olarak uyulması gereken ilkeleri ve çözüm önerilerini açıklayacağız. Dördüncü bölümde, özelleştirmede izlenmesi gereken yolu Etibank örneğiyle vermeye çalışacağız.

Çalışmamızı yönlendiren sorunları ve soruları aşağıdaki biçimde sıralayabiliriz.

1. Devletin varlığına gerek tarihsel gerekse teoriksel anlamda hangi sebeplerle ihtiyaç duyulmuştur?
2. Devlet müdahalesinin niteliği nelerdir?
3. Devlet müdahalesinin savunulmasının nedenleri nelerdir?

4. Devlet müdahalesinin üretici-sermayedar olarak gerçekleştirilmesinin nedenleri nelerdir?
5. Devlet faaliyetlerinin iktisat politikası ekollerinde sınırlandırılma nedenleri nelerdir?
6. Özelleştirme nedir?
7. Kamu İktisadi Teşebbüslerinin mülkiyetinin satışı veya devletin makro ekonomik politikaları uygulamasına sınır koymak özelleştirme midir?
8. Özelleştirme faaliyetinin nedenleri nelerdir?
9. Özelleştirmeden beklenen olumlu sonuçlar ve amaçlar nelerdir?
10. Özelleştirme yöntemleri nelerdir?
11. Özelleştirme deneyimini yaşayan ülkelerde doğan sonuçlar nelerdir?
12. Özelleştirme faaliyetinde doğabilecek sonuçlar nelerdir?
13. Türkiye'de Kamu İktisadi Kuruluşları'nın tanımları, tarihçesi nasıldır?
14. Türkiye'de özelleştirme faaliyetinin yasal çerçevesi nasıldır?
15. Türkiye'de özelleştirme nedenleri nelerdir?
16. Özelleştirme faaliyetine yöneltilen eleştiriler nelerdir?
17. Özelleştirmede uygulanması gereken ilkeler ve çözüm önerileri nelerdir?
18. Örnek olay olarak neden Etibank seçilmiştir?
19. Madencilik sektörünün ülke kalkınmasındaki yeri ve önemi nedir?
20. Etibank'ın ülkemiz kalkınmasındaki yeri ve önemi nedir?
21. Etibank'ın faaliyet raporlarının incelenmesinden hangi sonuçlar çıkarılabilir.
22. Etibank'ın sorunları nelerdir?
23. Etibank'ın özelleştirilme nedenleri nelerdir?
24. Etibank'ın özelleştirilme faaliyetinde yapılması gerekenler, sunulabilecek öneriler nelerdir?

I. BÖLÜM

ÖZELLEŞTİRME FAALİYETİNİN TEORİK DAYANAKLARI

1. ÖZELLEŞTİRME ÖNCESİ DEVLET VE DEVLET FONKSİYONLARININ İNCELENMESİ

GİRİŞ

Bu bölümde, devletin toplumsal hayatta ve bir ekonomik ajan olarak ekonomik hayatta varoluş nedenleri, tarihi ve teorik açıdan incelenerek, devletin niteliği belirlenecektir. Öncelikle, devlet faaliyetleri, "Devlet Müdahalesi" olarak tanımlanacaktır. Ekonomik büyüme ve gelişmenin başlangıcında devletin varlığına duyulan ihtiyacın tarihi nedenleri ve devlet müdahalesinin iktisat politikası teorilerinde kabul edilmesi açıklanacaktır.

Son olarak devlet müdahalesine karşı olan, devlet faaliyetlerinin sınırlandırılmasını savunan ekoller incelenecektir. Bir başka deyişle bu kısım, özelleştirmenin teorik nedenlerini açıklayacaktır.

1.1. Devletin Doğuşu

Erken devlet de denilen köy aşaması ile topluluklar yerleşik düzene geçmiştir. Ortaçağ'a rastlayan bu dönemde üretim ilişkisi ekonomik faaliyet, feodalite ile düzenlilik kazanmıştır. Günümüz Avrupa toprakları büyüklü-küçüklü tarımsal üretim alanlarına ayrılmıştır. Bu üretim alanları senyör isimli toprak sahipleri tarafından yönetilmektedir. Senyör toprağın ve ürünün sahibi olduğu kadar Serf isimli tarımsal üretimi gerçekleştiren çocuk, kadın ve erkeklerin de sahibidir. Bir başka deyişle, senyörler serflerinin sosyal, ekonomik ve hukuksal hayatındaki tek karar merkezidir. Bu senyörlerin içinde kilise de vardır. Psikolojik nedenlerle, kiliseye maddi yardımlarda bulunan senyörler sayesinde rahipler de topraklarını kendilerine ait serflere ekip biçirmektedir. Bu arada tarımsal üretim fazlasının doğması ve küçük çaptaki imalat faaliyetlerinin (marangozluk, demircilik gibi) gelişmesi pazarları meydana gelmiştir. Belirli günler, belirli yerlerde kurulan pazarlarda takas işlemleri yapılırken, senyörler arasındaki toprak savaşları, en güçlü senyörü, kralı belirlemiştir. Artık, kentler gelişimini ilkel imalat ve pazarla sağlarken, kırdaki senyörlere bağlı serfler, tarımsal

üretimi gerçekleştiriyordu. Kentteki değişimin hız kazanmasında özellikle sanayi sektörünün, ilk örneğini oluşturan, imalat faaliyetlerini örgütleyen, üretim miktarını, kalitesini, fiyatını, meslek seçimini ve eğitimini yönlendirilen lonca sistemidir. Bu arada kiliseyi de yanına alan krallar kendi siyasal sınırlarını çizerek paralarını bastırmaktadır. Para ekonomisinin ilk aşamasını, metal para standardını yaşayan toplum artık bir kent devletidir. Kent devletinde üretim araçlarına sahip olan burjuvalar (kentliler) daha fazla meta üretimi sağlamak yolunda, iç gümrük duvarlarının yıkılması ve iç pazarın korunması için krala yaptıkları baskı ve sağladıkları maddi destek sonucu doğan, otorite ve girişimci arasındaki bu ilk yakınlaşma kırdan kente yerleşip, yalnız yönetim ve güvenlikle sorumlu krala ilk müdahale imkanını vermektedir. Haçlı seferlerinin, Norman akınlarının ardından milli devletler kurulmaya başlamıştır. XIV. yy.'da, Ortaçağ'ın sonlarında büyük buluşların varlığı, ticaret yollarının keşfedilmesi, kıymetli maden-metal paranın yaygınlaşması yanında en önemli değişim, ideolojik yapıda meydana gelen değişimdir. Bu dönemde, rönesans ve reform hareketleri özel mülkiyetin savunulmasına yol açmıştır. Oppenheimer, bu durumu nihai kararların kent devletinde ekonomik yollarla, devlette ise siyasal yollarla verilmesiyle açıklar(1). Wittgofel, çok büyük miktarlarda su kullanımının örgütlenmeyi gerektirmesini, Fried kaynaklar üzerindeki artan nüfus baskısını(2), Rousseau, bir toplum sözleşmesinin varolmasını, Carey bir soyguncu çetesinin varlığını, Platon ve K. Marx da herşeye gücü yeten bir otoritenin doğmasını(3) devletin doğuş nedeni olarak kabul eder. Bizce devletin doğuş nedeni, Karl Popper'in ifade ettiği "Özgürlük Paradoksu" ile açıklanabilir(4): "Kendi kendini yokedeleyen sonsuz-sınırsız özgürlüklerin toplumsal sınırları yasalarla çizilmeli ve korunmalıdır." Bir başka deyişle, devletin ilk görevi koruyuculuktur; siyasal birliği-bütünlüğü, güvenliği sağlamaktır. Kentlerin, kent devletine dönüşmesinde, devletin koruyuculuk görevinin doğuşunda, din adamlarının kentin iç sorunlarını çözebilirken, komutanlığa yatkın olmamaları temel rolü

(1) Franz Oppenheimer, "Devlet", Çev: Alaeddin Şenel-Yavuz Sabuncu, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1980, sh. 178.

(2) H.J.M. Claessen-Peter Skalnik, "Erken Devlet", Çev: Alaeddin Şenel, İmge Kitabevi Yayınları, Ank. 1993, sh, 3-17.

(3) F. Oppenheimer, a.g.e., sh. 15.

(4) Hüsnü Erkan, "Sosyal Piyasa Ekonomisi", Sosyal Piyasa Ekonomisi Yayın Serisi: 1, İzmir, 1991, sh. 4

oynamaktadır(5). Ayrıca sosyal yaptırımlar, askeri güçle desteklenmediğinde savaşlar yenilgi getirmiştir. F. Oppenheimer ise devletin doğuş nedenini "iç gelişme" kavramı ile değil "dış gelişme" kavramıyla açıklarken, aslında koruma işlevinin devletin bir amacı-görevi olarak sonradan ortaya çıktığını, devletin doğuşunun asıl nedeninin fetih olduğunu savunur(6). Aslında fetih de bir tür iç gelişmedir. Bundan başka, fetih de ileri bir aşamasında, ekonomik gelişmeye bağlı olarak yeni hammadde kaynakları ve yeni pazarlar bulmak amacı vardır. Bu arada din gibi manevi güçlerin de, psikolojik motivasyonların da fetih etkisi büyüktür. Kitle psikolojisinin de rol oynadığı bu durumda tek başına karınca dahi incitmeyen bir birey, kitleden içine aldığı güçle bir "Toplum şuuru" "mop" olup, savaşmaktadır. Bu konuda Le Bon Gustave linç etmeyi örnek olarak verir(7). Weber (8) ve Engels devletin doğuş nedeni olarak, sınıf farkının varolmasını kabul ederler. Askeri hakimiyet ile kurulan egemenlik, boyun eğdirilenlerin ekonomik olarak sömürülmesidir. "İlk Birikim Yasası"(9) denilen sınıf farklılığı ile devletin doğması Fried de sınıf farklılığının üretim araçları üzerindeki ortak mülkiyetin yerini almasıyla. İki tür sınıf farklılığı mevcuttur. Bunlardan ilki, kral-kral erkanı ve halkdan oluşan sınıftır. İkincisi de, halkın sermayedar ve üretici olarak ayrılmasıyla oluşan sınıftır. Bize göre, devletin koruyuculuk görevi, kral-kral erkanı ve halkdan oluşan bir toplumsal yapıda doğmuştur. Halkın sermayedar ve üretici olarak ayrılmasıyla da devletin özel mülkiyeti koruma görevi doğmuştur. Bu türlü görev ayrılığının göstergesi gelirdir. Sermayedar, ticaret yapan ve ilkel sanayi ile uğraşan sınıf olup gelir düzeyi, tarımsal üretim yapan üreticilere göre daha yüksektir. Nihayetinde sermayedar ve üreticiden meydana gelen sınıf farklılığı özel mülkiyetin ortak mülkiyetin yerini almasına neden olmuştur. Bu aşamada devletin ilk kez, siyasal hayata ekonomik nedenlerle müdahalesi istenmiştir. İlerleyen dönemlerde, devletin ekonomik hayata, ekonomik nedenlerle hatta ekonomik hayata siyasal nedenlerle müdahalesi görülmüştür. Bu konuları, detaylarıyla ikinci bölümde inceleyeceğiz.

(5) Alaeddin Şenel, "İlkel Topluluktan Uygur Topluma", A.Ü. S.B.F. Yayınları, No: 504, Ankara, 1992, sh. 239.

(6) F. Oppenheimer, a.g.e., sh. 36.

(7) Le Bon Gustave, "Kitle Psikolojisi" Çev: S. Demirhan, Bedir Yayınevi, İst., 1969, sh. 73.

(8) Şirin Tekeli, "D. Easton'un Siyaset Teorisine Katkısı Üzerine Bir İnceleme", Güzray Matbaacılık, İstanbul, 1976, sh. 135.

(9) H.J.M. Claessen, Peter Skalnik, a.g.e. sh. 22-25.

1.2. Devletin Siyasal ve Ekonomik Alandaki Rolü ile İlgili Teorik Yaklaşımlar

Devletin siyasal ve ekonomik alandaki faaliyetleri literatürde beş ayrı yaklaşımda incelenmektedir. Bu yaklaşımlardan, iki uç tanım açıklanacağı gibi, Koruyucu ve Sıfır Devlet'tir. Koruyucu Devlet yaklaşımı, Sıfır Devlet yaklaşımı hariç, tüm diğer yaklaşımlarda genel kabul görmektedir.

i- Koruyucu Devlet: Çizilen milli sınırların korunması, milli güvenliğin ülke içinde ve dışında sürdürülmesi için devlete ihtiyaç duyulmuştur. Gerek silah cephane gerekse yönetim, plan, organizasyon açısından, ayrıca yalnızca güvenlikle, asayişle ilgilenecek bir birim olarak devletin varlığı zorunluydu. Koruyucu devlet, ulusal sınırların korunması, can ve mal güvenliğinin, toplum düzeninin, asayişin sürekliliğini sağlamakla görevlidir. Devlet faaliyetleri tümüyle askeri amaçlarla sınırlandırılmıştır. Devletin ekonomik hayatta, gerek kurum ve kuruluşlarla gerekse makro ekonomik politikalarla rol alması kesinlikle kabul edilemez.

ii. Kamu Adına Girişimci Devlet: Yalnızca sını kapitalizm döneminde Avrupa'da ve Osmanlı imparatorluğu'nda görülen bu tip devlet, kralların ve padişahların kendi nam ve hesaplarına (gelir ve giderleri kendilerine ait) ancak görünürde, kamu adına yaptıkları iktisadi kuruluşlardır(10). Fransa krallarının halı (goblen), Osmanlı Padişahları'nın dokuma ve halı işletmeleri gibi. Günümüzde yeri ve önemi kalmamıştır.

iii. Üretici-Sermayedar Devlet: Özellikle sanayi devrimini izleyen yıllarda, sanayileşme ve şehirleşme ile yoğunluk kazanan "üretici-sermayedar devlet" hem sermaye sahibi, hem de üretici olarak kurum ve kuruluşlar kurmaktadır. (Kit'ler gibi) Ya da yalnız sermaye katarak (Sermayedar), özel sektörle ortaklık kurmaktadır.

iv. Otorite Devlet: İlerde açıklanacağı gibi, Anayasal İktisat, Parasalcı İktisat, Otorite Devlet'i savunmaktadır. Otorite Devlet, ekonomik hayatı global olarak, yalnız makro ekonomik politikalarla yönlendirmektedir. Otorite devletin ekonomiye müdahalesinin amacı, piyasada rekabeti kurmak ve devamını sağlamaktır. Çünkü; gerek üretim etkinliğinin gerekse tüketim etkinliğinin sağlanması için rekabet ortamının kurulması gereklidir. Piyasaya aşırı güvenin sözkonusu olduğu bu

(10) Çoşkun Can Aktan, "Özelleştirme", Takav Matbaası, Ankara 1993, sh. 61.

yaklaşımında fiyatların piyasada, arz ve talep tarafından, içsel değişkenlerle belirlenmesi gerektiği savunulur. Devletin, yalnız makro-ekonomik politikalarla ekonomide yer almasını isteyen otorite devlet yaklaşımında, devletin uyguladığı politikalarla ekonomik düzene nasıl yardımcı olabileceği yolundaki öneriler, ekollere göre Anayasal İktisat ve Parasalcı İktisat başlıkları altında detaylıca açıklanacaktır.

v. Refah Devleti: Özünde bir tür sosyal güvenlik sistemi olan refah devleti(11), gelir dağılımını adil düzeyde gerçekleştirmek gelirsiz vatandaşlara kaynak tahsis etmek, işsizliği kaldırmak amacındadır. Ayrıca sağlık, eğitim gibi alanlarda sosyal transfer harcamaları yapmaktadır. Refah devleti toplumda talebi yoğun ve arzı sınırlı olan mal ve hizmetleri, (kira yardımı, ev sahibi olma yardımı gibi) gerçekleştirmekle görevlidir.

vi. Sıfır Devlet: Sıfır Devlet, devlet müdahalesinden öte devletin geleneksel görevini güvenliğini sağlamak amacını bile onaylamayan çok uç bir yaklaşımdır. Sıfır Devlet yaklaşımını, Milton Friedman'ın oğlu D. Friedman ve Neo-Avusturya ekolünden Murray Rothbard savunmaktadır(12). Onlara göre, özel ordu ve polis güçlerinin kurulması, polis teşkilatının özel sektör tarafından gerçekleştirilmesi gerekir. Günümüzde varolan büyük şirketlerin sahip oldukları binalardaki güvenlik birimleri ve özel dedektiflik büroları örnek verilmektedir. Mikro planda başarılı oluyorsa makro planda da başarılı olacağı iddia edilmektedir. Güvenliğin özel sektöre devrinin sebepleri iki temel noktada toplanmaktadır. İlki, psikolojik nedenledir; kamu hizmeti gören polis teşkilatı ve ordu ulusal ve uluslararası sosyal ve siyasal düzeni sağlamakta olayların geniş ve yoğun oluşundan dolayı yetersiz kalmaktadır. İkinci neden, kamu harcamalarının artışının bütçe açıklarına yolaçmasıdır. Özel ordu ve özel polis teşkilatı sayesinde bütçenin giderlerinin büyük bölümünü teşkil eden güvenlik harcamaları için para ayırmaya gerek kalmayacaktır. D. Friedman ile M. Rothbard'ın gözden kaçırdıkları tek ve çok önemli bir nokta vardır. O da güvenlik olayının ayrı bir uzmanlık alanı oluşudur. Güvenlik özel bir eğitim, eğitim için özel bir zaman ve özel kişiler gerektirir.

(11) Ray Robinson-Julian Le Grand, "Privatization Welfare State Introduction", Privatization and Welfare State (ed 2), Unwin Pub., London, 1984, sh. 23.

(12) Terry Caslin, "Devlet ve Ekonomi", Çev. Mensur Akgün, Derleyen: Kemal Saybaşılı, "Liberalizm, Refah Devleti, Eleştiriler", Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 1993, sh. 295.

Eğer sıfır devlet uygulamaya geçirilirse orman kanunlarının geçerli olduğu, üstünlüğün yalnızca fiziksel güce bağlı olduğu bir ortam doğar.

1.3. Devlet Müdahalesinin İktisat Politikası Ekollerinde Savunulması

Devletin ekonomiye müdahalesinin savunulmasını iki grupta inceleyebiliriz. Ortaçağ Avrupası'na hakim olan Merkantilist Düşünceye ve 1930 Bunalımının ardından Devrim yapan J.M. Keynes'e göre devletin niteliğini, müdahale biçimlerini ve devlet müdahalesinin savunulmasının nedenlerini araştıracağız.

1.3.1. Merkantilizm'e Göre Devlet Müdahalesi

Merkantilizmin ilk aşaması, ticari kapitalizmde devlet ülke için vardır. Devlet toplumu temsil etmektedir. "Mutlak Devlet" inancıyla(13), birey devlete feda edilmiştir. Milli iktisatın hedeflendiği bu dönemde, devlet ve girişimci çıkarlarının paralel olduğu belirtilerek, devlet harcamalarının artışı teşvik edilmiştir. Keşiflerin yeni ufuklar açtığı, denizaşırı faaliyetlerin büyük kârlar sağladığı ticari kapitalizm döneminde devlet ve girişimcinin çıkarlarının paralel olması, her iki tarafında birbirine ihtiyaç duymasından kaynaklanıyordu. Zira, tüccarlar kârlı denizaşırı pazarlara ve hammaddelere ulaşmak için can ve mal güvenliklerinin sağlanmasına, krallar da güçlü olabilmek için gelir elde etmeye (kıymetli madenlere sahip olmaya) ve silah üretimine ihtiyaç duyuyordu. Ülke içinde ve dışında, devlet ve girişimci doğal bir işbölümüne sahip olmuştu. Kıymetli madenin öneminin azaldığı, yerli sanayinin önem kazandığı merkantilizmin ikinci aşaması(14), sını kapitalizm döneminde devlet faaliyetleri salt uluslararası planda güvenlikle sınırlandırılmamış, ulusal bazda da, yerli sanayinin teşviki için bizzat girişimci olmaya yönelmiştir. Devlet başkanlarının kendi nam ve hesaplarına kurdukları iktisadi kuruluşlar görülmüştür. Ayrıca bu dönemde devlet ve özel sektör ortak olarak karma girişimlerde bulunmuştur(15).

1.3.2. J.M. Keynes'e Göre Devlet Müdahalesi

Keynes'in tam istihdama ulaşmak için hükümetin ekonominin işleyişine müdahale etmesi gerektiğini savunması, o yıllarda herkese Stalin Rusya'sını, Hitler

(13) Hüsnü Erkan, a.g.e., sh. 10

(14) Gülten Kazgan, "İktisadi Düşünce", Remzi Kitabevi, İstanbul, 1993, sh. 31.

(15) Coşkun Can Aktan, "Kit'leri Özelleştirme", Arkadaş Matbaası, İzmir, 1987, sh.61.

Almanya'sını hatırlatıyordu(16). Oysa Keynes Sosyalist değildi ve sosyalizmi de savunmuyordu. Genel Teori'de,

"Devlet için önemli olan, üretim araçları mülkiyetine sahip olmak değildir."

derken önemli olanın, kaynak tahsisiyle elde edilen kazanç dağılımını belirlemek olduğunu savunuyordu(17). Böylece Keynes, "Sermayedar-Üretici Devlet'i şart koşturmakla beraber makro ekonomik politikaların uygulanması için devlet müdahalesinin olması gerektiğini savunuyordu. Bir başka deyişle eğer makro ekonomik politikaların uygulanması yetersiz kalıyorsa devlet, otorite devlet yerine üretici-sermayedar devlet olmalıydı. Keynes'e göre devlet bu aşamada, "toplum adına karar veren özerk bir birimdir. "Kamusal yarar ve çıkarın, konjonktürel dalgalanmaların yumuşatılması; istikrarın sağlanması, ve tam istihdama ulaşmanın amaçlandığı devlet fikrinde "iyi niyetli hakem" rolü yoktur. Keynes kamu iktisadi teşebbüslerin kurulmasını özel tekellerin ekonomik ve siyasi gücüne karşı çıkmak için kabul etmektedir(18). Aksi takdirde sosyal çıkar zedeleneyecektir. Özel girişim O'na göre bir ideal olup, ekonomideki sorunlar müdahalesiz çözülemezdi. Dolayısıyla Keynes'de otorite devlet serbest piyasa koşullarının en önemli amacı olan, tam istihdama ulaşmak için yetersiz olmasından dolayı, gereklidir. Keynes'e göre, ekonomide doğan istikrarsızlıkların kaynağı, özel sermaye yatırımlarıdır(19). Ekonominin iyi olduğu dönemlerde, yatırımcıların yatırımlarını genişletmesi tüketici taleplerini tam olarak karşılayınca sona ermektedir. Yatırımların "boom" döneminin ardından azalması, tüketicilerin gelirlerinde daha fazla bir azalmaya neden olur. Nihayetinde ekonomik refahın lokomotifini olan yatırımları teşvik edecek bir motivasyon-ki bu da devlet müdahalesidir- olmazsa ekonomi çöküşe yönelecektir. Toplam talep Keynes'de dikkate değer tek noktadır. 1930 Bunalımının doğuşunun nedeni talep noksanlığıdır. Ekonomide doğan istikrarsızlıklar talep noksanlığının sebep olduğu eksik istihdamdır. Dolayısıyla, en etkin kaynak dağılımı için devlet müdahalesi zorunludur. Keynes'e göre sistemin doğasından

(16) Michael Stewart, "Keynes Devrimi", Çev. A. Baltacıgil, Minnetoğlu Yayınları, İstanbul, 1980, sh. 26.

(17) Aktaran Gülten Kazgan, a.g.e., sh. 266

(18) Ed. Korkut Boratav, Ergun Türkcü, "Türkiye'de Sanayileşmenin Yeni Boyutları ve KİT'ler", İktisat Politikası Seçenekleri I, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1993, sh. 182.

(19) Osman Z. Orhan, "Keynesyen ve Monetarist İstikrar Politikaları" Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul, 1989, sh. 44.

kaynaklanan, içsel bir değişken olarak, belirsizlik sözkonusudur(20). Spekülasyon güdüsünün de temeli olan bireyden bireye değişen ve istikrarsız olan beklentiler dolayısıyla devletin ekonomiye müdahale ederek, kontrol altında tutması potansiyel krizi önlemenin tek yoludur. Keynes, devlet müdahalesi için maliye politikasını para politikasına tercih etmiştir. Çünkü, para politikasının etkisi dolaylıdır. Ayrıca, zaman alıcı ve likiğite tuzağının doğma ihtimali sözkonusudur. Maliye politikasının uygulanması toplam talep üzerinde doğrudan etkili iken aynı zamanda da miktar ve bileşim açısından da ayarlama yapılmasına imkan tanımaktadır. Kamu harcamaları, çarpanla gelirleri ve hızlandırıcılarla da tüketimleri, sonuçta yatırımları artırır. Resesyon dönemlerinde de kamu harcamaları için açık finansmana başvurulabilir. Ayrıca Keynes tam ve kamusal malların üretimi için de üretici-sermayedar devleti kabul eder(21).

1.4. Devlet Müdahalesinin Gerekliğinin Nedenleri

Devletin ekonomiye üretici, sermayedar, otorite olarak müdahale etmesinin gerekçelerini genel olarak açıklayalım.

Piyasa ekonomisinin serbest işleyişi içinde, her zaman, ekonomide kıt kaynakların toplumsal refahı maksimize edecek şekilde kullanımı, kısaca optimum kaynak tahsisi ve kullanımının sağlanamaması nedeniyle devletin müdahalesi gereklidir. Piyasa ekonomisinin başarısızlığına neden olan faktörleri açıklayalım.

i- Piyasa ekonomisinin tam rekabet koşullarının tümüne birden sahip olamaması.

Mal ve faktör piyasalarında rekabet çeşitli nedenlerle aksayabilmekte ve özellikle satıcılar gerektiğinde gizli ya da açık anlaşma, birleşme ve örgütlenmelerle, giderek piyasaya hakim olabilmekte, reklam gibi araçlar da kullanılarak mal farklılaşması sağlanıp tüketici tercihleri etkilenebilmekte, piyasaya giriş üzerinde çeşitli engel ve güçlükler söz konusu olmakta ve iletişim olanaklarındaki tüm gelişmelere rağmen ekonomik birimler piyasa konusunda tam ve eşit bilgiye sahip olamamaktadır.

Tam rekabetten uzak piyasaların hakim olduğu gerçek hayatta, kaynakların toplumsal açıdan optimum şekilde tahsisi ve kullanımının sağlanması, devlet

(20) Ercan Eren, "İktisatta Yöntem", U.Ü. Basımevi Bursa, 1989, sh. 215

(21) Kemali Saybaşı, "Devletin Ekonomiye Müdahalesi (1963-1985)", Birey ve Toplum Yayınları, İstanbul, 1986, sh. 16.

müdehalelerinin gerekçelerinden birini oluşturmaktadır. Bu çerçevede devlet, rekabet yapısını güçlendirici ve fiyat mekanizmasının toplumsal optimumu sağlayacak şekilde işleyişini kolaylaştırıcı önlemler alabilecek ve elindeki çeşitli politika araçlarını bu amaca yönelik olarak kullanabilecektir(22).

ii. Dışsal Ekonomiler: Fiyat mekanizmasının serbest işleyişi çerçevesinde mal ve hizmetlerin toplumsal optimumuna uygun düzeylerde üretimini engelleyen, piyasa ekonomisinin başarısızlığa yol açan etmenlerden biri de dışsal ekonomilerin varlığıdır(23).

Genel olarak, dışsal ekonomiler bir ekonomik faaliyet sonucunda üretici veya tüketici birimlerin olumlu veya olumsuz yönde etkilenmesi anlamına gelmektedir.

Pozitif dışsal ekonomilere yol açan üretim dalları sübvansiyonla desteklenebileceği gibi bizzat devlet tarafından da üstlenilebilir. Piyasa başarısızlığının bir nedenini oluşturan ve devlet müdahalesini gerekli kılan asıl önemli tür, üretimde negatif dışsal ekonomilerdir. Çünkü bu durumda, bir firmanın üretim faaliyetleri sonucunda başka firma veya tüketicileri maliyet veya fayda fonksiyonları olumsuz yönde etkilenmektedir.

Kısaca, dışsal ekonomilere karşı devlet sübvansiyon, vergi veya bazı ek yükümlülükler getirme gibi bir kısım dolaylı tedbirler uygulayarak, ya da ilgili üretim faaliyetlerini bizzat üstlenerek toplumsal açıdan optimum olan duruma yaklaşılmasını sağlayabilecektir. Dışsalıklar sorunu, kamusal mallar açısından da önem taşıyan bir konudur.

iii- İçsel Ekonomiler ve Doğal Monopol Durumu: Firma ölçeğinin genişlemesi sonucunda firmanın uzun dönem ortalama maliyetlerinde azalış veya artış olması durumunda içsel ekonomilerden söz edilir. Sözü edilen maliyetlerde, azalış varsa "pozitif içsel ekonomiler" söz konusudur. Pozitif içsel ekonomiler, ölçek genişledikçe işbölümü ve uzmanlaşmanın artmasının ve yeni teknolojilerin kullanılmasının birim maliyetleri azaltıcı etkisinin yanısıra, finansman imkânlarının daha kolay ve ucuz hale gelişi ve birim pazarlama maliyetlerinin azalışı gibi diğer bazı olumlu gelişmelerin etkisini de

(22) Yahya Doğan, "Kamu İktisadi Teşebbüsleri ve Özelleştirme", Metis Yayınları, İstanbul, 1993, sh. 10.

(23) Yüksel Ülken, "Fiyat Teorisi; Cilt 2", Çağlayan Basımevi, İstanbul, 1972, sh. 181-183.

yansıtır. Negatif içsel ekonomiler ise, firma ölçeğinin aşırı genişlemesinin olumsuz etkilerini yansıtmaktadır(24).

Bazı üretim dallarında pozitif içsel ekonomilerden yararlanılması, ilgili endüstride tek bir firmanın kalmasıyla mümkündür. Doğal monopol olarak adlandırılan bu durum, kısaca, "bir malın veya hizmetin en düşük maliyetle üretilmesi için endüstride birden fazla firmanın bulunmaması durumudur(25). Elektrik dağıtımı doğal monopolün tipik örneğidir.

İçsel ekonomiler nedeniyle ortaya çıkabilen doğal monopol durumu piyasa başarısızlığının bir nedenini oluşturmakta ve esasen daha önce ele alınan tam rekabet dışı piyasa yapılarının bir örneğidir. İşte toplumsal açıdan optimumdan uzak sonuç verecek olan böyle bir durumda optimum fiyatlama ve kaynak tahsisini sağlamanın bir aracı olarak devlet müdahalesi sıkça savunulmaktadır.

iv- Kamusal Mal ve Hizmetler: Ekonomik mallar çeşitli açılardan birbirinden farklı özelliklere sahip bulunmaktadır. Bu özelliklerin başlıcaları arasında, tüketimde rakip olma-olmama, tüketimden dışlanabilme-dışlanamama ve dışsallıklara yol açıp-açmama sayılabilir. Bu özellik farklılıklarına göre ekonomik malların değişik gruplar içinde düşünülmesi mümkündür. Bu sınıflandırma bir uçta, tüketimde rakipolma özelliğine sahip bulunan (faydasının alıcılar arasında bölünebilirliği), fiyatını ödemeyenlerin tüketimden dışlanabildiği, kişisel tüketime konu olan ve diğer bireylerin refahı üzerinde pek önemli dışsal etkilere yol açmayan tam özel mallar, diğer uçta, faydasının alıcılar arasına bölünemediği (tüketimde rakip olmama özelliğine sahip), fiyatını ödemeyenlerin tüketimden dışlanamadığı ve dolayısıyla ortak (kollektif) tüketime konu olan tam kamusal mallar, bu ikisi arasında da, bazı yönden kamusal mala bazı yönden özel mala benzeyen karma mallar bulunmaktadır(26).

a) Tam Kamusal Mal ve Hizmetler: Tam kamusal mallar, bölünememe ve tüketimden dışlanamama gibi temel özelliklere sahip bulunan ve bunların doğal sonucu olarak kişisel tüketime değil ortak tüketime konu olan ve bir bedel ödenmese de herkesin yararlanabileceği mallardır. Bu özellikleri nedeniyle tam kamusal mallar

(24) Önder Özkazanç, "İktisadi Analiz:1", AÖF Yayınları, No: 12, Eskişehir, 1987, sh. 123-130.

(25) Aylaç Eker- Çoşkun Can Aktan, "Kamu Ekonomisinin Genişlemesi ve Özelleştirme", İzmir, 1993, sh. 50.

(26) Kenan Bulutoğlu, "Kamu Ekonomisine Giriş", Servet Matbaası, İstanbul, 1977, sh. 13-23.

piyasa ekonomisi kuralları içinde özel kesim tarafından etkin bir biçimde üretilmesi mümkün olmayan mallardır. Tam kamusal malların varlığı, milli ekonomi içinde devlet faaliyetlerinin karşı çıkılması güç gerekçelerinden birini oluşturmaktadır.

Tam kamusal malların önemli bir özelliğini oluşturan tüketimde rakip olmama, bir bireyin tüketiminin başka bir bireyin tüketimini azaltıcı nitelik taşımasıdır.

Kısaca, tam kamusal mallar nitelikleri gereği kamu kesimi tarafından üretilmesi gerekli bulunan mallardır. Bu malların özel kesim tarafından kârlı bir biçimde üretilip pazarlanması mümkün değildir. Bu malları tüketenler gönüllü olarak bir bedel ödemeye yanaşmayacaklar ve dolayısıyla malların ne miktarda üretilmesi gerektiği konusundaki karar da siyasi otoriteler tarafından (üretilecek bireylere) verilmek zorunda olacaktır. Özel kesim tarafından üretilip bireylere tek tek satılmayacak alan bu tür mallar kamu kesimi tarafından finanse edilmek zorundadır. Bireyler bu tür hizmetlerin ve diğer kamu hizmetlerinin karşılığını gönüllü olarak ödemek istemeseler de, devletin vergi gibi zorunlu gelir sağlama imkanları bulunmaktadır.

b) Yarı Kamusal Mal ve Hizmet: Bölünebilme, tüketimden dışlanabilme ve dolayısıyla bir fiyatla arz edilebilme özelliklerine sahip olma açısından özel mallara benzeyen, fakat aynı zamanda, tam özel mallardan farklı olarak, toplumsal açıdan önemli boyutlarda pozitif dışsal etkilere sahip bulunan mallara yarı kamusal mallar denir. Yarı kamusal malların tipik örnekleri eğitim ve sağlık hizmetleridir. Çünkü bu hizmetler, yalnızca tüketen açısından önemli dışsal faydalar sağlar.

Bireyler, piyasa ekonomisi çerçevesinde arz edildiğinde yarı kamusal nitelik taşıyan malları, kendi özel faydalarını düşünerek ve satın alma güçlerine göre talep edeceklerdir.

c) Erdemli Mal ve Hizmetler: Sosyal, ahlaki, sağlıkla ilgili mülahazalarda ve toplumda hakim olan değer yargılarının da etkisiyle arzulanır ve iyi kabul edilen mallara erdemli mallar, tersi özellik taşıyan mallara da erdemsiz mallar denir(27).

Erdemli ve erdemsiz mallar, devletin kontrol, düzenleme, yönlendirme ve zaman zaman da katılma şeklinde müdahalelerde bulunabileceği mallar niteliğini

(27) Yahya Doğan, a.g.e., sh. 13.

taşımaktadır. Bu tür malların tamamen piyasa ekonomisi koşullarına bırakılması, toplumsal açıdan optimum olmayan üretime yol açabilecektir.

1.5. Devlet Müdahalesinin KİT'lerle Gerçekleştirilme Nedenleri

Devlet müdahalesi, sadece ekonomik dalgalanmaları aşmak için belli araçların uygulanması ile sınırlı kalmayıp, birçok düzenleyici müdahaleler KİT'ler ile kurumsal niteliğe bürünmüştür.

Sanayi devrimiyle başlayan, 1930'larda ve 1970'lerde yaşanan büyük dünya bunalımlarının ardından artan kamu iktisadi kuruluşları 1980'lere gelindiğinde dünyada mal ve üretiminin % 80'nini gerçekleştiriyordu(28).

KİT'lerin varoluş ve gelişme nedenlerinden ilki ekonomi ile dolaylı olarak bağlantılı, milliyetçilik fikridir(29). Siyasal egemenliği milli kuruluşlar kurarak devam ettirmek, dış kaynakların ekonomik gücünü siyasi alana yansımaya engel olmaktadır. Ayrıca, milli güvenlik amacı doğrultusunda stratejik bölgelerde mal ve hizmetlerin üretimi için KİT'lere ihtiyaç duyulmaktadır.

İkinci neden, toplumsal yapıda adaleti sağlamak amacıdır. Sermayedarların kârını attırmak, üretim maliyetini düşük tutmak uğrunda işçilerin hayat standartlarını düşürmesine engel olmaktadır.

Üçüncü neden, büyük sermaye gerektiren ve sadece kâr amacı güden özel sektör için cazip gelmeyen özellikle de geri kalmış bölgelerde yatırımlar yapmak zorunluluğudur.

Dördüncü neden, günümüz teknolojilerine rağmen halâ ideal piyasa tipi olan tam rekabet piyasasının, şeffaf olma özelliği yetersiz kalmaktadır. Bilgi yetersizliği piyasadaki üretici ve tüketicileri yanlış yönlendirirken, doğan üretim ve tüketim dengesizliği kaynak dağılımını olumsuz etkilemektedir. Benzer biçimde üretici ve tüketiciler tercih özgürlüklerini, reklam gibi pazarlama yöntemleri ile yeterli derecede kullanamazlar(30).

(28) H.A. Simon- D.W Switnbuzr, W. Thompson, "Kamu Yönetimi", Çev. Cemal Mihçioğlu, SBF. Yay., Ankara, 1985,sh. 30.

(29) Selâhtin Özmen, "Kalkınmanın Vazgeçilmez Aracı: İOT", Mülkiyeliler Birliği Dergisi, sayı:, yıl 1967.

(30) Çoşkun Can Aktan, (Özelleştirme) Takav Matbaası, Ank, 1993, sh. 4.

Beşinci neden, belli kaynakların korunması, eşsiz nitelikte ve son derece kıt olması nedeniyle zorunludur. Hava,su temizliği örnek olarak verilebilir(31).

Altıncı neden, tarihseldir. Özel sektörün elinde bulunan işletmelerin savaşın doğurduğu sonuçlar nedeniyle kamu işletmesi haline getirilmesi gibi. Bu konuda I. Dünya savaşının sonunda 1918 yılında Fransa'da düşmanın elinde bulunan Alsace-Lorraine Demiryolları ve Alsace Potasyum Madenleri'ne 1944 yılında sahibinin düşmanlarla işbirliği yaptığı gerekçesiyle devlet tarafından el konulması örnek gösterilebilir(32).

Yedinci neden, ilk kez İngiliz İktisatçı A. Marshall tarafından ortaya atılan dışsal ekonomiler üretici açısından, "herhangi bir mal veya hizmet piyasasında endüstrilerin yoğunlaşması sonucunda, endüstriye yeni giren firma, önceki firmaların ortalama üretim maliyetlerinde bir azalmaya neden olur." biçiminde tanımlanırken(33), Pigou tüketiciler açısından "marjinal sosyal faydanın marjinal özel faydadan büyük olduğu durum" olarak tanımlamaktadır. Sağlık hizmetleri örnek olarak verilebilir(34).

Sekizinci ve son neden, yedinci nedenle aynı bağlamda, negatif içsel ekonomiler durumunda da, üretim güçlerinin gelişmesi belirli sınırlarla karşılaştığı gibi, üretim güçleri ve üretim ilişkileri arasında çelişkiler doğmasında, yani doğal tekel durumunda da devlet kamu iktisadi teşebbüsler kurmaktadır.

2. DEVLET FAALİYETLERİNİN İKTİSAT POLİTİKASI TEORİLERİNDE SINIRLANDIRILMASI

15. yy.'a kadar siyasal yapıya ayak uydurmaya çalışan ülkeler, 15-18. yüzyıllar arasında merkantilist teoriyle ulus ekonomisini yaşamaya başladı. Ülke içinde siyasal birliğin ve bütünlüğün sağlanması yanında ülke ekonomisinin, uluslararası alanda başarılı kılınması amaçlandı. Ülkenin diğer ülkelerle ticari ve mali ilişkilerin genişlemesi, merkantilist teorinin öğretileri doğrultusunda, koruma politikalarının uygulanmasına neden oldu. Bu dönemde devlet, hem ekonomik hem de siyasal alanda koruma faaliyetini sürdürüyordu. Devlet ve piyasa arasındaki bu koordinasyon, 18.yy.da

(31) Güneri Akalın, "Kamu Ekonomisi", A.Ü. S.B.F. yayın no: 554, Ankara, 1986, sh. 45.

(32) Veysel Atasoy, a.g.e., sh. 27.

(33) Çoşkun Can Aktan, (Özelleştirme), sh. 6.

(34) İbid, sh. 29

ilk kez eleştirilmeye başlandı. Biz bu bölümde özelleştirme fikrinin doğuşunu iktisat politikası ekollerinde niceleyeceğiz.

2.1. Geleneksel İktisat'a Göre Devlet Faaliyetleri

Geleneksel iktisat olarak anılan teoriler grubu üç kısma ayrılmaktadır. İlki daha önceki bölümde incelediğimiz, merkantilizmdir. İkinci grup fizyokratlar, üçüncü grup da klasik iktisattır.

Öncelikle fizyokratların görüşlerini inceleyelim: Fizyokrat ekol, liberal kapitalizmin ilk savunucuları, merkantistlerin ihmal ettiği tanımı temel alırken, "Doğal Düzeni-Tabii Nizam'ı kabul etmişlerdir. Onlara göre, tarımın doğa kaynaklı oluşuna izafeten, dünyada tabii bir düzen vardır(35). Dolayısıyla devlet iktisadi olaylara müdahale etmemelidir. Fizyokratlarda, ekonomik ajanlar olarak arazi sahiplerinin, çiftçilerin esnaf-zanaatkarların alınması, devletin kurum ve kuruluşlarının varlığı ve üretici-sermayedar devlet tanınmazken, otorite devlet de onaylanmıyordu.

Geleneksel iktisatın üçüncü ve temel aşaması da A. Smith ile ünlenen klasik iktisat, siyasal alanda olduğu gibi ekonomik alanda da liberalizmi amaçlıyordu. Akılcı soyutlayıcı, tümdengelimci, yöntemi izleyen (36) klasik iktisatçıların görüşlerinin temelinde insana ve faaliyetlerine duydukları aşırı güvenle paralel, bireysellik vardır. Analizleri, dinamik makro ekonomik modellerden oluşmaktadır. Bir başka deyişle, klasik iktisatçılar ilk kez istikrar kavramını zımnen ifade etmişlerdir.

Klasik iktisatçılar, ekonomide üç türlü ekonomik ajanın, toprak sahibi, üretici-sermayedar ve işçinin olduğunu kabul etmiştir. Varsayımlarına göre piyasada tam rekabet şartları söz konusudur. Ücret, faiz oranı da dahil olmak üzere mal-hizmet ve faktör fiyatları esnektir. Ayrıca para nötrdür-peçedir; reel değişkenleri etkilememektedir. Bu varsayımlar sonucu, ekonomide Say Kanunu, "Her arzın kendi talebini yarattığı" kabul edilerek, toplam talep gözardı edilmiştir. Liberalizmin sloganı "Bırakın yapınlar, bırakınız geçsinler." doğrultusunda, devletin otorite olmasını dahi kabul etmezler. Aksi takdirde enflasyon, işsizlik ve durgunluk gibi iktisadi hayatta sorunlar yaşanır. Devlet müdahalesi, gereksiz ve yararsızdır. Çünkü, "görünmez el"

(35) Feridun Ergin, "İktisat", Hamle Matbaası, İstanbul 1962. sh. 52.

(36) Gülten Kazgan, a.g.e., sh.65.

vardır ve onun sayesinde ekonomi kendi kendine, otomatik olarak dengeye gelir. Devletin fonksiyonları, üçe ayrılmıştır.

a) Ulusal savunma: Toplumun diğer bağımsız toplumların saldırı ve işgaline karşı korumaktır.

b) Adalet ve yönetim; Toplumun her üyesini, diğer herhangi bir üyesinin haksızlık ve baskısına karşı korumak, gerçek bir adalet yönetimi yerleştirmektir.

c) Sosyal sermaye yatırımlarının yapılması; Karlı olmadığı için yahut da çok büyük sermaye gerektirdiği için bireylerce yapılamayan kamusal olarak isimlendirilen mal hizmetlerinin yapılmasıdır(37).

Sayılan bu 3 fonksiyon klasik iktisatçıların koruyucu devleti ve sınırları kesin bir biçimde çizilen, sınırlı üretici devleti kabul ettiklerini göstermektedir.

Bir ekonometrisyen olan W.Petty tarafından ilk kez kullanılan, devletin ekonomiye müdahalesinin varlığını kabul etmek anlamına gelen politik iktisat merkantilist dönemde aşama kaydetmiştir (38). Bildiğimiz gibi, merkantilistlere göre, iktisat bir bireyi yönetme, politik iktisat ise bir devleti yönetme sanatıdır. Ulusal ekonominin savunulduğu bu dönemde, merkantilistler, devletin izlediği politikaları savunmak ve milli devlete ihtiyaç duyduğu kaynakları sağlama yöntemlerini göstermektedir. Devlet müdahalesine şiddetle karşı çıkan klasik iktisatçılar da politik iktisat deyimini uzun süre kullanmışlardır. Klasik iktisatçılar, devletin müdahalesini ekonominin marjinal, şok durumunda yalnızca para politikasını kabul etmişlerdir. Çünkü ekonomide miktar teorisi geçerlidir.

$MV = PQ$ denkliği söz konusudur. (M= Para arzı, V= paranın dolaşım hızı, P= fiyatlar genel düzeyi, Q= üretim hacmini ifade etmektedir).

Bir başka deyişle, denklemin sol tarafı toplam talep, sağ tarafı toplam arzı verir. Dolayısıyla, para arzındaki bir değişim, paranın reel değişkenlerini aynı yönlü ve aynı oranda etkiler. Maliye Politikası yerine para politikasının kabul edilmesinin gerekçesi, toplam talebin yalnızca emisyon ve kaydi para yoluyla değiştirilebileceği inancıdır.

(37) Alpaslan Işık, "Bir Başka İktisat", Alan Yayıncılık, İstanbul 1987, sh.19.

(38) Vural Savaş, "Politik İktisat", Beta Basım Yayın Dağıtım A.Ş. İstanbul 1986, sh.7.

Maliye politikası uygulandığında harcanan miktar değil, harcayan değişmektedir. Özetle, maliye politikası ekonomide etkisizdir.

2.2. Arz Yanlı İktisat'a Göre Devlet Faaliyetleri :

İktisat politikasından öte, bir hükümet iktidar programı olarak uygulanmasından dolayı sert eleştiriler alan (39). Arz Yanlı iktisat, ilk defa 1971'de R. Mundell tarafından ortaya konulmuştur. Sorunların nedeninin ekonominin arz cephesinden kaynaklandığı savunulmaktadır. Dolayısıyla, ortaya çıkan stagflasyon (işsizlik ve enflasyonun eşanlı meydana gelmesi), borç krizi, enerji bunalımları vs. ekonomik problemlerin çözümü de arz yönünde aranmıştır. Üreticinin desteklenmesi için vergi oranlarının azaltılarak, arzı artırmak amaçlanmıştır (40).

Arz yanlı iktisat'ta devlet, otorite devlet'dir. Bir başka deyişle devlet, ekonomide üretici yahut sermayedar olarak faaliyet göstermemelidir. Çünkü; devlet faaliyetleri reel toplam talep üzerinde etkisizdir. Devlet faaliyeti, mahiyeti gereği, mevcut üretim kaynaklarının miktarını veya produktivitesini değiştirmemektedir.

Eğer nominal toplam talepte bir değişme oluyorsa bunun nedeni, para stoğundaki değişimdir (41). Bir başka deyişle, devlet yalnızca emisyonla ekonomide değişme yaratır. Bu değişme ise enflasyona neden olduğu için ekonomi açısından yararlı değildir. Devlet faaliyetinin üretim miktarında ve verimlilikde artış göstermemesine olan inançtan yola çıkılarak, KİT'lerin özelleştirilmesine başlanmıştır. J. Carter'ca ilk adımların atıldığı, R. Reagan tarafından ciddi bir biçimde yürütülen Arz Yanlı İktisat ERA (Economic RECOVER ACT) Kanununda (42) üç unsurla Reaganomics'e dönüştürülmüştür; İlk unsur, rekabeti sağlamak için, işlem hacmi ve sermaye açısından büyük olan banka, hava taşımacılığı, telekomünikasyon ve petrol alanlarında devlet düzenlemelerini azaltmayı amaçlar. Bu amaç, özelleştirmenin yapılacağı alanları vermektedir. İkinci unsur, Laffer Eğrisi'nden yola çıkılarak vergi oranlarının azaltılmasıdır. Bu unsur, özel sektörün devletçe desteklenmesi anlamına

(39) Mitchel Albert, "Kapitalizme Karşı Kapitalizm", Çev. Cemil Oktay- Hüsnü Dilli, Afa Yayınları, İstanbul 1992, sh.9-10.

(40) Ercan Eren, "Makro İktisat", Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa 1992, sh.166.

(41) Vural Savaş, a.g.e., sh.175.

(42) Mitchell Albert, "Kapitalizm kapitalizme Karşı", Çev. Cemil Oktay - Hüsnü Dilli, Afa Yayınları, İstanbul 1992, sh.46.

gelmektedir. Zira, Laffer Eğrisi, vergi oranlarının optimal noktayı aştıktan sonra arttırılması,

i) Vergi hasılatının azalmasına,

ii) Kanun dışı uygulamaların (karaborsa, kaçakçılık vs.) artışına neden olacağını ifade etmektedir. Dolayısıyla, vergi oranlarının azaltılarak, daha çok işletmeden vergi alınması vergi hasılatını arttırırken, üretimi de teşvik edecektir. Üçüncü unsurda da, para arzına sıkı bir denetim getirilmesi amaç olarak verilmektedir.

Özetle ilk unsurda, devlet faaliyeti kurumlaşmaya engel olunmak için özelleştirmeyi, ikinci unsurda, devletin maliye politikası araçlarından vergi politikasının, daha çok kuruluştan daha az vergi toplamak amacıyla uygulanarak özel sektörün üretiminin arttırılmasını, üçüncü unsurda da para politikası araçlarından, tek bir aracın, emisyonun önemli olduğu vurgulanarak, sınırlandırılıp, sıkı bir denetime tabii olması savunulmaktadır.

2.3. Avusturya Ekolü'ne Göre Devlet Faaliyetleri

Avusturya ekolü, devlete karşıdır. Hatta, otorite devlete dahi karşıdır. Avusturya ekolü'ne göre, konjonktür piyasa başarısızlığının değil, ekonominin dışındaki faktörün sonucudur ki bu dışsal faktör, yanlış karar almaya neden olan hükümet müdahalesidir.

Avusturya ekolü'ne göre kapitalizm bir denge sistemidir. Doğan krizlerin nedeni de devletin ve bankaların kredi hacmini aşırı genişletmesidir (43).

Avusturya Ekolü, konjonktürel dalgalanmaların doğmaması için, devletin finansman ihtiyacı için yalnız vergilemeyi önermektedir.

Avusturya Ekolü'nden F.A. Hayek'e göre kamu kuruluşları iki nedenle özelleştirilmelidir; ilk neden, piyasa dinamik bir süreçtir. Her an fırsat maliyetleri doğar. Piyasa süreci girişimcidir, rekabetçidir. Buradan F.A. Hayet'in piyasaya duyduğu güven çıkarılabilir (44). İkinci neden, müdahale edilmeyen piyasaların hatalı firma yahut uygulamaları eleyen, filtreden geçiren hata eleme mekanizmalarına sahipken, kamu kuruluşlarının zararlı ve başarısız uygulamaları koruyan ve genişleten niteliğinin

(43) Turan Yay, "F.A. Hayet'te İktisadi Düşünce", Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa 1993, sh.72.

(44) Ercan Eren, (İktisatta Yöntem), Sh.192.

olmasıdır ki bunu Hayek, "Kamu Başarısızlığı" (Government Failure) olarak isimlendirmektedir (45).

Konjonktürel dalgalanmaların nedeni devlet müdahalesidir. Devlet müdahalesine karşı ekollerden anayasal iktisatın temellerini atan siyaset bilimci, J. Gray'e göre kamu başarısızlığını açıklayan Hayek başarısızlığın sebebinin kamu kurumları olduğunu belirtirken, sözkonusu başarısızlık mekanizmasını yeterince açıklamamıştır. Gray'in de belirttiği bu nokta, Virginia-Kamusal Tercihler Teorisi ile doldurulmuştur. Anayasal iktisatın alt dallarından biri olan Kamusal Tercihler Teorisi, devleti, üretici olarak yalnızca, kamusal malların üretimde rol olması durumunda kabul eder. Bu teori, Virginia Politeknik Enstitüsü adıyla kurumlaşmış olup, bu kurum Public Choice (Kamusal seçim) hareketinin merkezidir. En önemli üyeleri içinde, Gordon Tullock ve James Buchanan sayılabilir (46).

Anayasal İktisat, "Politikacının Ekonomik Analizi"ni içerir. Doğrudan doğruya, ekonomik yaşamın meydana getirdiği "hukuki, kurumsal ve anayasal çerçeveyi" incelemeye yönelir (47).

Anayasal iktisat politikasının bir alt kolu olan Kamusal Seçim teorisinin önde gelen isimlerinden J. Buchanan ve R.Wagner, politikacıların oynadıkları politik oyunları eleştirerek, bunların, bütçe açıklarını oluşturan devlet harcamalarının arttırılmasına sebep olduklarını belirtmişlerdir. Bütçe açıklarına karşı kendine güvenen bir tutum içine giren politikacılar maliye politikası araçlarını kullanarak bu açıkları arttırmışlardır (48). Daha sonra açık bütçe uygulamalarının, politikacıları, vergi gelirleri ile oluşan bütçeye karşılık harcama yapmaktan uzaklaştırarak, harcamaları giderek arttırma eğilimi yaratmışlardır. Öte yandan bütçe fazlası, harcamaları arttırmadan vergi gelirlerini arttırmayı gerektirmektedir. Böylesi bir uygulama toplumsal tepkiye yol açmaktadır. Aynı değerlendirmeye katılan Brittan, demokrasilerde çıkar gruplarının giderek kendi gelirlerinin artmaya yönelik gelir dağılımı üzerinde baskı oluşturduğunu savunmuştur

(45) Turan Yay, a.g.e., sh.71.

(46) Alpaslan Işıklı, a.g.e., sh.26.

(47) Vural Savaş, (Anayasal İktisat), sh.41.

(48) James Buchanan, "The Economics of Politics, Institute for Economic Affairs", London, 1978, sh. 17,

güçlü bir "Homo Economicus" olarak ağırlığını hissettirmeye başlamıştır. Nihayetinde, hem piyasada üretim faktörlerinin mülkiyetinde ve kullanımında rakip olması, hem de uyguladığı politikalarla ekonomide varolan sorunları artırması hatta yeni sorunlar meydana getirmesi özelleştirme fikrini desteklemiştir.

Özetle, özelleştirme politikası, devletin ekonomik hayata ekonomik nedenlerle değil de siyasal nedenlerle müdahale etmesinin reddi olarak açıklanabilir.

(49). Nihayetinde, gelir dağılımındaki büyük eşitsizlik, devletin koruyuculuk görevini dahi yapamayacak derecede, toplumsal anarşi doğuracaktır.

Siyasal kurumlar bireysel serbestlik ve özgürlük çerçevesinde örgütlenebilirler. Bireysellik, toplumsal yapının temelidir. Serbest pazar ekonomisi, kişisel mal gibi kapitalist yapılanma, ancak subjektif olan bireyin tercihiyle yerleşmesiyle gerçekleştirilebilir. İyi ve kötünün belirlenmesinde, toplum ve devletin oluşturduğu tüm dengelsel olgular değil, bireylerin subjektif değerleri önemlidir. Bireyi yönlendirme ve onun davranışlarına karşı çıkma ne denli az olursa, bireyin doğruyu bulması o denli olumlu yönde gelişecektir(50). Kamu Tercih Teorisi, toplumsal organik yapılanmayı reddetmektedir. Temel bireysel değerler ve serbesti üzerine kamusal örgütlenmeler kurulmalı ve bu örgütlenmelerde değerleri maksimize etmeye çalışmalıdır. Nihayetinde, bu kurumlar vasıtası ile politika şekillenecek, devlet müdahalesi azaltılarak, gelir dağılımı dengelenecektir (51).

2.4. Parasalcı İktisat'a Göre Devlet Faaliyetleri

1940 sonrasında dikkati çeken M. Friedman önderliğinde monetarizm, devlet müdahalesine şiddetle karşı çıkan ekollerden en uçtaki koludur. Öyle ki, sosyal güvenlik ve sağlık hizmeti gibi yarı kamusal malların üretimini dahi devletin yapmasına izin vermemektedir. Onlara göre, sosyal güvenlik, sorumsuzluğa prim vermektedir (52). Parasız sağlık hizmetleri de yoğun bir gayret israfına yol açarken, aşırı talebin doğmasına ve tıbbi hizmetin kalitesinin düşmesine neden olacaktır (53).

Monetaristlerin, aşırı derecede güven duydukları serbest piyasanın özellikleri üç temel noktada toplanabilir: (54).

a) Özel mülkiyet b) İktisadi faaliyetin özel idaresi c) Serbest piyasada, rekabetçi bir ortam.

(49) İbid., sh. 21.

(50) Patrick Dunleavy, "Explaining the Privatization Boom; Public Choose and Radical Approaches", Public Administration, V 64, Spring, 1986, sh. 15.

(51) Desmond S. King, "The New Right, Politics, Markets and Citizenship", Mc. Millan Education Ltd., London, 1987, sh. 93.

(52) Michell Albert, a.g.e., sh.15.

(53) Alpaslan Işıklı, a.g.e., sh. 44.

(54) Ercan Eren, (İktisatta Yöntem), sh.166.

Monetaristler'in önde gelen ismi M. Friedman analizini parasal sektörü inceleyerek gerçekleştirir. O'na göre, parasal sektörün para talebi bölümü, istikrarlıdır. M.Friedman'ın bu görüşünün iki varsayımı vardır; ilki paranın yansız olması, yani reel değişkenleri etkilememesi. Paranın nötr oluşunun özünde, paranın M. Friedman'ca, mal, eşya olarak kabulü vardır. Para lüks bir maldır (55). Zira, para talebi ile sürekli gelir arasındaki esneklik üniteden büyüktür. Mal varlığı yerine de kullanılabilen sürekli gelir, hayat süresince beklenen ortalama bir gelirdir (56). İkinci varsayım ise, sürekli gelirin istikrarlı oluşudur. Çünkü, sürekli gelir, ekonomik ajanın (Friedman'a göre bireydir ya da işletmedir) geçmişteki gelirlerini hesaba katarak gelecek yıllarda elde etmeyi beklediği (Friedman, ibn Haldun'un "Geçmiş geleceğe suyun suya benzediği kadar benzer"(57) deyişi doğrultusunda) gelirdir. İlave olarak, Friedman'daki beklenti kavramı uyarlayıcı-adaptif beklenti olarak isimlendirilir. Ortalama bir rakam olan sürekli gelir, istikrarlıdır. Friedman'ın analizi görüldüğü gibi, tarihsel anlamda, stok, an, durum analizidir.

Parasal sektörün, para talebi bölümü istikrarlıdır. Ekonomideki istikrarsızlık kaynağı, para arzıdır. Zira, Friedman'ca para arzı dışsaldır. Yani, ekonominin dışından, otorite'ce belirlenir. O'na göre, 1929 krizinin temelinde de Federal Rezerv'in para arzını çok sık ve büyük oranlarda değiştirmesi vardır(58).

Friedman analizini, 1956 da yayınlanan "The Quantity Theory Of Restatement" isimli makalesinde teorileştirmiştir. Friedman'ın politika önerileri üç grupta toplanabilir;

i- Üretici, tüketici ve girişimci için maksimum seçim ve faaliyet özgürlüğü,

ii- Minimum vergi-refahı sağlayacak devlet müdahalesi,

iii- Parasal rejim dahil, kurumsal çerçeveyi sınırlamayı savunan Friedman (59), dogmatik liberalizmin yükselişi olan Chicago Okulunun geleneğini sürdürdüğüne

(55) Eugene A.Qiulio, "Money And Banking", Schaum's Outline Series, Jo Enterprise Pte. Ltd. Singapore, 1987. sh.231.

(56) İlker Parasız, "Para, Banka ve Finansal Araçlar", Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa 1992, sh.340.

(57) İbrahim Kozak, "İbn Haldun'a Göre İnsan-Toplum-İktisadi Düzen", Pınar Yayınları, İstanbul, 1984, sh.25.

(58) Alpaslan Işıklı, a.g.e., sh.8.

(59) Ercan Eren, (İktisatta Yöntem), sh.165.

inanıyordu (60). Görüldüğü gibi, reel sektörü hiçbir şekilde analizine katmayan Friedman'da, "parasal kural'a" (61) uymamasıyla 'otorite' istikrarsızlık kaynağıdır. Reel sektörün istikrarlı oluşu, arzın talebe değil de, talebin arzıyla uyumu Say Kanununun bir 'versiyon'u olarak nitelenebilir (62).

2.5. Kurumsalcı İktisat'a Göre Devlet Faaliyetleri

Devlet müdahalesine karşı olan ekollerden son olarak inceleyeceğimiz ekol, Kurumsalcı İktisat'tır. 1945 sonrası Kurumsalcı İktisatçı'ların en ünlüsü olan J.K. Galbraith'da teknolojik yenilik tek önemli faktördür. O'na göre güç, çeşitli teknik bilgilerle donatılmış yeteneklerin, ekiplerin ve insanların biraraya geldiği noktadan doğmaktadır (63).

Galbraith, özel sektörün en geniş ölçüde özgür bırakılmasını isterken (64), rekabetin etkin olabilmesi, ancak haksız rekabetin doğmaması için devlet müdahalesini kabul etmektedir. Zira A.Ş.ler, sendikalar vb. kolektif organizasyonların piyasada çok güçlü olması, tam istihdamı bütünleyen hızlı iktisadi büyümeyi ve kaynakların etkin kullanımını önleyebilmektedir. Bir başka deyişle, kurumsalcı iktisat devletin üretici görevinin olmamasını, otorite olarak görev yapması gerektiğini savunur. Bir tür denetimci olarak devleti gören Galbraith işletmelerin, devlet görevlilerince gözetim altında yasaklara uygun olarak çalışmasını savunur (65). Bu tür bir yaklaşım sonuçta demokratik ulusal planlamayı gerektirmektedir (66). J.K. Galbraith'a göre ideal bir ekonomik düzen, üreticinin özel sektör, denetleyicinin de devlet olduğu bir ekonomik düzendir.

(60) F. Aftalion -P. Poncet, "Monetarizm", Çev. Lerzan Özkale, Cep Üniversitesi, İletişim Yayınları, İstanbul 1992, sh.15.

(61) Ercan Eren, (Makro İktisat), Sh.140.

(62) İbid, sh.136.

(63) Mitchell Albert, a.g.e., sh.117.

(64) J.K. Galbraith, "Ekonomik Yaşamın Güncel Sorunları", Çev. Özer Ozankaya, Cem Yayınevi, İstanbul 1991, sh.92.

(65) İbid, sh.58.

(66) Ercan Eren, (İktisatta Yöntem), sh.221.

ÖZET

"Özelleştirme Faaliyetinin Teoriksel Dayanakları" isimli başlığını taşıyan çalışmamızın birinci bölümünde incelediğimiz gibi devletin varoluş nedenlerinden ilki ulus olmaktır. Bir başka deyişle köy aşaması ile yerleşik düzene topluluklar, feodal bir toplumdur. Feodalite, en güçlü senyörün kral olarak belirlenmesi ile son bulmuştur. Milli devlet ile toplum yapısı, serf senyör yerine kral ve halk olarak değişime uğramıştır. Değişme özellikle nihai kararların alınması ve uygulanmasında gözlenebilmektedir. Zira, feodal toplmda, kent devletinde, kararlar ekonomik yollarla verilirken milli devlet de siyasal yollarla verilmektedir. Ayrıca feodalite döneminde, senyöre ait toprakların yüzölçümünün küçük olmasına rağmen, milli devletin kuruluşu ile toprakların yüzölçümü olarak genişlemesinden dolayı, güvenliğin sağlanması özel bir mesele olmuştur. Ayrıca devletin ekonomik hayatta doğuş nedeni, uluslararası açıdan milli paranın basımı iken, ulus bütünlüğü açısından özel mülkiyetin daha sonraki aşamalarda kamu mülkiyetinin varolmasıdır. Özel mülkiyet ve kamu mülkiyetinin varolması, devletin ekonomik hayata ekonomik nedenlerle müdahalesinin bir sonucudur.

Devletin ekonomik hayata müdahalesinin savunulması tümüyle ekonomik nedenlerledir. Çünkü; piyasa ekonomisi optimum refahı sağlayacak bir "Görünmez El" e sahip değildir. Bir başka deyişle serbest piyasa, tam rekabet piyasasının homojenlik, atomisite, şeffaflık ve mobilite şartlarına sahip değildir. Dolayısıyla piyasa ekonomisinin bu başarısızlığı ancak devlet müdahalesi ile ortadan kaldırılabilmektedir. Buna karşılık, 1970'lerde devlet müdahalesinin azaltılması, devlet faaliyetlerinin sınırlandırılmasının ve özelleştirme politikalarının yaygınlaşmasının nedenlerini iki temel faktörde görülmektedir. Bunlar, devletin özel bir ekonomik ajan olarak faaliyet göstermesi ve devletin bizzat ekonomik problemler meydana getirmesidir. Bir başka deyişle özelleştirme politikasının yürürlüğe konmasında esas olan bölüşümdür. Devlet ve özel sektör arasındaki ahenk, üretim faktörlerinin özellikle de doğal kaynakların kıtlığı sorunuyla bozulmuştur. Şüphesiz devlet ve özel sektör arasındaki ahengi bozan tek faktör doğal kaynaklar değildir. 1970 sonrası yaşanan büyük bunalımların, işsizlik, enflasyon, dış borçlar v.s. sorunların nedeninin devlet olduğu inancını yaygınlaştırmıştır. Çünkü, devlet piyasasında girişimciye yardımcı olmak yerine, ayrı ve

II. BÖLÜM

ÖZELLEŞTİRME FAALİYETİNİN UYGULAMASI

GİRİŞ

Birinci bölümde izlediğimiz yöntem daha çok teorikdi. Bu bölümde yöntemimiz daha çok uygulama amaçlıdır. Bir başka deyişle özelleştirme faaliyetinin realize edilmesini inceleyeceğiz.

İlk aşamada liberal ekonomiye geçiş yöntemlerini inceleyerek, özelleştirme faaliyetinin hangi yaklaşımda uygulanabileceğini belirleyeceğiz. Klasikleşmiş özelleştirme tanımlarının ardından özelleştirme sebeplerini araştıracağız. Yalnız burada, iktisat politikası ekollerinin açıklamadığı yahut dolaylı olarak açıkladığı nedenlere ağırlık vereceğiz.

Daha sonra, özelleştirmeden beklenen yararları gösteren özelleştirme amaçlarını inceleyeceğiz.

Özelleştirmenin politik bir tercih olduğunu gözönüne alarak özelleştirme yöntemlerinin neler olduğunu belirleyeceğiz. Bu aşamada özellikle İngiltere ve A.B.D.'de yaşanan özelleştirme deyimlerini inceleyeceğiz.

En son olarak, özelleştirme sorunlarını genel hatlarıyla araştıracağız.

1. ÖZELLEŞTİRME TANIMLARI

İngilizce, "liberate", "serbest bırakmak, azat etmek, salıvermek kurtarmak"(1) fiilinden gelen liberasyon, "ekonomi üzerindeki devlet müdahalelerinin azaltılması veya tamamen kaldırılması ile serbest piyasa mekanizmasının işleyişine izin verilmesi" durumunu ifade eder(2).

Özellikle 1970'li yıllarda yaşanan dünya petrol krizi ve çok uluslu şirketlerin doğuşu, artık ulusal ekonomi uygulamalarının dünya ekonomisinden bağımsız olmadığını fiilen göstermiştir. Gelişmiş ülkelerde de, gelişmekte olan ülkelerde de küre ekonomisini kabullenerek, politikalarını değiştirmişlerdir. Artık tüm dünya ülkeleri,

(1) Redhouse Yayınevi, "İngilizce-Türkçe Redhouse Sözlüğü", Türkiye, İstanbul, 1991, sh. 567.

(2) Halil Seyyidoğlu, "Ekonomik Terimler Ansiklopedik Sözlük", Güzem Yayınları. No: 4, Ankara, 1992. sh. 522.

dünya ekonomisiyle bütünleşme yolunda liberal ekonomiye geçiş yöntemleri aramaya başlamışlardır.

Teoride liberal ekonomiye geçiş yöntemleri üçe ayrılmaktadır(3):

i- Eşzamanlı politikaların uygulanması

ii- İnce ayar politikalarının uygulanması

iii- Birbirini izleyen (Tevali) aşamaların uygulanması

i- Eşzamanlı Politikaların Uygulanması

"Özellikle 1970'leri izleyen yıllarda, ülke ekonomilerinin liberalleştirilmesini öneren, Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası (IBRD) gibi uluslararası kuruluşlar, iç ve dış piyasaları birlikte ele alan eşzamanlı politikalar hazırlamışlardır.

Mal ve sermaye piyasalarının intibak hızının farklı oluşu, liberalleşmede uyumsuzluk yarattığı için, uygulanan politikaların eşzamanlı olması için, ikili döviz kuru rejimi uygulanması savunulur. Niteliği konumuz dışı olduğu için yalnız bu tarz bir tanımla yetiniyoruz.

ii- İnce Ayar Politikalarının Uygulanması

Daha çok ekonometrik çalışmalara dayanan "Ekonomik dengesizlikleri önceden tahmin ederek, muhtemel dengesizliği giderici ekonomi politikaların uygulanmasını" ifade eder.

iii- Birbirini İzleyen (Tevali) Aşamaların Uygulanması

Aşamalı olarak izlenilmesi gereken bir politika programı sunan bu yöntemde, ilk önce yurtiçi piyasaların serbest piyasa mekanizmasına göre düzenlenmesi, ardından ödemeler bilançosunun liberalleştirilmesi sözkonusudur. Liberizasyon faaliyetlerinde öncelik hakkını ulusal politikalara veren bu yöntem, yurtiçi sermaye piyasaları, yurtiçi mal piyasaları ve yurtdışı sermaye piyasaları yurtdışı mal piyasaları olarak ikiye ayırır.

(3) Mustafa Şanlı, "Liberal Ekonomiye Geçişte Yöntem Sorunu", İİÜ. İİBF. Dergisi, Cilt 10, 1992. sh. 16.

Tevliyi temel alan bu yöntemde yurtiçi mal piyasaları liberal ekonomiye açılışında KİT'lerin özerkleştirilmesi, yurtiçi sermaye piyasalarının liberal ekonomiye açılışında da KİT'lerin özelleştirilmesi savunulmaktadır.

Dar anlamda özelleştirme (Denationalization):

"Kamu ekonomisi üretici birimleri olan Kit'lerin mülkiyet ve yönetiminin özel kesime devridir"(4).

Geniş anlamda özelleştirme (Privatization): "İktisadi, mali, sosyal ve siyasal nedenlerle milli ekonomi içerisinde kamu kesimi iktisadi faaliyetlerinin sınırlandırılması veya tamamen ortadan kaldırılmasına yönelik yapılan uygulamalar bütünüdür"(5).

2. Özelleştirme Sebepleri

18. y.y. ile başlayan siyasal yapılanma sürecinde, devlet olma düşüncesinin toplumsal örgütlenmenin en belirgin özelliğini oluşturması ve mülkiyet hakkını bir çatı altında toplamaya yönelik gelişmeler haklı nedenlere sahiptir. Sanayi Devrimi ile başlayan bir ekonomik konjonktürde üretim tarzı, ticaret ve tarıma dayalı bir özellikten, sanayiye dayalı bir yapılanmaya yönelmiştir. Sanayileşme devletin yapılanma sürecini hızlandıran bir etken olmuş devlet ve özel sektör, gittikçe büyüyen bir dayanışma gerçekleştirmişlerdir.

Özellikle, I. ve II. Dünya savaşları sonunda başlayan sistemli sanayileşme eğilimi, ülkenin içinde bulunduğu sınırlı, üretim kaynaklarını kullanabilecek devlet teşkilatlanmasını yaşamıştır. Öte yandan devlet, halkın refahı, adaleti, yasalar karşısında eşit haklara sahip olması ve özgürlüğü gibi evrensel değerler taşıma görevini de üstlenmiştir(6).

Sanayileşme sürecinde en önemli sorun kaynak yetersizliğidir. Toplumsal beklentilerin tek hedefi ise devlettir. Bir yanda toplumsal beklentiler, öte yandan gelişmiş ülkelerin gelişmekte olan ülkelere uyguladığı baskılar, devletleri güvenlik ve

(4) Coşkun Can Aktan, "Özelleştirmede Kupon Yöntemi", Maliye Yazıları, No: 36, Temmuz-Eylül 1992, sh. 22.

(5) Coşkun Can Aktan, "Kit'leri Özelleştirme". Arkadaş Matbaacılık Ltd. Şti., İzmir, 1987, sh. 82.

(6) Turgay Ergun- Aykut Polatoğlu, "Kamu Yönetimine Giriş", Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Yayını, Ankara, 1988, sh. 27.

savunma üzerinde yoğunlaşmaya sevk etmiştir. Bir çok ülkede, 20 y.y.'ın başlarında çeşitli rejim değişikliklerine yolaçan bu nedenler, bazı ülkelerde sosyalist bir üretim ve bölüşüm modeli getirmiştir. Bir kısım ülkeler ise, kapitalist modelde sosyal refah devleti amacına yönelmiştir(7).

1980'li yıllara gelindiğinde artık özel sektörün teşkilatlanması güçlenerek, devlet tekellerini kırmaya yönelmiştir. Ekonomik gelişmenin hızlanmasıyla, özel girişimciliğin yeterli ve uygun koşullarda üretimi gerçekleştirmesi, devlet girişimciliğini sona erdiren ve özelleştirmeyi gündeme getiren yapısal nedenlerden biridir.

Günümüz gelişmiş ekonomilerinde bile, büyüme ve kalkınma aşamalarının başlangıcında özel sektörün yeterli sermaye birikimine sahip olmayışından dolayı alt-yapının teşekkülü, sanayide öncü sektörlerin kurulması yönünde iktisadi teşebbüsler kurulmuştur.

Özellikle devlet olmayı, ulus olmayı içeren siyasal birlik ve beraberliğin sağlanması ancak ekonomik hürriyetlerin desteklenmesiyle mümkündür. Siyasal bütünlük sağlanmazsa yatırım yapacak sermaye (yerli de olsa, yabancı da olsa) ürüp, kaçır; ekonomik bağımsızlık kazanılmazsa da sermayenin uluslararasılaşmasından dolayı siyasal bütünlük bozulur.

Bununla birlikte, ülkelerin yaşadıkları ekonomik süreç alan ve yön değiştirmiştir. Önceleri yalnız surların ardından topla-tüfekle ülkelerini korumaya çalışan uluslar, şimdi, benzer savaşı ekonomik alanda, dünya piyasasında vermek, kendini kanıtlamak zorundadır. Ülke içinde dahi, sanayileşme sürecinin başlangıcıyla sosyo-ekonomik yapıların kurulup, yeni tip toplumsal-politik örgütlenmenin doğuşuyla, "yapısal bir değişim sürecine"(8) girilmektedir. "Ekonomik, malî, ideolojik, politik iklimin küresel düzlemdeki"(9) bu farklılıkla, özellikle üretim platformundaki "yeni teknolojiler, yeni ürünler, yeni süreçlerin" doğuşu(10) verimliliği ve dahası kârlılığı yükseltmiştir. Üretimin ülke sınırlarını zorlamaktan öte aştığı dünya ekonomisine yönelik adımların atıldığı bir ortamda "ticarete ve uluslararası sermayede sınırlama

(7) Peter J. Curwen, "Public Enterprise", St. Martin Press, New York, 1986, sh. 31.

(8) Derleme (Selçuk, S.Aren, G.Tüzün, S.Sönmez, O.Oyan, A.İşikli, Y.Kepenck, A. Konukman, N.Özan) "İşbirliğin Ekonomisi", Bilim ve Sanat Kitapları, Bilsan A.Ş., İstanbul, 1986, sh. 65.

(9) ODTÜ Kamu Yönetimi Bölümü, "Dünyada ve Türkiye'de Özelleştirme", - Ankara, 1982, sh. 13.

(10) Taner Berksoy, "Para Üretimi Boğuyor", İktisat Dergisi, Eylül 1993, Sayı: 3, sh. 36.

koyulması çok zordur. Nitekim 1970'ler sonrasında yaşanan dünya krizinin özünde, sermaye birikim sürecinde ortaya çıkan tıkanıklıklar, II. Petrol şoku (1979), gelişmekte olan ekonomilerin genelde içine düştükleri borç krizi, nihayet seksenli yılın sonuna doğru "sosyalist sistemin global bir bunalım içine girişi" vardı(11).

Servet iki yolla elde edilir(12); İlki, "sanayici olmak, icat etmek, üretmek, satmak", ikincisi, "Ticaret"tir. Bu yol da "satın almak ve satmaktan" geçer. Özellikle kaynakların kıt olması, etkinlik ve verimlilik amaçları doğrultusunda rekabetin yoğunlaşması, daha öncesinde çıkarları paralel olan özel sektör ile kamu sektörünü rakip konuma getirmiştir. Sorunun kaynağı; bölüşümdür. Özelleştirme bir anlamda sermayeye hürriyetini vermektir. Özelleştirmenin bir devlet politikası olmasında amaç, kıt kaynaklar üzerinde güçlerin çatışmasını engelleyerek, devletin "kuvvet", fertlerin "hürriyet" ile(13) hareket etmesini sağlamaktır.

Dahası Beesley ve Littlechild(14), "siyasal özgürlüğün özel mülkiyete bağlı olduğunu savunarak, kamu sektörünün genişlemesinin yalnız özel sektörü piyasa dışına çıkarmakla (crowding-out) kalmayarak siyasi özgürlüğü de sınırladığını belirtmişlerdir.

3. Özelleştirme Amaçları

Özelleştirme amaçları, iktisadi, mali ve sosyal niteliktedir. Fakat, özelleştirmenin temel amacı,

Ülkeden ülkeye ve zamana göre değişir. Örneğin; İngiltere'de özelleştirme çalışmaları piyasada serbest rekabeti sağlamayı, ekonomide verimliliği arttırmayı ve kamu kesiminin finansman yükünü azaltmayı amaçlamaktadır. Federal Almanya'da ise, sosyal piyasa ekonomisini, geliştirmek ve serveti (Keniş Kitlelere yaymak, özelleştirmenin başta gelen amaçlarıdır. ABD'de, özellikle hizmet kesiminde yaygın

(11) ODTÜ Kamu Yönetimi, a.g.e, sh. 13.

(12) Mitchel Albert, "Kapitalizme Karşı Kapitalizm", Çev. Cemil Oktay-Hüsni Dilli, Afa Yayınları, İstanbul, 1992, sh. 89.

(13) Ekrem Özelmas, "Devletçilik ve Sümerbank", Sümerbank Yayınları, İstanbul, 1963, sh. 16.

(14) M. Hulki Cevizoğlu, "Özelleştirme", İlgı Yayıncılık, İstanbul, 1989, sh. 25.

biçimde uygulanan özelleştirmenin en önemli nedeni, özel kesimde yapılan hizmetlerin kamu kesiminde yapılan hizmetlerden daha ucuza mâloldüğünün tesbitidir"(15).

Genel olarak, özelleştirme amaçlarını inceleyelim;

i. İktisadi Amaçlar

İktisadi amaçların temeli ikiye ayrılmaktadır; Serbest piyasa ekonomisine işlerlik kazandırmak ve sermaye piyasasını geliştirmek.

a- Serbest piyasa ekonomisine işlerlik kazandırmak: Kâr maksimizasyonunu ölçüt olarak almaması sonucunda, KİT'lerin zarar etmesi, verimsiz olması özelleştirmeyi gündeme getirmektedir. KİT'lerin zarar etmelerinin en önemli nedeni, "fiili olarak" mâlik'in olmamasıdır. Hukuken sahip; Türk Milleti adına hükümetlerdir, politikacılar; Siyasi partilerin il ve ilçe teşkilatları olmasına rağmen, kararların ekonomik nedenlerle verilmemesi fiili olarak malikin olmadığını göstermektedir(16). Bir başka deyişle, kamuca yönlendirilen şirketlerde yöneticilerin başarı ve terfi kıstasları piyasaya yönelik değildir. Bakanlık politikasına dönüktür(17).

Bir başka deyişle, KİT'lerdeki politik faktörlerin etkinliği yöneticilerinin de olumsuz etkilenmesine neden olmaktadır.

"Hükümetlerin ve bakanların sık sık değişmeleri; onların KİT, sanayi kuruluşlarını anlamalarına, işletmecilik sanatını öğrenmelerine, devletin, sanayi ve ticaret gibi ana politikalarını izlemelerine imkan vermemektedir"(18).

Yine, seçim ekonomisinde, "mavi boncuk politikası"(19) olarak adlandırılan uygulama dolayısıyla, KİT'lere, gerektiğinden fazla personel alınması gayri iktisadi bir uygulama olarak eleştirilmektedir.

(15) Naci B.Muter, "Türkiye Ekonomisi'nde Mâli Yapı", Anadolu Matbaacılık, İzmir, 1989, sh. 75.

(16) Turhan Onur, "KİT'lerin Düşündürdükleri", Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi, Ocak-Şubat 1993, yıl: 30, sayı: 1/2, sh. 29,

(17) Reşad Kayalı, "Özelleştirme Yöntemleri ve Uygulama Sorunları", YASED, Yayın No: 35, İstanbul, 1989, sh. 39.

(18) Turhan Onur, a.g.e., sh. 29.

(19) Vural Savaş, "Anayasal İktisat", Beta Yayınları, İstanbul, 1989, sh. 30.

Dolayısıyla, KİT'lerin sermaye ve emek verimliliğinin benzer alanlardaki özel girişimlere kıyasla çok düşük olmasının(20) sebepleri, politik baskılara ve aşırı istihdamla yaratılan gizli işsizliğe bağlanabilir.

Ayrıca, KİT'lerin çoğu kez tekel konumunda oluşu, rekabete açık olmaması kaynak dağılımını olumsuz etkilemektedir. John Moore bu durumu;

"Günün sonundaki ekonomik performans, özel sektörün rekabet edebilirliği ve dinamizmi ile gerçek bir girişimcilik kültürüne bağlıdır"(21) biçiminde açıklamaktadır. Endüstriyel etkinliğin artırılması için,

"Piyasa disiplinin yerleştirilmesini" savunan S.R. Wade-Gery en büyük tekel olarak KİT'leri kabul etmektedir(22).

Rekabet, serbest piyasanın temelidir. Piyasaya, genişleme yolunda hız kazandırır.

Özelleştirme ile devlet tekelinin yıkılması amaçlanır. Özelleştirme de amaç karşıtlarına göre, devlet tekelinin yıkılması ile özel tekellerin kurulması sözkonusudur. Hiç değilse, devlet tekelinde sosyalite faktörü sayesinde gelirleri belli bir düzeyin altındaki toplumsal kesim korunmaktadır. Oysa, özel tekellerin varlığı ile, bu kesim açlığa, sefalete sürüklenmektedir. Öncelikle, belirtmek gerekir ki, özelleştirme ile devletin tüm iktisadi faaliyetleri biranda ve tümüyle yokedilemez. Özelleştirme bir süreçtir. İlk etapta, mülkiyet devri ile temelde, özellikle "yönetim, piyasa kuralları çerçevesinde kurumsallaşır"(23).

Bu durumda, ileride geniş olarak açıklanacağı üzere "Özelleştirme ile sermaye'nin tabana yayılması" amacı doğrultusunda sosyal devlet anlayışı sağlanırken, diğer yanda "özel sektöre devredilen kuruluşlar ekonominin gerekleri, piyasa şartları nihai olarak etkinlik, verimlilik kâr maksimizasyonu doğrultusunda, rasyonel yönetilecektir. Özelleştirmenin diğer etaplarında devlet yine vardır. "Şirket yönetmeyecek ama makro düzeyde ekonomik yönlendirici olacaktır"(24). Özelleştirme ile rekabete, yeni kuruluşlar sağlayıcı alanlar açan devlet, özelleştirmenin son etabında

(20) ODTÜ Kamu Yönetimi Bölümü, a.g.e, sh. 16.

(21) M. Hulki Cevizoğlu, a.g.e., sh. 25.

(22) Reşad Kayalı, a.g.e., sh. 13.

(23) İbid, sh. 38.

(24) M. Hulki Cevizoğlu, a.g.e., sh. 23.

"kural ve normları koyarken"(25) serbest piyasanın işlerliğini sağlayacaktır. Ayrıca özelleştirme ile devlet kaynakları bölgesel kalkınmayı sağlama yolunda yatırımca zayıf bölgelere kanallıze edilerek, özellikle alt yapı yatırımlarının yapılması sayesinde "alternatif yatırım fırsatları" yaratılmış olacaktır(26).

KİTlerde mal ve hizmet fiyatlandırmasının marjinal maliyetlere göre yapılmaması(27), sosyal nedenlerle düşük tutulması farkın "görev zararı" adı altında KİT açıklarına dönüşmesi özelleştirmenin bir başka iktisadi nedenidir. Zira; KİT açıklarının karşılanması üç yoldan gerçekleşmektedir:

i- Emisyon, ii- İç borçlanma, iii- Vergilerin, özellikle dolaylı vergilerin arttırılması. Sosyal nedenlerle belirgin bir düşük fiyat, ekonomik nedenle gizli bir yüksek fiyatla sağlanmaktadır. Bu ise, nihai olarak enflasyonist karakter arzeder.

Sonuç olarak, ekonmide sun'î değil, tabii şartların geçerli olabilmesi için serbest piyasa mekanizmasının işlerliğini sağlamak gerekmektedir.

b- Sermaye Piyasasını Geliştirmek:

Sermaye piyasası özünde, orta ve uzun vadeli fonların arz ve talebini karşılaştıran, finansman kolaylığı sağlayan bir piyasadır. Önemi, temel ve cesametli yatırımlara imkan sağlayışından kaynaklanır. Azgelişmiş ülkelerde yeterli derecede fon arzının olmayışı sermaye piyasasının gelişmesine engel olurken, tasarruflar üretim ve endüstri dışına yönelmektedir.

ii. Mali Amaçlar

Özelleştirmenin mali amaçlarından biri kuşkusuz hükümetin finansal yönetimde yükünü azaltmak, ayrıca gelir sağlamaktır. Kamu harcamalarının özelleştirme ile azaltılması, kamu borçlanmasının orta/uzun dönemde vergi yüküne dönüşmesini önlemektedir"(28). Bununla birlikte özelleştirilen kuruluşlar kâr motifiyle üretim yaparken, kazanılan gelir de vergi olarak devlete dönecektir.

(25) Hüsnü Erkan, (Sosyal Piyasa Ekonomisi), sh. 38.

(26) Reşat Kayalı, a.g.e., sh. 39.

(27) ODTÜ Kamu Yönetim Bölümü, a.g.e., sh. 16.

(28) Ahmet Fazıl Özsoylu, "Kamunun Düzenleyici Müdahaleleri", İktisat Dergisi, Ağustos-Eylül 329-330, 1992, sh. 16.

Hatta, özelleştirmenin vergi oranlarının azaltılmasında da etkin bir yöntem olduğu savunulmaktadır. Çünkü özelleştirme ile firma sayısındaki artışa bağlı olarak sermaye kazançlarının ve vergi gelirlerinin yeni finansman kaynaklarını meydana getirmektedir. Ayrıca, sübvansiyonların azaltılmasıyla da mali kaynaklarda tasarruf sağlanmaktadır.

iii. Sosyal Amaçlar

Halk Kapitalizmi(29) olarak da isimlendirilen sermayenin tabana yayılmasının, sosyal bir amaç olarak özelleştirme ile sağlanmasının sonucu; gelişmiş bir sermaye piyasasının teşekkülüne yol açarken, verimliliği arttıracak ve ekonomik yapının iyileşmesine yol açacaktır. Böylece geniş bir şekilde dağılmış mülkiyet ortamı içinde halkın, ülkesine ve ekonomisine olan bağlılık duyguları kuvvetlenmiş olacaktır(30).

Dolayısıyla, özelleştirme ile hisse senetlerinin çalışanlara, yöneticilere ve küçük tasarruf sahiplerine belli avantajlarla satılması bu kesimlerde bir gelir transferi anlamına gelir. Bu yöntemle, işletmede verimliliğin yükseltilmesi ve bu verimlilik artışının düşük gelir gruplarına aktarılması sağlanır.

Hisse mülkiyetinin yaygınlaştırılması, üç temel olumlu etkiye sahiptir:

- i- Kamuoyunun menkul kıymetler borsası konusundaki bilgisinin geliştirilmesi.
- ii- Yatırımcı tabanın genişletilmesi
- iii- Halkın sanayideki başarıya ortak edilmesi(31).

4. Özelleştirme Yöntemleri

Özelleştirme politik bir tercihtir. Dolayısıyla, devletin iktisat politikası uygulamalarında yardımcı olmaktadır. Ekonominin gereklerine göre değişen özelleştirme amaçları doğrultusunda, yöntemler de değişmektedir. Özelleştirmede 5 temel yöntem sözkonusudur;

i- Mülkiyetin Özelleştirilmesi, ii- Üretimin özelleştirilmesi, iii- Yönetimin Özelleştirilmesi, iv- Finansmanın ve üretimin özelleştirilmesi, v- Ortak Girişim.

(29) M. Hulki Cevizoğlu, a.g.e., sh. 151.

(30) Mehmet Eriş, "KİT'ler ve Halka Açılma", Boğaziçi Yayınları;57, İstanbul, 1983, sh. 30.

(31) Reşad Kayalı, a.g.e., sh. 14.

4.1 Mülkiyetin Özelleştirilmesi

Tek yolu, "Satış yöntemidir-Sale Method". Satış yöntemi özelleştirilmede en yaygın yöntemdir ve iki türlü uygulanabilir;

i- Direkt satış yöntemi, ii- Hisse senedi yoluyla satış yöntemi.

i- Direkt satış yöntemi:

Kamu iktisadi girişimlerinin veya bunlara bağlı kuruluşların aktiflerinin tamamen ve kısmen belli bir şirkete ya da şirket konsorsiyumuna pazarlık yoluyla devredilmesidir.

Direkt satış yönteminin uygulanması için gereken şartlar temelde iki tanedir;

- Satılacak kamu iktisadi girişimlerinin/bağlı kuruluşların mali performanslarının iyi olması gereklidir.

- Direkt satış yönetiminde pay senetlerinin satışı sözkonusu olmadığı için, gerek sermaye gerekse aktiflerin çok büyük olmaması gerekir.

Direkt satış yönteminin bazı sakıncaları vardır: Hızlı uygulanabilme tekniğine sahip olmakla beraber(32) bu yöntem sosyal bir amaç olan servetin geniş kitlelere yayılmasını sağlamadığı için(33) sakıncalıdır. Dahası bu yöntem devlet tekelinin kaldırılmasını sağlarken, özel kuruluşların tekelinin doğuşuna neden olabilmektedir.

ii- Hisse Senedi Yoluyla Satış Yöntemi; Bu yöntem; kamu iktisadi girişimlerinin ve bağlı kuruluşlarının özkaynaklarının tamamen veya kısmen özel kişi ya da kurumlara hisse senedi ihracı yoluyla devri(34) biçiminde uygulanır. Bu yöntemin uygulanması için özelleştirilecek kuruluşların anonim şirket olması gereklidir.

Hisse senedi yoluyla satış yönteminin başarılı olabilmesi için, temel şartları genel hatlarıyla inceleyelim;

1. Hisse senedi ihracı için öncelikle özelleştirilecek kuruluşun/kurumun geçmişinin finansal yönden sağlıklı olmasını gerektirir. Bu faktör, özellikle satış sonrası hasılatının beklenenden, az olmaması açısından önemlidir.

(32) M. Hulki Cevizoğlu, a.g.e, sh. 69.

(33) Coşkun Can Aktan, a.g.e, sh. 69.

(34) İbid, sh. 18, 104.

2. Sermaye piyasasının gelişimi için pay senetleri "rekabet öncülüğü" yapmalıdır(35). Özelleştirmenin sosyal amacı servetin geniş kitlelere yayılması açısından önemlidir.

3. Devlet tekeli yerine özel sektör tekeline engel olmak için hisse senetlerinin "ada-nama" yazılı olması gereklidir (36).

4. Sermayenin tabana yayılması amacı doğrultusunda KİT, hisse senetleri küçük küpürler biçiminde olmalıdır(37).

5. Hisse senetlerinin, küçük gelir gruplarının talebini teşvik etmek için vergiden muaf kılınması da uygundur(38).

6. Hisse senetlerinin kime satılacağı konusunda öncelik hakkının halihazır çalışanlara verilmesi daha uygundur(39). Mahalli bölge halkı ve ülke bazında geliştirilmesi işletmenin geleceği açısından daha avantajlıdır. Yabancı sermayeyi çekmek için de, -belirli bir oran dahilinde-, teknoloji, döviz ve yeni ihraç pazarları bulma yönünden avantajlıdır.

Bu yöntemin, en büyük sakıncası özelleştirilecek işletmenin sermaye piyasalarının gelişmemiş ve tasarruf fonlarının yetersizliği nedeniyle uygulanmasının zorluğudur(40).

4.2. Üretimin Özelleştirilmesi

Üretimin özelleştirilmesi yöntemi dörde ayrılmaktadır; i-ihale Yöntemi (Contracting-out) ii- Yardım-Katkı Yöntemi (Grants/Subsidies), iii- Vesika-Kupon Yöntemi, iv- Üretimi Teşvik Yöntemi

i- İhale Yöntemi (Contracting-out):

Üretimde karar mekanizması otorite-devlet olmasına rağmen gerçek üretici özel kesim birimi ve ihaleye giren kurumdur(41) Örneğin; belediye hizmetlerinin özel

(35) M. Hulki Cevizoğlu, a.g.e., sh. 151.

(36) Mehmet Eriş, a.g.e, sh. 39.

(37) M. Hulki Cevizoğlu, a.g.e., sh. 152.

(38) Mehmet Eriş, a.g.e.,sh. 39.

(39) M. Hulki Cevizoğlu, a.g.e. sh. 44.

(40) İbid, sh. 50.

(41) ODTÜ Kamu Yönetimi Bölümü, a.g.e., sh. 5.

sektöre yaptırılması gibi(42).

ii- Yardım-Katkı Yöntemi (Grants/Subsidies):

Amaç, belirli bir malın yahut hizmetin üretiminin daha düşük maliyetle özel bir kuruluşa yaptırmaktır. Giderin tümünü veya bir kısmını devlet yüklenmektedir(43).

iii- Vesika-Kupon Yöntemi (Voucher Method):

Devlet, gelir düzeyi düşük olan kişilere belirli kamusal mal ve hizmetleri bizzat sunmak yerine, bu kimselere sunulacak hizmetin bedelini kapsayan bir kupon vermektedir(44).

1974'de ABD'de, Kaliforniya'da "Eğitim Kupon Kurumu"nun kurulup, "GI Bill" isimli kuponun verilmesi gibi.

iv- Üretimi Teşvik Yöntemi:

Yasal düzenlemelere, üretimin, yatırımların teşvikinin sağlanmasıdır. Örneğin; yatırım indirimi, vergi istisnası, hızlandırılmış amortisman gibi.

4.3. Yönetimin Özelleştirilmesi

Yönetimin özelleştirilmesinde iki yol söz konusudur; i- Yönetim Devri (Management Contract) ii-Leasing.

i- Yönetim Devri (Management Contract): Mülkiyet transferi olmadan yalnız yönetimin sözleşmeyle özel kesime devrini içerir.

ii- Finansal Kiralama Yöntemi (Leasing Method);

Mülkiyet transferi olmadan, nihai olarak satış öncesi girişimlerinin mali yapılarını iyileştirmek, özelleştirmeye hazır hale getirmek için uygulanan bu yöntemin özünde, yalnızca menkul ve gayri menkullerin sözleşmeye konu olması söz konusudur. Fikri ve sınai haklar sözleşme konusu olamaz(45).

(42) Coşkun Can Aktan, (KİT'leri Özelleştirme), sh. 112.

(43) ODTÜ Kamu Yönetimi Bölümü, a.g.e., sh. 6.

(44) Coşkun Can Aktan, (Özelleştirmede Kupon Yöntemi) a.g.e., sh. 23.

(45) Coşkun Can Aktan, (KİT'leri Özelleştirme), sh. 120.

4.4. Finansmanın ve Üretimin Özelleştirilmesi

Finansmanın ve üretimin özelleştirilmesi üçe ayrılır; i- İmtiyaz Yöntemi (Franchising Method), ii- Gönüllü Örgütlenmeler (Volunteers-Self Help/Voluntary Organizations), iii- Fiyatlama.

i- İmtiyaz Yöntemi

Devlet, belirli bir mal ve hizmetin tamamen veya kısmen ve belirli bir coğrafi alanda üretim yetkisini bir özel firmaya vermektedir. Mal ve hizmet tüketenler buna karşılık bir ödemede bulunurlar. Fakat devlet, mal ve hizmetin üretimini uygulanan fiyat, üretim miktarı ve düzeyi açısından kontrol etmektedir(46).

ii- Gönüllü Örgütlenmeler

Özelleştirmenin doğal olarak ortaya çıktığı bir durumdur. Bir takım kişi ve kuruluşların kamu hizmetlerini gönüllü olarak yerine getirmesidir. Örneğin; yoksul öğrencilere ve burs verilmesi ve ya okul yapımı gibi(47).

iii- Fiyatlama

Daha önce bedelsiz sunulan kamu hizmetlerinin bir bedel karşılığında sunulmasıdır. Örneğin; yüksek öğretim parasızken, daha sonra harç alınması gibi.

4.5. Ortak Girişim (Joint Venture Method)

"Karma İktisadi girişim" olarak adlandırılan bu girişim, kamu ve özel sektörün birlikte yönetip, mülkiyete sahip oldukları bir kuruluştur.

Başarısı için, devletin sözkonusu girişim üzerinde üretim, yatırım, finansman, fiyat vb. konularda fazla etkide bulunmaması, ayrıca girişimin idari ve mali yönden tam bir özerklik içerisinde bulunması gereklidir(48).

5. Bazı Ülkelerde Yaşanan Özelleştirme Deneyimleri:

İlk olarak, özelleştirmenin bağlı olduğu politikalar zincirinin ilk halkası olan, Grauhan'ın deyişle, "Devlet yurttaşların sırtına binmektedir ve devlet genellikle,

(46) ODTÜ Kamu Yönetimi Bölümü, a.g.e, sh. 5.

(47) Coşkun Can Aktan, (KİT'leri Özelleştirme), sh. 122.

(48) İbid., sh. 114.

yurttaşlara yararı görülmeyen bir biçimde gelişmektedir"(49) diyen monetarist istikrar politikalarını genel başlıklarıyla inceleyelim.

Monetarist istikrar politikaları, öncelikle iç talebin kısılmasını, ücretlerin dondurulmasını yahut reel olarak düşürülmesini, sosyal nitelikteki sübvansiyonların kaldırılmasını savunur. Amaçların gerçekleştirilmesi için sıkı para ve maliye politikalarının uygulanması gereklidir.

Kaynak dağılımı meselesi monetarist istikrar politikaları için önemlidir. Karşılaştırmalı üstünlüğün piyasada egemen olması için, yapısal değişme, kamu kesiminin daraltılması ve ekonomik planda devlet müdahalesinin azaltılması gereklidir. Bunun için ülke ekonomisinin yabancı sermayeye açılması gereklidir(50).

Özelleştirmenin ve monetarist istikrar politikalarının çeşitli ülkelerde nasıl uygulandığını inceleyelim.

5.1. İngiltere Örneği

Birinci Sanayi Devrimi'nin öncülüğünü(51) yapan İngiltere'de kamu işletmeleri kömür, elektrik ve gazdan oluşan enerji sektörü, petrol sanayi, demiryolları, havayolları ve deniz ticaretini içine alan taşımacılık sektörü, haberleşme sektörü (1984'e kadar), çelik üretimini ve gemi inşasının dahil olduğu ağır sanayi sektörü olmak üzere dört temel sektörde yoğunlaşmıştır. Sözkonusu bu işletmeler, ekonomik açıdan verimli çalıştırılmaya gayret edilmiştir(52).

İngiltere'deki özelleştirmenin amaçlarını, Prof. Dr. George Yarrow beş gruba ayırmaktadır(53):

1. Rekabetin ve işletmelerin etkinliklerini arttırmak,
2. Kamu kesiminin borçlanma ihtiyacını azaltmak,
3. Yatırım kararlarını almak konusunda hükümete bağlılığı azaltmak.

(49) Alparslan Işık, a.g.e., sh. 52.

(50) İ. Selçuk, S. Arun, G. Tüzün, S. Sönmez, O. Oyan, "İşbitiren Ekonomi", Bilim ve Sanat Kitapları, Bilsan A.Ş., İstanbul, 1986, sh. 101.

(51) İşbitiren Ekonomi, sh. 95.

(52) Veysel Atasoy, "Türkiye'de KİT'ler ve Özelleştirme Sorunu", Nurol Matbaacılık, Ankara, 1993, sh. 192.

(53) George Yarrow, "Privatization In Theory And Practice", Economic Policy, Oxford, April 1986, sh. 327.

4. Ekonomik mülkiyeti yaygınlaştırmak,
5. Gelir dağılımını yeniden düzenlemek ve refahı yaymak.

Bu amaçlardan en önemlisi ikinci maddede verilen borçlanma ihtiyacıdır. Nitekim özelleştirilen kamu işletmeleri sayesinde iç borçlanma uygulamalarında ciddi bir azalma gözlemlenmiştir(54).

1979'da iktidara gelen M.Thatcher başkanlığındaki Muhafazakar Partinin başlattığı özelleştirme çalışmaları idari ve siyasi açıdan başarılı sayılmasına rağmen(55) aynı başarı ekonomik yönden, Prof. Dr.G. Yarrow'un özelleştirme ve verimlilik arasında sebep-netice münasebetinin varolup olmadığına dair yaptığı çalışmada; özelleştirilen tüm kamu kuruluşlarında kârlılığın ve verimliliğin arttığı açık bir biçimde isbat edilememiştir(56).

İngiltere'deki özelleştirme, Ekim 1979 ile Kasım 1985 arasındaki yaklaşık 6 yılda gerçekleştirilmiş olup, beş değişik yöntem izlenmiştir.

1. Özel hukuka tabi kamu işletmelerinin, hisse senetleri tamamen veya kısmen satılmıştır.
2. Daha önce özel hukuka tabi olarak kurulmuş kamu şirketlerinin hisseleri satılmıştır.
3. Yan kuruluşlarda hisseleri olan kamu kuruluşlarının hisseleri satılmıştır.
4. Ana faaliyetleri ile ilgili olmayan mallara sahip olan kamu işletmelerinin malları satılmıştır.
5. Tamamen devletin elinde bulunan kamu işletmeleri, doğrudan devlet tarafından satılmıştır.

(54) Halit Suiçmez, "Dünya'da Özelleştirme Uygulamaları", İktisat-İşletme ve Finans Dergisi, Yıl: 8, sayı: 84, Mart 1993, sh. 53.

(55) Veysel Atasoy, a.g.e., sh. 195, 197.

(56) Halit Suiçmez, a.g.e., sh. 53.

5.2. Amerika Birleşik Devletleri Örneği

A.B.D.'deki özelleştirmelerin teorik yapısı, kamu kesiminin daraltılmasını amaçlayan monetarist politikalar ve vergi indirimlerinin sağlanmasını amaçlayan arz yanlı iktisat politikalarından oluşur.

A.B.D.'deki özelleştirme, 1982'de R. Reagan tarafından başlatılmış olup, sonuçlarının başarılı oluşunun 4 temel nedeni vardır;

- i- Amacın kamu harcamalarının azaltılması olarak belirlenmesi,
- ii- Çıkarılan yasaların başarıyla uygulanması,
- iii- Bayındırlık hizmetlerine daha az ödenek ayrılması.
- iv- Antitröst yasalarına uymaya, federe devletlerin zorlanması.

Sağlık hizmetlerinin dahi özelleştirilmesinin gerçekleştirildiği A.B.D.'de özelleştirme sonuçlarının başarılı oluşu eleştirilmekte, sözkonusu bu başarının geçici olduğu ifade edilmektedir. Bu hususta, Sony genel müdürü Akio Morita, Amerikalıların yeni şeyler üretmediğini ve gelecek on dakika içinde elde edecekleri kârdan başka bir şey düşünmediğine(57), 1988 Nobel İktisat Ödülü sahibi Maurice Allais de A.B.D.'lerinde mali spekülasyonun ve "tabansız" büyük gelirlerin varlığına dikkat çektiği gözükmektedir(58).

6. Özelleştirme Sorunları

Özelleştirme ile muayyen sahalardaki devlet tekelinin ortadan kaldırılması en önemli gayedir. Ancak özel mülkiyetteki bir işletmenin de "tek el olma avantajını" kötüye kullanma ihtimali daha fazla olmaktadır. Devletin çekildiği bir ekonomik alanda tek başına kalan ya da en büyük payı elinde bulunduran özel şirket, bu avantajını kötüye kullanabilecektir. Tekel durumunda bir takım sınırlamalar getirilmesi durumunda özelleştirme sonucu tüketicilerin refahında, yaşam standardında düşüş görülebilecektir.

- KİT'lerin kamu hizmetine yönelik kâr amacı gütmeyen faaliyetleri de bulunmaktadır. Özelleştirilmiş bir kuruluşun ise kâr amacı taşımayan bir mal veya

(57) Michael Albert, "Kapitalizme Karşı Kapitalizm", Çev. Cemil Oktay Hüsnü Dilli, Afa yayınları, İstanbul, 1992, sh. 111.

(58) İbid, a.g.e., sh. 97.

hizmet üretmesi düşünülemez. Kâr, özel kesimin varlık nedenidir. Özelleştirilen kuruluş, kaynakları ve kapasiteyi daha etkin kullanacak, ama tüketici yararı daha az gözetilecektir. Bu durumda özelleştirme sonucu, devletin KİT'ler aracılığıyla gerçekleştirdiği kamu hizmeti yara almaktadır.

- Öncelikle kısa dönemde ortaya çıkan yoğun bir işsizlik faktörü de özelleştirmenin doğuracağı önemli bir sakıncadır. Politik nedenlerle büyük oranda atıl işgücü barındıran KİT'lerin özel mülkiyete geçmesi durumunda, bu aşırı istihdam, özelleştirme ile KİT'lerde azalmasına rağmen ülke genelinde global, yoğun bir işsizlik meydana getirecektir.

Ayrıca, özelleştirilen KİT'lerdeki fazla personelin tazminatları ödenerek işten çıkarılmaları kalifiye personel için, başka bir iş bulma bakımından sorun teşkil etmeyebilir, ancak bu vasıfsız personel için son derece de önem arzeder.

- Öncelik sırasının kâr eden işletmelere verilmesi, çapraz ikame sistemini bozacağından devletin elinde kalan işletmelerin bütçe üzerinde olumsuz etkileri doğacak, ekonomik sorunlar devam edecektir.

- Fiyat ve kalite kontrolleri daralacak ve kontrolsüz bir ortam doğacaktır.

- Kamusal hizmete uygulanan fiyatlar, genelde orta ve düşük gelirli dikkate alınarak belirlenir. Buna karşılık, özel kesim kâr maksimizasyonu çerçevesinde yüksek gelirli dikkate alarak fiyatları yükseltecektir. Doğrudan enflasyona neden olması, ekonomik nitelikli toplumsal problemlere yol açacaktır.

Genel başlıklarıyla verdiğimiz özelleştirme problemlerini üç temel başlık altında detaylı olarak inceleyelim.

6.1. Yöntem Sorunu

Yöntem sorunu, oldukça geniş bir süreç olan özelleştirmenin uygulanmasında ilk sorundur. KİT'lerin kime/kimlere hangi yöntemle, ne fiyata ve ne miktarda satılacağı konusu, özelleştirmenin yönteminin belirlenmesinde öncelik sıralamasını gündeme getirmektedir.

Öncelik sıralamasında, hükümet programları, alıcıların özellikleri, dış ödemeler dengesi, ulusal ekonominin sermaye yapısı, kamuoyu, yasal çerçeve, tasarruf

alışkanlıkları ve özelleştirilecek kuruluşun mal ve hizmet üretim biçimi önemlidir. Beesley ve Littechild öncelik sorununda üç temel ölçüt geliştirmişlerdir(59): Bunlar büyüklük ölçütü, işgücündeki değişim ölçütü, rekabet ölçütüdür.

Büyüklük ölçütüne göre, kısa zamanda büyük sonuçlar almak amacıyla büyük çaplı sanayilere öncelik tanınmasının daha akılcı olacağı vurgulanmıştır. Ciroyu büyük olan kuruluşların özelleştirilmesiyle, elde edilecek finansman geliri de büyük miktar da olacaktır.

İşgücündeki değişim ölçütüne göre, özelleştirilecek kamu kuruluşundaki işgücünün sıkça değiştiği kurumlara öncelik verilmesi gereklidir.

Öncelik sıralamasının belirlenmesinin ardından satışa çıkarılan kurumun satış fiyatının belirlenmesi sorunu doğar.

Neoklasik iktisat Teorisine göre, sermayenin miktarı fiyatına göre belirlenir(60). Sermayenin fiyatı, piyasa faiz oranına ve marjinal sermaye kazancına göre belirlenir. Faiz hadlerinin değişkenliği ve sermayenin kazancının da, üretilen mal ve hizmetin fiyatına bağlı olacağı gözönünde tutulursa, sermaye miktarının ölçülmesinde bir kısır döngü varolacaktır. Satış fiyatında, düşük fiyatın belirlenmesi çok sayıda kişinin, özelleştirilecek kuruluşun mülkiyetine sahip olması demektir. Toplumsal nitelikteki bu amacı, sermaye piyasasının yetersizliğinden dolayı gerçekleştirmek mümkün olmamaktadır. Fiyatın yüksek belirlenmesi tekelleşmeye neden olacaktır.

Öncelik sıralaması ve satış fiyatının belirlenmesi, yasal ve kurumsal çerçeve ile gereklidir. Özelleştirmede uygulanacak kurumların eşgüdümlü çalışması bir başka önemli noktadır. Yasaların yasaların açık ve net bir ifade tarzına sahip olması gereklidir. Yasaları uygulayacak kurumların da kurulması gereklidir. Nihayetinde, detaylı bir planı içeren yasaların organizasyon ve yönetimi açısından güçlü bir kadroya sahip kurumların varlığı zorunludur.

(59) Coşkun Can Aktan, "Kamu Ekonomisinden Piyasa Ekonmisine: Özelleştirme", Takav Matbaası, Ankara. 1993, sh. 110.

(60) Alan Walker, "The Political Economy of Privatization; Privatization And Welfare State" (ed, J.Le Grand, R-Robinson) Unwin Pub. London, 1984, sh. 27.

6.2. Siyasal ve Toplumsal Sorunlar

Özelleştirme faaliyetlerinin her aşamasında siyasal ve toplumsal yapının dikkate alınması gereklidir.

Özelleştirme aleyhtarlarınca, özelleştirme ile zengin ve fakir arasındaki uçurumun daha da büyüyeceği ve yoksul kesimin giderek yararlanamayacağı hizmetlerin çoğalacağı savunulmaktadır. Özellikle sağlık ve eğitim konusunda eşit fırsatların tanınması gerektiği belirtilmektedir. Ayrıca yeraltı kaynaklarının ve madenlerin stratejik açıdan önemli olduğu, kıyılarının ve ormanlarının devletçe korunması gerektiği görüşü, toplumu bu hizmetlere dönük özelleştirme uygulamalarına karşı hassas duruma getirmektedir(61).

Özelleştirme uygulamalarında toplumsal uzlaşma ortamının sağlanmasına ve kamuoyuna doğru ve açık bilgi verilmesine dikkatle uyulmalıdır. Ayrıca toplumsal değerlere ters düşen davranışlara girilmemesi, yabancı sermayeye karşı olan hassasiyetin dikkate alınması düşük fiyatlarla belli kesimleri çıkarları doğrultusunda programlar geliştirilmemesi gereklidir.

Özelleştirme konusu aynı zamanda, çalışanları da doğrudan etkilemektedir. Özelleştirme sonunda çalışanların verimlilikleri ve beklentileri nasıl olacaktır? Çalıştıkları yerin sahibi olma durumları var mı ve buna hazırlar mı? İşletmelerde, özelleştirme ile, yöneticiler ve yönetim tarzı konusunda ne gibi değişiklikler olabilir? Özelleştirme ile çalışanların işine son verilecek mi? Buna benzer çoğaltabileceğimiz bir çok soru çalışanları ilgilendirmektedir.

Çeşitli işçi sendikalarının görüşlerini de yansıtan özelleştirmenin çalışanlar açısından doğuracağı muhtemel meseleleri şu şekilde özetlemek mümkündür(62):

- Sosyal hizmetler ve sosyal nitelikli gelirleri yara alacaktır.
- Özelleştirme ile mevcut işsizlere yeni işsizler katılacaktır.

(61) M. Hulki Cevizoğlu, "Özelleştirme Yöntemleri", Yeniden Yapılanma Dergisi, cilt: 1, sayı: 2, Ekim, 1988, sh. 48.

(62) "On The Role Of The Public Sector In Promoting Qualitative Growth", 7th European Regional Conference Of Public Services International, Barcelona, 12-15 November, 1989, sh. 9.

- Ağır baskılar ve işçinin kullandığı araçların giderek kötüleşmesi sonucu çalışma koşulları bozulacaktır.

- Sendika hakkı tehdide uğrayacaktır. Çünkü, özel sektör kanun boşluklarından yararlanarak işçiler aleyhine aldığı kararları uygulamaktadır. Örneğin, kârın az olduğu durumlarda, işveren ücretleri ödeyemeyeceğini belirterek, işçi çıkarmaktadır.

Sendikalar, özelleştirme özünde önemli bir engel olabilmektedir. Zira sendikaların iş güvencesi ve çalışanların olumsuzlukları açısından üzerlerine düşen görev ve tepkileri yerine getirmektedir.

Öteyandan, özelleştirme ve yönetime katılma açısından sendikaların etkin çalışmaları yönünde eleştiriler de olmuştur. Bazı ülkelerde özelleştirme uygulamalarını inceleyen John Waterbury, Meksika ve Türkiye’de sendikaların özelleştirme karşısında muhalefetin yetersizliğini vurgulamıştır(63).

İngiltere’de 1979’dan sonra Thatcher hükümeti süresince sendika üyelerinin sayılarında % 20 oranında bir düşüş görülmüş ve bunun sonucu olarak sendikalar mevcut yönetim tekniklerine özelleştirmeye karşı duyarlı hale gelmişlerdir. Hükümet bu dönemde zaman zaman sendikaların büyük tepki ve baskıları ile karşılaşmıştır. Üye sayılarında önemli bir azalış gören sendikalar, örgütlenme ve yönetimde etkili olma gibi önemli strateji değişiklikleri içine girmiştir(64).

6.3. Özelleştirmede Ekonomik Sorunlar

Ekonomik sorunların en önemlisi KİT’lerin ekonomik yönden güçlü örgütler olmasıdır. KİT yöneticilerinin siyasetle olan sıkı ilişkileri, uygulamaları geciktirme veya iptal etme yönünde ortaya çıkmaktadır.

Etkin kaynak ve kapasite kullanma imkanı olan kamu kuruluşlarına, ekonomiye ucuz ve yararlı mal ve hizmet üreten kuruluşlar olarak bakılmaktadır. Bunlar içinde etkin kaynak kullanabilenleri düşük maliyetle çalışabilmekte, ölçek büyüklüğünü üretimleri üzerinde olumlu olarak yansıtmaktadırlar. Bu durumda KİT ürünlerinin fiyatları, rakibi olan özel şirketlere oranla, sübvansiyonlar dikkate alınmazsa, daha ucuz

(63) John Waterbury, "The Political Context of Public Sector Reform And Privatization In Egypt, Mexico and Turkey, Princeton, 22-23, April 1988.

(64) Brian Towers, "Running, The Guetlet's; British Trade Unions Under Thatcher 1979-1988", Industrial Labor Relations Review, Vol:42, No:2, January 1989, sh. 160-7.

olabilmektedir. Bu durumdaki kamu kuruluşları kamusal mal ve hizmet üretiminde tercih sebebi olmaktadır(65).

Özelleştirme amaçlarından biri de, ekonomiye canlılık kazandırmak ve rekabet ortamı oluşturmak için tekelleri yıkmak ve özel sektör girişimleriyle rekabete izin vermektir. Ancak, güçlü özel sektör işletmeleri, çok uluslu şirketlerin ülke yönetimine etkin olması sonucu özel tekeller oluşturabilmektedir. Bu tür özel tekellerin kamu yararından sapmaları daha kolay olacaktır. Devletin çekildiği ekonomik bir alanda tek başına kalan ya da en büyük payı alan özel şirket bu avantajını kötüye kullanabilmektedir.

Ekonomik kaynaklı aynı zamanda toplumsal nitelikteki işsizlik de özelleştirmede karşılaşılan sorunlardan biridir. KİT'lerde aşırı istihdama yolaçan nedenlerin politik olduğu bilinmektedir. Türkiye'nin de içinde bulunduğu yüksek işsizlik sorunu olan ülkelerde, siyasal gruplar KİT'leri seçim kozu olarak kullanmışlar ve iktidar partisinin oy deposu durumuna getirmişlerdir. Türkiye'de KİT işletmelerin toplam personel harcamalarının üretim içindeki payı, 1976'da % 38.3'tan 1985'te % 19.3'6 düşmüştür. Sayıları artarken üretim içindeki payları düşen verimsiz personeli özel sektör istihdam etmek istemeyecektir(66).

Özelleştirmenin yolaçtığı işsizliğin genelde kısa dönemli olduğu ve uzun dönemde üretim faktörlerinin tekrar harekete geçirilmesiyle bu sorunun ortadan kalkacağına inanılmaktadır. Bireysel ve toplumsal yeniden yapılanma sürecinde potansiyel sıkıntıların ortadan kalkacağı savunulmaktadır(67).

Özelleştirme ile fiyatların artışının en önemli nedeni, devletin fiyat serbestisi politikalarını uygulamasıdır. Toplumda oluşan bu beklenti ve korku, fiyatların artmaması yönünde hiç bir güvencenin olmayışına bağlıdır. Gerçekten de devletin, özelleştirme sürecinde kamu yararına dönük mal ve hizmetlerde gerekli üretim koşulları ve rekabetçi bir ortam hazırlamadan fiyat serbestisi uygulamasında fiyatların yükselmesi kaçınılmazdır.

(65) M.H. Cevizoğlu, a.g.e., sh. 51.

(66) T.C.Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu: "1985 KİT'ler Genel Raporları", Ankara, 1987, sh. 34.

(67) The Morgan Bank; "Turkey Privatization Master Plan: Legal Issue in Privatization, Social Issue In Privatization Capital Market", DPT, 1986, sh. 4.

Özelleştirme ile gerekli finansmanın sağlanması ve yeterli sermaye piyasasının oluşturulması gerekmektedir. Gerek devlet harcamalarının ihtiyacı ve gerekse sermaye piyasasının ihtiyacı olan finansman ihtiyacının yeterli düzeyde olmaması özelleştirilmenin önünde önemli bir engeldir. Finansman problemine çözüm amacıyla bir çok özelleştirme yöntemi geliştirilmiştir. Örneğin, küçük tasarruflara yönelen ve sermayeyi tabana yayma amacıyla ortaya çıkan, halka hisse senedi satışı yöntemi bunlardan biridir.

ÖZET

Bu bölümde özelleştirme faaliyetinin uygulanma biçimi incelenmiştir. Ülkelerin liberal ekonomiye geçişlerindeki yöntemlerinden birbirini izleyen aşamaları temel alan yaklaşımda özelleştirme faaliyetinin yurtiçi piyasaların serbest piyasa mekanizmasına göre düzenlenmesinde temel bir politika aracı olarak kabul edildiğini gördük. Bu tarz yaklaşım, bile özelleştirmenin geniş anlamda tanımını vermektedir. Biz çalışmamızda özelleştirmenin salt mülkiyet devrini içeren dar anlamlı tanımından çok, geniş anlamındaki tanımıyla ilgilendik. Biz başka deyişle çalışmamız makro ekonomik sahada, özelleşmenin bir politik seçim oluşuna önem vermektedir. Dolayısıyla, özelleştirme sebeplerini incelerken özellikle yapısal nedenleri ele aldık. Birbiriyle bağlantılı bu üç neden bölüşüm sorunu, özel girişimin güçlenmesi sermayenin uluslararasılaşmasıdır. Tarihsel anlamda sanayileşme üzerinde devlete duyulan ihtiyaç, saydığımız bu üç nedenle 1970'ler sonrasında ortadan kalkmıştır.

Ülkeden ülkeye zamana göre değişen özelleştirme amaçlarını iktisadi, mali, sosyal amaçlar olarak 3 temel grupta inceledik.

İktisadi amaçlar ile devletin özelleştirme ile özel girişimi nasıl destekleyebileceğini inceledik. Mali amaçlar ile de devletin özelleştirme faaliyetini neden savunduğunu belirledik. Sosyal amaçlarla da, özelleştirme faaliyetiyle toplumun, çalışanların nasıl yararlandığını açıkladık.

Özelleştirmeyi geniş anlamda ele alırken, yöntemlerini de geniş anlamda, ulusal planda ele aldık. Mülkiyetin özelleştirilmesi dar anlamda özelleştirme tanımında ele alınmaktadır. Üretimin, yönetimin, finansmanın, üretimin özelleştirilmesi ise özerkleştirme olarak tanımlanmaktadır. Özelleştirme deneyimini, ilk ve sistemli olarak

yaşayan İngiltere, ABD'de ortak amaç, kamu kesimini borçlanma ihtiyacını karşılamak, kamu harcamalarını azaltmaktır.

Gerek ilk kez, gerekse gelişmiş ülkeler olan İngiltere, ABD'de dahil özelleştirme faaliyetinin başarılı olup olmadığı hâlâ tartışılmakta olması ilginçtir. Özelleştirme faaliyetinin özellikle ekonomik sonuçları çözümlenememiş olması bu aşamada gözlemlenebilir. Bu bölümün son konusu olarak da özelleştirme faaliyetinde yaşanan, yaşanması muhtemel sorunları inceledik.

Karar aşamasında çözümlenmesi gereken sorunlar yöntem, siyasal- toplumsal ve ekonomik sorunlar olarak üç temel ayırma tabii tutulmuştur. Yöntem sorunu, daha çok işletme bazında, mikro planda, dar anlamda özelleştirme faaliyeti olarak incelenmiştir. Biz başka deyişle biz kamu iktisadi kuruluşun, kime/kimlere, hangi yöntemle, hangi fiyata satılacağını belirtmek, doğabilecek sorunlar açıklanmıştır. Siyasal, toplumsal sorunlar, özelleştirme faaliyetinin bir politika aracı olarak uygulanması sonucu siyasal, toplumsal boyutta doğabilecek sorunları içermektedir.

Ekonomik sorunlarda özellikle özelleştirme ile fiyat artışlarının doğmasına dikkat çevrilmiştir. Bundan başka, özelleştirme ile devlete mali bir kaynak sağlamanın amaçlanmasına rağmen gelişmiş bir sermaye piyasasının olmamasının büyük bir sorun olduğu gözlenmektedir.

III. BÖLÜM

TÜRKİYE'DE ÖZELLEŞTİRME

GİRİŞ

Bu bölümde, öncelikle, ülkemizdeki kamu iktisadi kuruluşları inceleyeceğiz. 1923'de Türkiye Cumhuriyeti'nde izlenmeye başlanan liberal politikanın 1929 dünya bunalımıyla başarısız olması sonucu Devletçilik Rejimi uygulanmaya başlanmıştır. Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı çerçevesinde resmi olarak kabul edilen Devletçilik Rejiminin gereği olarak devlet, üretici devlet niteliğinde, özellikle sanayi alanında kurum ve kuruluşlar kurmaya başlamıştır. Bu kurum ve kuruluşlar 1984'de yasal olarak özelleştirilmeye başlanmıştır. TELETAS, USAŞ ve ÇİTOSAN ile başlayan özelleştirme faaliyetinin nedenlerini ve sonuçlarını inceleyeceğiz.

Nihai olarak da, özelleştirme faaliyetinde uyulması gerekli olan ilke ve önerileri araştıracağız.

1. TÜRKİYE'DE KAMU İKTİSADİ KURULUŞLAR

1.1. Kamu Sektörünü Oluşturan Kurum ve Kuruluşların Tanımları

Hepsi kamu kuruluşu olan fakat farklı özelliklere sahip kamu işletmelerini tanımlayalım.

KİT (Kamu İktisadi Teşebbüsleri): Devletin bir girişimci olarak iktisadi faaliyetlerde bulunmak üzere, gelir sağlama, gelir dağılımına müdahale, ekonomide istikrar sağlama ve öncülük etme, geri kalmış yöreleri kalkındırma gibi ekonomik ve sosyal amaçları gerçekleştirmek için kurulmaktadır. Kâr amacı gütmeleriyle KİK'lerden ayrılır. KİK'lerin sermayelerinin tamamı devlete aitken daha sonraları yapılan yasal bir değişiklikle özel kesimle ortaklık şeklinde kurulmalarına izin verilmiştir(1).

KİT'lerin kuruluş amaçları 4 temel maddede açıklanabilir;

(1) Halil Seyidoğlu, "Ekonomik Terimler Sözlüğü", Güzem Yayınları, No: 4, Ankara, 1992, sh. 349.

- i. Ekonomik etkinliği sağlamak,
- ii. Kâr elde etmek,
- ii. Gelir dağılımını etkilemek,
- iv. Makro ekonomik politikalar gütmek(2).

KİT'ler, 18 Haziran 1984 tarihinde yürürlüğe konan 233 sayılı KHK ile yeniden düzenlenmiştir. Buna göre KİT'ler iki gruba ayrılır:

1. KİK (Kamu İktisadi Kuruluşu): Sermayesinin tamamı devlete aittir. Bazı temel mal ve hizmetleri üretmek-pazarlamak üzere Bakanlar kurulu kararı ile kurulmaktadır. Yalnızca kâr amacıyla alışmayan KİK'ler ekonomik ve sosyal amaçlar doğrultusunda verimlilik ilkesiyle de çalışmaktadır(3).

İDT (İktisadi Devlet Teşekkülü): KİK'ler gibi sermayesinin tamamı devlete ait olan, Bakanlar Kurulu kararı ile kurulup, İDT'lerin KİK'lerden farkı ticari kurallara göre, kâr amacıyla faaliyette bulunmaktadır.

Kamu Müesseseleri: Sermayelerin tamamı bir İDT'ye yahut KİK'e ait olan işletmeler, yahut işletme topluluklarıdır. Tekel niteliğindeki malları üretirler ve tüzel kişilikleri vardır. İlgili teşebbüsün genel müdürünün teklifi ve yönetim kurulunun kararı ile kurulur.

Bağlı Ortaklık: Sermayesinin yarısından fazlası İDT'ye yahut KİK'e ait olan işletme yahut işletmeler topluluğudur.

İştirak: İDT ve KİT veya bağlı ortaklıkların sermayelerinin en az % 15'ine, en çok % 50'sine sahip buldukları anonim şirketlerdir.

İşletme: Müesseselerin ve bağlı ortaklıkların mal ve hizmet üreten fabrika ve diğer birimleridir.

(2) Güneri Akalın, a.g.e. sh. 55.

(3) H. Seyyidoğlu, a.g.e. sh.62, 383, 438, 440.

1.2. KİT'lerin Tarihçesi

1923'den itibaren başlayan Türkiye Cumhuriyeti iktisat politikaları çok farklı niteliklere sahiptir. Uygulanan politikalar arasında, geçiş döneminin sağlıklı yaşanmamış olması, sorunların bir önceki döneme göre ağırlaşmasına neden olmuştur.

1923-1933 Döneminde liberal politika izlenmek istenmiştir. Bu amaçla, gerek 1923 İzmir İktisat Kongresinde gerekse 1927 tarihli Teşvik-i Sanayi Kanunun'da özel teşebbüsün teşviki sağlanmaya çalışılmıştır. Fakat, 1929 yılında yaşanan büyük dünya bunalımı, Lozan Antlaşması gereği ithalatı yoğun özel sektörü, gümrük vergileri ile korumanın imkansızlığı(4), daha da ötesi özel tasarrufun ve özel teşebbüsün tarihsel nedenlerle ekonomide uzun vadeli yatırıma yönelik çekimser davranışı nedeniyle özel teşebbüsün teşvikini amaçlayan, salt "otorite devlet" başarılı olamamıştır. 1933'den sonra, I.B.Y.S. Planı (1934-1938) ile "Devletçilik rejimi" resmen kabul edilerek devlet, öncelikle sanayi alanında bizzat kurum ve kuruluşlar kurmaya yönelmiştir. Şüphesiz bu seçim tarım açısından kendine yeterli bir ülkeye sahip olmaktan kaynaklanıyordu. Yalnız yapılan sanayi yatırımları, yatırım mallarına değil temel tüketim mallarına ve hafif sanayi niteliğindeki ara mallarına yönelikti(5). Çünkü yatırım malları üretimi için teknolojinin sürekli yenilenmesi gerekiyordu. Oysa o zaman için, potansiyel durum, gerek finansman gerekse teknik nedenlerle uygun değildi.

Devletin faaliyet gösterdiği sanayi sektörü 7 temel grupta incelenebilir:

i. Dokuma:

Bakırköy Pamuk Mensucat Sanayi

Kayseri Pamuk Mensucat Sanayi

Ereğli Pamuk Mensucat Sanayi

Bursa Kamgarn (Merinos) Sanayi

Sümerbank

ii. Maden İşletme:

Etibank

(4) Süreyya Iliç, "Türkiye Ekonomisi", Menteş Kitabevi, İstanbul, 1988, sh. 131.

(5) Yakup Kepenek, "Türkiye Ekonomisi", Verso Yayıncılık, Ankara, 1990, sh. 63.

Karabük Demir Sanayi

Keçiborlu Kükürt

iii. Kağıt:

İzmir Kağıt Sanayi

SEKA

iv. Kimya:

Gemlik Sun'i İpek

İzmit Süper Fosfat

v. Taş-toprak;

Kütahya Seramik

Paşabahçe Şişe ve Cam

Çimento Fabrikaları

vi. Demiryolları:

T.C. Devlet Demiryolları

vii. Bankacılık:

Ziraat Bankası v.s.(6).

Kamu iktisadi teşebbüslerinin ilklerinden olan bu kuruluşların finansman sorunu, temel tüketim mallarına konan dolaylı vergilerle, devlet bankalarının kredileri ve dış finansmanla (1934'de S.S.C.B.'den ve İngiltere'den borç alınmıştır) sağlanmıştır.

Katı bir devletçilik rejimi, 1939-1950 İsmet İnönü Döneminde, 2.B.Y.5 Planı (1939-1943) ile uygulanmıştır. Bu dönemde yapılan en öncmlü yasal değişim Atatürk Dönemi'nde geniş bir selahiyet verilen İDT'lerde gerçekleştirilmiştir. Atatürk Döneminde İDT'lerde sosyal amaç yanında ekonomik amaç, kâr gayesiyle çalışan İDT'ler yeni bir düzenleme ile farklı İDT'lerdeki ücret ve maaşlar eşit düzeye

(6) İlhan Uludağ "Türkiye Ekonomisi", M.Ü. Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü Yayını, No: 2, İstanbul, 1990, sh. 21.

getirilmiştir. Böylece kamu iktisadi kuruluşların devlet dairesi olmaları yolunda ilk adımlar atılmıştır(7).

1939-1950 Döneminde yaşanan katı devletçilik rejimi yerini 1950-1960 Döneminde liberal politikaya bırakmıştır. II. Dünya Savaşı'nın olumsuz etkilerinin hissedildiği bu dönemde özel teşebbüs özel yabancı sermaye ile, Marshall Planı ve Truman 4. Nokta Programı sayesinde dış finansmanla teşvik edilmeye başlanmıştır. İthal ikamesi ile sanayileşme bir yandan sağlanırken, bir yandan da tarımsal ürünün pazarlanmasında (et, balık, süt v.s.) KİT'ler kurulmuştur. Bu dönemde ilk kez KİT ürünlerinin fiyatlarının maliyetin altında tutulması sonucu, KİT'lerin zararlarının artışı ve enflasyonist etkileri görülmeye başlanmıştır(8).

1963 yılında I.B.Y.K.P. (1963-1967) ile karma ekonomi sistemi benimsenirken, yabancı sermayeye sınır konmuş, sosyal güvenlikle ilgili düzenlemeler yapılmış, yeni bir toprak ve tarım reformu kanunu yürürlüğe konmuştur. Her ne kadar kalkınma planında KİT'lerin yeniden organizasyonu öngörülmüşse de verimlilik ve kârlılıklarının artırılması reformu ihmal edilmiştir.

1971-1980 yılları arasında da KİT'ler açısından durum daha kötüye gitmiştir. KİT idareleri üzerindeki politik baskıların artması, KİT'lerin enflasyona yol açmaları yanında aşırı istihdam dolayısıyla gizli işsizliğe de neden olmuştur.

1980 yılına kadar KİT'ler ekonomide "yük" olma özelliğini sürdürmüştür. Zira, 24 Ocak kararlarıyla KİT'lere yapılan sübvansiyonların azaltılması, KİT ürünlerine yapılan zamlar ilk etapta KİT kârlarını arttırırken daha sonraki dönemlerde finansman sorunu; "görev zararı" adı altında bütçeye yansiyarak, bütçe açıklarını para arzı artışlarını ve nihayet enflasyonu doğurmuştur.

1.3. Avrupa Topluluğu'nda KİT'ler

Avrupa Topluluğu Roma Anlaşması (1957) ile üyelerine, kamu ve özel mülkiyet ayırımı konusunda serbest olduklarını vurgulamaktadır(9). 18 Ekim 1991 tarihli

(7) Mükerrerem Hiç, "Atatürk'ün İktisadi Alandaki Görüş ve Politikaları", Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, Atatürk ve Cumhuriyet Dönemi Türkiye'si, Ankara, 1981, sh. 140-141.

(8) Süreyya Hiç, sh. 133, 134, 135.

(9) Korkut Boratav-Ergun Türkcan, "Türkiye'de Sanayileşmenin Yeni Boyutları ve KİT'ler", Türkiye Araştırmaları, Tarih Vakfı Yurt Yayınları İstanbul, 1993, sh. 249, 250, 253.

Topluluk Resmi Gazetede de komisyon, her üyenin kendi kamu sektörünün büyüklük ve niteliğini seçmede ve değiştirmekte özgür olduğunu belirtmektedir.

Özellikle, Avrupa Topluluğu'na üye olmak konusunda çaba harcadığımız bu günlerde, tek pazar ekonomik ve siyasal süreçlerin uyumlaşması yolunda adımlar atan AT yanında Dünya Bankası'nın Aralık 1991 raporunda ülkemiz için kayıtsız-şartsız tüm KİT'lerin özel sektöre devrinin salık verilmesi ile AT'ın üyelerini kamu özel mülkiyet seçiminde serbest bırakması çelişkilidir.

Avrupa Topluluğu'nda amacın mülkiyet değil de eşit rekabet koşullarının sağlanması yolunda olması özellikle sağlıklı piyasa yapısı için önemlidir. Ayrıca ileri teknolojik projelerin gerçekleştirilmesinde, bölgesel gelişme farklılıklarının giderilmesinde, geleceğin üretim süreçlerinin belirlenmesinde ve gerekli durumlarda kamu girişimi kabul edilmektedir.

Ekonomik alanda köklü değişime yol açacağı beklenen 24 Ocak Kararlarını izleyen yıllarda "Kamu ekonomisinden piyasa ekonomisine geçiş" yolunda önemli adımlar atılmıştır. Öncelikle biz serbest piyasa mekanizmasının kurulması için ilk adım olan özelleştirmenin yasal çerçevesini inceleyeceğiz.

2. Türkiye'de Özelleştirme Faaliyeti

2.1. Özelleştirme Konusunda Çizilen Yasal Çerçeve

KİT'lerle ilgili 17.3.1984 tarih ve 18914 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe giren 29.2.1984 tarih ve 2983 sayılı "Tasarrufların Teşviki ve Kamu Yatırımlarının Hızlandırılması Hakkında Kanun" isimli kanunla, KİT ve İDT için "Hisse senedi çıkarılması, KİT ve İDT'lere ait tesislerin işletme hakkının devri ve gelir ortaklığı senedi çıkararak, kamu yatırımlarının hızlandırılması" amaçlanmıştır(10). Birinci maddede kanunun amacı; "İstikrarlı ve güvenilir gelir elde edilmesi suretiyle tasarrufları teşvik ederek sağlanacak ek finansman kaynakları ile kamu yatırımlarını sür'atle gerçekleştirmek"(11) olarak belirtilmiştir.

(10) Bkz: "Tasarrufların Teşviki ve Kamu Yatırımlarının Hızlandırılmasına Dair Kanun", Kanun No: 2983, Kabul Tarihi: 29.2.1984, Resmi Gazete, Yıl: 64, s. 18344, Başbakanlık Devlet Matbaası, Ankara.

(11) Coşkun Can Aktan, "Kamu Ekonomisinden Piyasa Ekonomisine: Özelleştirme." Takav Matbaası, Ankara, 1993, sh. 191.

2983 sayılı Kanunun, gelir ortaklığı senedi, hisse senedi satışı ve işletme hakkının devrine izin vermesiyle özelleştirme yolunda hukuki zemin hazırlanmıştır. 1979 ve sonrası KİT'lerin ekonomiye yük olmalarının en çarpıcı örneği işgücü giderlerinin üretim değerlerine oranlanmasıyla görülebilir. İşgücü giderinin üretim değerine oranı, 1979'da % 47.7, 1980'de % 34.4, 1984'de % 19.4, 1987'de % 19.9, 1989'da % 29.2, 1990'da % 35.0, 1991'de % 53.8 olarak gerçekleşmiştir(12). Gelir ortaklığı senetlerinin ihracına izin verilmesi,

"...tesislerin (köprü, baraj, elektrik santrali, karayolu, demiryolu, telekomünikasyon sistemleriyle sivil kullanıma yönelik deniz ve hava limanları vb.) belirli oranda kârlı ve verimli çalışmaları sonucunu doğuracaktır. Çünkü, piyasada cari fon haddinden daha yüksek bir getirisi olmayan gelir ortaklığı senetlerine şahısların talebi de olmayacaktır. Bu bakımdan alt yapı tesislerinin piyasaya sunulan mal ve hizmet fiyatlarının, yeterli miktarda kâr sağlayacak şekilde belirlenmesi gerekecektir".

İlk olarak Türk Hukuk Mevzuatına girmiş olan gelir ortaklığı senetlerinin yanında "işletme hakkının devri" de ilk kez uygulanmaya başlamıştır. Mülkiyetin yine kamuda kaldığı fakar belirli bir bedel karşılığında, belirli bir süre ve şartlarla işletmenin faaliyetinin varsa mamullerinin pazarlama ve dağıtımının gerçek ve/veya tüzel kişilerle sürdürülmesi olarak tanımlanan "işletme hakkının devri" bir tür kiralama işlemidir. 2983 sayılı kanun ve kanuna dayanılarak çıkarılan Kamu Ortaklığı Fonu Yönetmeliği geniş anlamda bir özelleştirme uygulamasına ilişkin usul ve esasları kapsamaktadır(13). 8.6.1984 tarihli 233 sayılı KHK ile KİT'lerin "Özerk bir tarzda ve ekonomik kararlara uygun olarak yönetilmeleri" amaçlanmıştır(14). Söz konusu KHK'nin 38. maddesinde (15) bu Kuruluşların (teşebbüsler, müesseseler, bağlı ortaklıklar, işletmeler, işletme birimlerinin ve iştiraklerin tasfiyesi ve satılması konusu düzenlenirken, gerekli kararın koordinasyon kurulunca verileceğini ve bu işlemlerin

(12) T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Komisyon Raporu, "Türkiye 2. Madencilik Şurası, Madencilikte Özelleştirme", 20-22 Ekim 1993, Ankara, sh. 10.

(13) Coşkun Can Aktan, a.g.e., sh. 191,192,194.

(14) Ali Ceylan-Melcek Vergilicel, "Türkiye'de KİT'ler ve Özelleştirme", Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa, 1989, sh. 98.

(15) Bkz: "Kamu İktisadi Teşebbüsleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname", Karar sayısı: 233, Kabul Tarihi: 8.6.1984, Resmi Gazete, Yıl: 64, s. 18485, Başbakanlık Devlet Matbaası, Ankara.

2983 sayılı kanunla belirlenen esaslara uygun olarak Kamu Ortaklığı Kurulu'nca yürütüleceği açıklanmaktadır.

Özelleştirme ile ilgili diğer bir yasa 15.1985 tarihli 3188 sayılı kanunda, 2983 sayılı kanunun değiştirilmiş üçüncü maddesine göre KİT'lere ve bunlara ait tesisler (müessese, işletme, bağlı ortaklık) gerçek ve tüzel kişilerin ortak olması için çıkarılan menkul kıymet, hisse senedi olarak tanımlanması özünde, mülkiyet değişimini öngördüğü için gerçek anlamda özelleştirme olarak nitelendirilebilir. Ayrıca, 10.6.1985 tarihli, 3226 sayılı "Finansal Kiralama Kanunu"nun çıkarılması KİT'lerin kiralanabileceğini hukuken sağlamıştır(16).

3.6.1986 tarihli 3291 sayılı kanunun (17) beşinci bölümünde yer alan 13. maddeye göre,

"KİT'lerin özelleştirilmesine Bakanlar Kurulu'nca, müessese, bağlı ortaklık, işletme ve işletme birimlerinin özelleştirilmesi ise Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı Kurulu'nca karar verilir. Kamu Ortaklığı, kuruluş ve ayrıca bu kuruluşlara ait iştraklerdeki kamu paylarının satışı ve devri konularında da yetkilidir(18).

Özelleştirilecek KİT ve bağlı ortaklıklar, müessese ve işletmeler anonim ortaklığa dönüştürüldükten sonra hiçbir işleme gerek kalmaksızın Başbakanlığa tabii kılınacaktır(19).

Özelleştirmeye ilgili işlemlerden her türlü vergi, resim ve harç alınmayacağını da belirten yasa, anonim ortaklığa dönüşen özelleştirilecek KİT, müessese ve bağlı ortaklıklardan kamu payı % 50'nin altına düşünceye dek, Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı İdaresi, bunların çalışması, kuruluş yapıları, yönetimi, denetimi ve sermaye yapıları ile ilgili her türlü işlemi yapmaya yetkilidir(20).

3291 sayılı Kanunu'nun 16. maddesi özellikle özelleştirilecek KİT'lerde istihdam edilen personel hakkındadır:

(16) Coşkun Can Aktan, a.g.e., sh. 196.

(17) "Özelleştirme Kanunu", Kanun No: 3291, Kabul Tarihi 28.5.1986, Resmi Gazete, Başbakanlık Devlet Matbaası, Yıl 66, s. 19126, Ankara, 1986.

(18) Veysel Atasoy, "Türkiye'de Kamu İktisadi Teşebbüsler ve Özelleştirme Sorunu", Nuru Matbaacılık, Ankara, 1993, sh. 223-234.

(19) Veysel Atasoy, a.g.e., sh. 224.

(20) Yakup Kepenek, "100 Soruda Türkiye'de KİT", Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1990, sh. 159.

Özelleştirilen kurumun anonim ortaklığa dönüştürülmesinden sonra, kurumda Emekli Sandığı'na tabi olarak çalışan personelin, özelleştirme kararı tarihi ile özelleştirilen kurumun sermayesinde kamu payının % 50'nin altına düşmesine kadar, her türlü hakları ve vecibeleri devam eder; bu payın % 50'nin altına düşmesi halinde isteyenler TC. Emekli Sandığı ile irtibatlandırılırlar(21).

Yine sözü edilen 3291 sayılı kanun gereği, özelleştirme programının plânlama ve uygulamasından sorumlu kuruluş, Kamu Ortaklığı İdaresi'dir. KİT'lere ait hisselerin özelleştirilmek üzere Kamu Ortaklığı İdaresi'ne (KOİ) devrine Bakanlar Kurulu, bağlı ortaklık, müessese, işletme, işletme birimi ve iştiraklerin özelleştirilmek üzere, KOİ'ye devrine de Yüksek Plânlama Kurulu (YPK) karar vermektedir.

6 Ocak 1992 tarih ve 473 sayılı Kanun Hükümde Kararname ile kurulan ve Başbakan'ın belirleyeceği bir Devlet Bakanı, Bayındırlık ve İskan Bakanı, DPT müsteşarı, HDT Müsteşarı ile Kamu Ortaklığı İdaresi Başkanından oluşan Kamu Ortaklığı Yüksek Kurulu ise, özelleştirme programının karar verici ve uygulayıcı organıdır.

2. Morgan Bank Plâni ve Özelleştirme Süreci

Özelleştirme ile ilgili hazırlık çalışmaları için, Morgan Bank firmasının vermiş olduğu teklif uygun bulunarak, firma ile DPT arasında 11.12.1985 tarihinde anlaşma imzalanmıştır(22).

Morgan Guaranty Trust'ın hazırladığı master planında özelleştirme yöntemi olarak mülkiyet devri "en başarılı" yöntem kabul edilmiştir(23).

Bu raporda, hukuki konularda, KİT'lerin denetim yapısında, personel rejiminde bazı değişikliklerin yapılması ve devletin hissedarlık yetkisinin kullanılmasının düzenlenmesi gibi konular ele alınmaktadır. Ayrıca, bağlı ortaklıklar yönetmeliği, fiyat kontrol yetkisi, devlet garantisi gibi konularda öneriler yapılmaktadır(24).

(21) Bkz:3291 Sayılı Özelleştirme Kanunu.

(22) Coşkun Can Aktan, a.g.e., sh. 203.

(23) Yakup Kepenek, a.g.e., sh. 152.

(24) Veysel Atasoy, a.g.e., sh. 227.

Özelleştirme Ana Planı'nda tüm KİT'lerin özelleştirilmesi söz konusu değildir. Bu çalışma 32 KİT'i konu almaktadır. KİT'lerin sınıflandırması 3 temel gruba ayrılır;

i. Birinci Derecede Öncelikli KİT'ler: Bu tip KİT'lerin özel sektöre devriyle sosyal ve ekonomik maliyetlerin doğmayacağı iddia edilir(25).

ii. İkinci Derecede Öncelikli KİT'ler: Potansiyel olarak satış imkânı varolsa da, ekonomik ve sosyal maliyetlerin varlığı sözkonusudur. Bu tip KİT'lerin satışının zorluğundan dolayı, kiralama, yönetim sözleşmeleri ve hizmetlerin taşaronlara verilmesiyle özelleştirme alternatifleri sunulmaktadır(26).

iii. Üçüncü Derecede Öncelikli KİT'ler: Özel yatırımcılara cazip gelmeyen, hizmetler için alt sözleşmelerin yapılabileceği, kısmi özelleştirmenin sözkonusu olduğu KİT'lerdir(27).

Önceliklerine göre sınıflandırılan KİT'ler, daha sonra alt gruplara ayrılarak sınıflandırılmıştır:

i. Birinci Derecede Öncelikli KİT'ler; üç temel ayrıma tabii tutulmuştur:

a) Tüm Şirket Olarak Satılabilir Durumda olan KİT'ler; Kısa vadede özel sektöre tamamiyle devredilebilecek şirketlerdir. Yabancı yatırımcılara, Türk Şirketlerine veya sermaye piyasasında satılması mümkündür.

1. Turban

2. THY

3. USAŞ

4. PTT'nin Teletaş ve Netaş'da olan iştirakleri ve diğer KİT'lerin bazı iştirakleri dahil ki bunlardan bazıları için, hisselerin Türk Sermaye Piyasasında parça parça satılması, satış için tercih edilebilecek bir yöntem olabileceği belirtilmektedir(28).

b) Çoğunluğu Satılabilir Durumda Olan KİT'ler; Bu tip şirketler, mal varlıklarının önemli sayılabilecek bir kısmının, kâr getirme potansiyelinin olmadığı doğu

(25) TC. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, "Özelleştirme Ana Planı KİT'lerin Sınıflandırılması", Cilt I, The Morgan Bank, Haziran 1986. sh. 4

(26) İbid, sh. 6.

(27) İbid, sh. 7.

(28) İbid, sh. 4.

bölgelerindeki satış için cazip şirketlerdir. Doğu'daki tesisler için kapatma veya rehabilitasyon veya batı'daki tesislerle birleştirme veya kamu sektöründe muhafaza edilmesi alternatifleri sunulmaktadır.

1) Yemsan

2) Çitosan

c) Büyük Bölümleri Satılabilir: Özelleştirilmesi için hukuki mevzuatının düzenlenmesine gerek duyulan bu tip şirketlerin varlıklarının satılması mümkündür. Satışın derecesi ve zamanlaması politik kararlara bağlı olacaktır.

1. TİGEM (ihtiyaç fazlası tarım arazisi satılabilir).

2. TPAO (organizasyonun yapısal düzenlenmesi ve fiyat politikasındaki bazı değişiklikler, ticari ünitelerdeki özkaynakların satışını kolaylaştırmak için gereklidir.)

3. Etibank (Her bir ticari ünitesinin ayrı bir müesseseye dönüştürülmesi ve kâr getiren ünitelerinin bir holding şirket altında organizasyonundan sonra, holding şirketin hisseleri sermaye piyasasında parça parça satılabilmesidir. Alternatif olarak, kâr getiren ticari üniteler tek tek borsada veya yerli ya da yabancı şirketlere satabilir) (29).

II. Derecede Öncelikli

i. YEMSAN, Sümerbank ve TSEK'in bazı kısımları satılabilir.

ii. PTT ve TEK bir kaç yıl boyunca sermaye piyasasında satılabilecek kuruluşlardır.

iii. EBK, TKİ, MKEK ve TGS satışlarının çoğunu devlete yaptığı için satışı cazip değildir, ORÜS'de Orman Bakanlığı (%70-90) tarafından verilmiş olan özel avantajlarından dolayı caziptir. Bunlar kaldırıldığında cazip olup olmayacağı için satışı güçtür.

iv. Çaykur, Türk Şeker, Seka, Petkim, Tügsaş, TRÇİ, ASOK, TTK devletin desteğiyle satılabileceği alanlardır.

III. Derecede Öncelikli

(29) İbid, sh. 5.

DMO, TDI, TCDD, DHMİ, TMO, TZOK, TUSAŞ gibi kamu hizmeti gören şirketleri özel sektör için cazip değildir. Hizmetler için alt sözleşme yapılarak, kısmi özelleştirme mümkün olabilir(30).

Özelleştirmenin başarısı için, Morgan Bank çeşitli önerilerde bulunmuştur(31).

1. Morgan Bank, 233 sayılı KH Kararnamenin Türk Ticaret Kanunu ile aynı yönde yürütülerek, özelleştirmenin yasal çerçevesinin çizilmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

2. Özelleştirilecek KİT'lerin Devlet Memurları Kanun'un dışında özel bir personel kanununa ihtiyaç duyulduğunu belirterek, personelin, emeklilik hakkından, kıdem tazminatından, ikramiye ve yükselme imkânlarından yararlanmaya devam etmesini isterken, önemli görevlerde bulunan yöneticilerin ücretleri ve yükselme imkânlarının özel sektördeki yöneticilerden farklı olmamasını savunur.

3. Kamu hizmeti gören KİT'ler ile ticari esaslara göre çalışan KİT'ler birbirlerinden ayrılarak, ticari esaslara göre çalışan KİT'lerin görevi piyasadaki etkinliğini artırmak, teşvik etmek ve sonuçta bu teşebbüslerin özel sektöre devrine yardımcı olmaktır.

4. İlgili bakanlıkların KİT'ler üzerindeki yasal müdahalelerin azaltılması açısından KİT'lerin özel teşebbüsler ile aynı haklara sahip olmalarına özen göstermelidir.

5. Bakanlar Kurulunun mal ve hizmet fiyatlarını saptama yetkisi kaldırılmalıdır.

6. Leasing sistemine 233 sayılı KHK'de yer verilmesi gerekmektedir.

7. KİT'lerde fazla işgücünün işten çıkarılması yerine yeniden yapılanma politikası doğrultusunda işgücünün doğal gelişimine bırakılması gereklidir. (Emeklilik süresinin bitmesi gibi). Gerektiğinde, mümkün olan hallerde erken emeklilik önerisi yapılmalıdır.

8. KİT'ler üzerindeki devlet desteği sınırlandırılmalı ve tedricen kaldırılmalıdır.

(30) İbid, sh. 7.

(31) Coşkun Can Aktan, a.g.e., sh. 206.

9. KİT'lerin çalışma etkinliği ve finansal oluşumu hakkında sağlıklı bir bilgi verebilmek için uygun bir muhasebe sistemine gerek vardır.

10. Sermaye piyasasının gelişimi için, para piyasasına işlerlik kazandırılması gerekir.

3. Türkiye'deki Özelleştirme Faaliyetinin Değerlendirilmesi

3.1. Özelleştirme Nedenleri

24 Ocak 1980 kararları olarak bilinen ekonomik program paketi Türkiye'de, ekonomik sistem politikasında köklü bir değişikliğin başlangıcı olmuştur. Serbest piyasa ekonomisine geçiş yönünde kararların alındığı 24 Ocak kararlarının temel amaçları dört maddede özetlenebilir(32).

i. KİT'lerin milli ekonomideki yükünü azaltıp, serbest piyasa ekonomisi kurallarına göre çalışmalarını sağlamak ve bunları zaman içinde özel sektöre devretmek,

ii. Fiyat oluşum sürecini serbestleştirmek,

iii. İthal ikamesine dayalı içe dönük iktisat politikası yerine ihracatı arttırmayı, ithalatı ise serbestleştirmeyi hedef alan dış ticaret politikası uygulamak,

iv. Yabancı sermaye girişini özendirici tedbirler almak,

Söz konusu bu 4 maddenin gerçekleştirilmesi için özelleştirme faaliyeti gündeme gelmiştir.

Daha önce incelediğimiz gibi Morgan Bank Plan'ında, piyasa güçlerini hakim kılmak, sermaye piyasasını geliştirmek, KİT'lere yapılan mali desteği azaltmak, hazineye gelir sağlamak ve siyasal ideolojiyi özelleştirme mülkiyet tarafına çekmek gibi amaçlar sayılmıştır(33).

i. Özelleştirme ile devletin ekonomideki sınai ve ticari aktivitesinin en aza indirilmesi hedeflenirken, rekabete dayalı bir piyasa ekonomisinin oluşturulması, devlet

(32) TÜSİAD, "Türkiye'de Özelleştirme Uygulamaları", İstanbul, Ocak 1992, sh. 37.

(33) The Morgan Bank, "Turkey Privatization Master Plan for Non-Financial State Economic Enterprises, Terms of Reference", DPT, Ankara, 1985, sh. 1.

bütçesi üzerindeki KİT finansman yükünün azaltılması, sermaye piyasalarının geliştirilmesi ile altyapı yatırımlarına kanalize edebilmesi mümkün olacaktır.

ii. Özelleştirme, devletin düzenleyici ve yönlendirici işlevlerini koruyarak sağlık, eğitim, kültür, güvenlik, alt yapı yatırımları gibi konularda gücünü ve eğitim kaynaklarını daha iyi kullanma olanağı sağlar.

iii. Özelleştirme ile yerli ve yabancı tasarrufları mali piyasalara yöneltmek, böylece yaratılacak kaynağın verimli bir takım alanlara aktarılması mali piyasalar üzerindeki olumsuz baskının engellenmesi amaçlanmaktadır(34).

1980 sonrasında temel bir hükümet politikasından özelleştirme uygulamalarının gerek kamuoyunda gerekse teoride sunulan nedenlerini üç başlık altında inceleyeceğiz:

i. Ekonomik Nedenler

ii. Dışsal Nedenler

3.1.1. Ekonomik Nedenler

Özelleştirmenin hükümet programlarına alınışının en önemli nedeni finansman sorunudur. 1991 yılı itibariyle % 70'e çıkan enflasyon oranı ve artarak devam eden bütçe açıklarının dar gelirli halkı sıkıntıya düşürmesi, 1991 yılında yapılan seçimlerde iktidar değişikliğine neden olmuştur.

3.1.1.1. İç ve Dış Borçların Artması:

Bütçe açıkları 1980 öncesi dönemde KİT'in konsolide bütçesinde yapılan transfer ödemelerine bağlanarak açıklanıyordu. Ekonomideki bu sorunun yerini giderek dış borçlar almaya başladı. Artık "kırılan kolun, yen içinde kalmadığı" bir durum sözkonusu olduğu için dış borçların stokların niteliğini inceleyelim.

(34) T.C. Başbakanlık Kamu Ortaklığı İdaresi Başkanlığı, "1992'de Türkiye'de Özelleştirme", TC. Başbakanlık Matbaası, Ankara, 1992, sh. 5.

Tablo I.1. Dış Borç Stoğu

Milyon \$

	1988	1989	1990	1991	1992
ORTA-UZUN VADELİ	34305	36006	39535	39544	40758
Konsolide Bütçe	20746	21213	23660	24631	25162
Diğer Kamu Sektörü	12034	13187	14077	13228	13340
Özel Sektör	1525	1606	1798	1685	2256
KISA VADELİ	6417	5745	9500	9117	10203
T.C. Merkez Bankası	1830	766	855	557	570
Ticari Bankalar	2767	3118	5373	5216	5368
Diğer Sektörler	1820	1828	3272	3344	4265

Kaynak: HDTM, "Başlıca Ekonomik Göstergeler", HDTM Matbaası, Ankara, Eylül 1992, sh. 109.

Tablo I.1'de, borçlulara göre düzenlenmiş borç stoğunu incelediğimizde; hazine borçlarını, devirli kredileri ve katma bütçeyi içine alan konsolide bütçenin ve diğer kamu sektörünün orta ve uzun vadeli dış borcu, 1988'de toplam 32780 milyon, 1989'da 34.400 milyon, 1990'da 37737 1991'de 37859 milyon, 1992'de 38502 milyon dolardır. Orta ve uzun vadeli borç stoğundaki kamu sektörünün payı 1988'de % 95.6, 1989'da % 95.5, 1990'da % 95.4 1991'de % 95.7, 1992'de % 94.'5 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo I.1'den görüldüğü gibi, toplam borç Miktarı, 1988'de 40722 milyon, 1989'da 41751 milyon, 1990'da 49035 milyon, 1991'da 48661 milyon, 1992'de 50961 milyon dolardır. Toplam borç miktarı içinde kamu sektörüne ait ve uzun vadeli borçların oranı, 1983'de % 84.2, 1989'da % 86.2, 1990'da % 80.6, 1991'de % 81.3, 1992'de 80.0'dir.

Tablo I.2. Dış Borçların GSMH'ya Oranı

	1988	1989	1990	1991
Toplam Dış Borç/GSMH	43.	37.9	32.8	32.6
Orta-Uzun Vadeli Dış Borç/ GSMH	36.6	32.7	26.4	26.5
Kısa Vadeli Borç/ GSMH	6.8	5.2	6.3	6.1

Kaynak: HDTM, "Başlıca Ekonomik Göstergeler", HDTM Matbaası, Ankara, Eylül 1992, sh. 107.

Tablo I.3. Dış Borç Stoğu İçindeki KİT Payı

Milyon \$

	1988	1989	1990	1991	1992
Orta-Uzun Vadeli Dış KİT Borçları	3988	4392	4785	4750	4812
Orta ve Uzun Vadeli Kamu Sektörü Dış Borcu	32780	34400	37737	37859	38502

Kaynak: HDTM, a.g.e., sh. 109.

Kamu sektörünün dış borcu içindeki KİT payı, 1988'de % 12.2, 1989'da % 12.8, 1990'da 12.7, 1991'de % 12.6, 1992'de % 12.5 olarak gerçekleşmiştir. Kamu sektörünün dış borç miktarı içinde KİT payı % 12'lerde seyretmiştir.

Tablolardan ve rakamlardan çıkarılabilecek çok ciddi sorunlar vardır:

i. Borçların ödenmesinde kullanılan para birimi dolar'dır Özellikle Türk Lirası'nın istikrarının korunmadığı bir ortamda borçların oldukça değerli bir para ile ödenmesi borçlar için ikinci bir faiz niteliğini taşımaktadır.

ii. Kamu sektörünün orta ve uzun vadeli borçlarının toplam borç miktarı içindeki payı, % 80'i aşmaktadır.

iii. Yine orta ve uzun vadeli borç miktarında, kamu sektörünün payı % 95'lerde seyretmektedir.

iv. ii ve iii. maddelerdeki sonuçlar orta ve uzun vadeli borcun uzun vadeli olması faiz oranının düşük olmasını gerektirmesine rağmen, ülkesinin dışa olan bağımlılığını arttırmaktadır. Bir başka deyişle, borç miktarının uzun yıllara yayılması gelirlerin, tasarrufların borç ödemelerine gitmesi demektir. GSMH'nin % 30'lardan fazlasının dış borç için ayrılması ülkenin yeni yatırımlara yönelmesine engel olan kaynak yetersizliği sonucunu doğuracaktır.

v. Kamu sektörünün dış borç stoğu içindeki KİT payının % 12'lerde oluşu dikkat çekmektedir. Zira, KİT'ler de temelde bir işletmedir. Finansmanı için oldukça pahalı bir fonun, için dış borcun kullanılması ciddi sonuçlar doğurabilir. Dolayısıyla KİT, özelleştirilme sayesinde KİT'lerin % 12'lerde seyreden dış borç yükünden kurtulacaktır.

İç borçlar 1988'de 18954 milyar, 1989'da 24995 milyar, 1990'da 30040 milyar, 1991'da 37117 milyar Türk Lirası'dır(35).

Tablo II.1 İç Borçların Alıcılara Göre Dağılımı (Milyar TL)

Alıcılar	Ocak-Temmuz									
	1988	%	1989	%	1990	%	1991	%	1992	%
Bankalar	2376	93.5	3156	89.2	5164	94.4	16.660	91.2	21.294	89.9
Kamu Sektörü	93	3.7	237	6.7	213	3.9	742	4.1	698	2.9
Özel Sektör	7.3	2.9	145	4.1	91	1.7	856	4.7	1690	7.1
Tasarruf Sahibi	4412	90.4	9977	91.8	16.018	85.4	20.566	83.3	36.802	90.4
Tahvil Bankalar	329	6.7	612	5.6	2589	13.8	3831	16.5	3143	7.7
Kamu Sektörü	112	2.3	249	2.3	130	0.7	276	1.1	73.4	1.8
Özel Sektör	28	0.6	25	0.2	25	0.1	24	0.1	23	0.1
Tasarruf Sahibi										

Kaynak: HDTM., a.g.e., sh.101.

3.1.1.2. Kamu Kesimi Finansman Açıkları

Ülkemizdeki kamu sektörünün genişliğinden öte bütçe açığının önemli boyutlara ulaşması büyük bir problemdir.

Bütçe açıklarının diğer anlamda kamu harcamalarının artması, mali problemler yarattı. Bütçe açıklarındaki süreklilik ve vergi gelirlerindeki yetersizliği gidermek amacıyla kurulan fonlardan ek vergi elde edildi. Fakat bu çerçevede 1984'den itibaren kurulan fonlar, 1988'de açık vermeye başladı. Bu durumun başlıca nedenlerden biri bu fonların % 30'nun konsolide bütçe yapmaya aktarılması olmuştur. Özelleştirmeden elde edilen malın kaynaklarında bu fonlar biriktiriliyordu. Bu bakımdan Türkiye'de özelleştirmeyi mali kaynak yaratmaya yönelik bir uygulama olarak gösteren vergiler oldukça yoğundur(36).

Ayrıca kamu harcamalarının vergi gelirlerinden fazla olmasının nedeni de sermayenin desteklenmesi için uygulanan politikalarıdır. Örneğin, ithalatı ve özel yatırımları desteklemek amacıyla vergi iadesi ve sübvansiyon gibi mali politikalar kamu harcamalarını artırmıştır.

(35) HDTM, "Başlıca Ekonomik Göstergeler", HDTM Matbaası, Ankara, 1992, sh. 101.

(36) Kemal Saybaşı, "Mali Bunalım, İktisat Siyaseti ve Özelleştirme", ODTÜ Gelişme Dergisi, Cilt:17, Sayı:3-4, 1990, sh. 71.

Kamu giderlerinin kamu gelirlerinden fazla olması sonucu doğan finansman açığı bütçe açığını meydana getirmektedir. Bütçe açıklarının da üretim karşılığı olmayan emisyonla kapatılmaya çalışılmasının enflasyonu körüklediği de bir gerçektir. Ayrıca, enflasyondan borçlunun kazandığı, en büyük borçlunun da hükümet olması enflasyonun hükümetlerce düşürülmemesinin nedenidir(37).

Çok uluslu şirketlerin yaygınlaşarak etkinlikleri artırdıkları bir ortamda, rekabetin çokuluslu şirketler arasında olduğu gibi, ülkeler arasında da şiddetlenmesi, müdehalenin artırılmasını gerektirir. Çünkü, devlet müdehalesi ile (ki bu müdahale gerek makro ekonomik politikalarla gerekse kamu iktisadi teşebbüslerle olsun) aşırı sermaye birikiminin ortaya çıkardığı sorunları çözmeye çalışırken, üretim güçleri ve üretim ilişkileri arasındaki çelişkisini doğuşuna da engel olur.:

Bu durumda, az gelişmiş ülkelerde devlet ekonomisinde özel sektöre rakip olmak yerine sermayenin organik bileşiminin yükselmesi sonucu ortaya çıkan ortalama kâr oranındaki düşme eğilimine karşı koyabilen bir etkidir. Başka bir deyişle, devlet müdehalesi ile kamu kesimindeki sermayenin değer yitirmesi görülürken, diğer yanda, özel sektördeki büyük sermayenin rantabilitesi ve kâr oranı artmaktadır.

Devlet özel sektöre rakip bile olsa, yabancı ülkelere çok daha iyi bir seçimdir. Çünkü; geçmişde silahlarla kurulan emperyalizmin günümüzde liberizasyon rüzgârlarıyla ticari emperyalizme dönüşmesi kabul edilemez. Biz milli devlet anlayışını duygusallıktan öte, tamamıyla ekonomik nedenlerle kabul ediyoruz. Yabancı sermaye teşviki ile, ülkemizde yabancı şirketlerin varlığına izin verilmesi durumunda, maliyetleri ülke karşılarken, sermaye ve kâr yurt dışına çıkacaktır.

3.1.2. Dışsal Nedenler

1970'li yıllarda, Batı sisteminin Petrol, şoku ve stogflasyonun etkisi ile tıkanması, yeni mali kaynak arayışlarını beraberinde getirirken, az gelişmiş ülkelerde bu arayıştan payını almıştır. Zira, bu ülkeler kendilerini de etkileyen dünya ekonomisi bunalımından kurtulmak için aşırı derecede borçlanmaya başlamıştır(38). Bu

(37) Sara ONUR, "Say Yasası'ndan Yas Yasası'na", Konya Ticaret Odası Dergisi, Yıl: 6, Sayı: 65, sh. 28-31.

(38) Reşad Kayalı, "Özelleştirme Yöntemler ve Uygulama Sorunları", Yased, Yayın No: 35, İstanbul, 1989, sh. 45.

borçlanma politikası sonucu, ana para faizlerinin dahi ödenmemesi riski ile karşılaşan AGÜ'ler çareyi özelleştirmede bulmuşlardır. Gerçi Gelişmiş Ülkeler bunalımlardan etkilenmişlerdir. Ama onların sorunu kaynak bölüşümüdür. Zira, G.Ü.'lerde kamu sektörünün genişlemesi özel sektör aleyhine işlerken (Crowding-out) kaynak bölüşümünde haksız rekabette bulunmaktadır. Gelişmiş ülkelerce (ABD, İngiltere v.s.) ve uluslararası mali kuruluşlarca (Dünya Bankası, IMF v.s.) Globalleşme-liberizasyon ve sermayenin uluslararasılaşmasının gerekliliği savunulmaktadır. Ülkemizdeki özelleştirme faaliyetinin tek neden olarak dışsal nedenlere bağlanması kabul edilemez. Çünkü, devlet müdahalesi sermayenin uluslararasılaşmasına engel değil aksine destekleyicidir(39).

Özellikle, 24 Ocak 1980 kararları ile yabancı yatırımcılara eşit hakların verilmesi, 1985 sonrası ülkemizde Franchising sisteminin ilk örneklere hazır yiyecek "föst food"lar görüldü. Franchisor'un yalnızca diğer haklarını verdiği, tüm maliyetlerin; hammaddenin, işgücünün, yönetim ve organizasyonun Franchissee (Fikri hakkı satın alan) tarafından karşılanmasına karşın kârın büyük bir bölümü, % 50'yi aşan bir oranda Franchisor (Fikri satan) tarafından alınmaktadır(40).

4. Özelleştirmeye Yöneltilen Eleştiriler

TELETAŞ'la başlayan KİT'lerin özelleştirilmesi USAŞ ve ÇİTOSSAN'la devam etmiştir. TELETAŞ halka hisse senedi, USAŞ ve ÇİTOSAN blok satışıyla yerli yabancı sermayeye açılmıştır.

TELETAŞ'ta sermayenin halka yayılması amacına yönelik, Şubat 1987'de hisse senetleri değerleri İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'nda 5.000 TL'dan 3.000 TL'ya düşerek borsada başarısızlığa uğramıştır. Bu örnek hükümeti özelleştirme stratejilerinde değişiklik yapmaya itmiştir. İlk olarak Türkiye'de sermaye piyasasının bu tür bir satışa sosyo-ekonomik açıdan alışık olmadığı anlaşılmıştır. Bundan sonra yerli firmalar blok satış uygulamalarına ağırlık vermiştir(41).

(39) İ. Selçuk, S. Aren, G. Tüzün, S. Sönmez, O. Oyan, "İşbitiren Ekonomi" Bilim ve Sanat Kitapları Dilsan A.Ş., İstanbul 1986, sh. 67.

(40) Daha geniş bilgi için bkz. Çağatay Ünüsan, "Türkiye'de Franchising'in Gelişimi ve Ülkemiz Kalkınması için Önemi", Pazarlama Dünyası, Yıl: 7, sayı: 38, sh. 3.

(41) Ziya Öniş, "The Evolution of Privatization in Turkey: The Institutional Context of Public Enterprise Reform", International Journal of Middle East Studies, Vol: 23, May, 1991, sh. 169.

Yerli özel şirketlerin blok satışa karşı yeterli finansman güçlerinin olmayışıyla aktif olarak girememeleri, yönetimin ve işletme hakkının devri türünden uygulama isteklerini arttırmıştır. Bunda en önemli etken, yüksek borçlanma ve aşırı enflasyon konjonktürünün, tasarrufları olumsuz yönde etkilemesi olmuştur. Yerli sermaye çevrelerinin blok satış veya hisse senedi satışında yetersizlikler sonucu, 1988 yılından itibaren dikkatler yabancı sermaye üzerinde yoğunlaşmıştır. 1988 yılının sonlarında, ÇİTOSAN'ın Fransız Societe'de Ciment ve USAŞ'ın Scandinavian Airlines'e blok satış yöntemiyle satılmıştı. 1989'da Petkim'in yabancı sermayeye açılmasıyla ciddi boyutlarda eleştiriler gelmeye başladı.

Yabancı sermaye iş çevrelerinden de gelmeye başlamıştır. Özellikle, TÜSİAD yerli sermaye çevresinin yabancı sermaye ile rekabet edemeyeceği bir durumda bu yönetimin ağırlık kazanmasının yerli sermayeyi zayıf düşüreceğini savunur(42). Ayrıca 1984'den sonra çeşitli şekillerde devletin ihraç ettiği menkul kıymetler oranının toplam işlem hacminin % 90'ını oluşturması, piyasa ekonomisi amacıyla çalışmaktadır.

Özelleştirme konusu çalışanlar ve çalışanları temsil eden sendikalarla da ilgilidir. Bu konuda, 750.000 KİT işçisini içerecek biçimde Türkiye'nin en büyük işçi örgütü olan Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu (TÜRK-İŞ) ile M.Hulki Cevizoğlu tarafından ortaklaşa yapılan çalışmada, TÜRK-İŞ'e bağlı sendikalarının görüşleri alınmıştır(43). Araştırma sonucunda TÜRK-İŞ'e bağlı sendikaların, özelleştirmenin tanımı ve kapsamı, sosyal devlet anlayışındaki yeri, hizmet ve mal kalitesi gibi konularda çelişkili cevaplar alınmıştır. Görüş birliğine varılan noktalar ise, KİT çalışmalarının hisse senedi almada zorlandıkları ve aldıklarını da büyük sermayeye kaptırdıkları, işçi ücretlerinin düşme eğilimi göstereceği, kıdem tazminatlarının tehlikeye düşeceği, sözleşmeli personel uygulamasıyla sendikalaşmanın düşeceği, sözleşmeli personel uygulamasıyla sendikalaşmanın baltalandığı ve iş güvenliğinin yok edildiği şeklinde belirtmiştik.

Ülkemizde özelleştirme uygulamalarında da yasal çerçeve yetersiz kalmıştır. Özelleştirme ile doğrudan ilgili olmayan, 233, 2893, 3291 ve 437 sayılı yasa ve kanun

(42) TÜSİAD, "Özelleştirme: KİTlerin Halka satışında Başarı Koşulları", Lebib Yalkın Yayınevi, İstanbul, 1986, sh. 36.

(43) M.Hulki Cevizoğlu ve TÜRK-İŞ, "Özelleştirmede Sendikaların Çöküşleri", TÜRK-İŞ, Ankara, 1987.

hükmünde kararname, özelleştirmenin yasal çerçevesinin belirlenmesinde yetersiz kalmakta ve belirsizlikler içermektedir. Fransız şirketine satılan, çimento fabrikalarında hukuki sorunlar çıkmıştır. İdari yargı tarafından iptal edilen satış işlemi bir tarafa, yönetim, satış tamamlanmış gibi davranmıştır. Hükümet özelleştirmenin özel hukuk bünyesinde düşünülmesi gerektiğini savunarak, idari yargının bu davaya bakamayacağı görüşünü savunmuştur(44).

Yine Türkiye’de özelleştirme uygulamalarının halktan saklı bir biçimde, yeterince açıklıkla anlatarak yapılmadığı görülmektedir. Gerek özelleştirme politikalarının stratejileri ve amaçları, gerekse hisse senedi ve blok satışlardan elde edilen gelirin nerede kullanıldığı açık değildir ve tartışmalara neden olmaktadır.

Kamuoyunda gizli yapıla özelleştirmelerin, toplumsal tepki oluşturacağı bilinmektedir. Türkiye’de 1988 yılında başlanan özelleştirmede; blok satışı ve hisse senedi satışı yapılan KİT sayısı 1990 yılında 79’dur. Bunların örnekleri olan USAŞ için öngörülen bedellerin düşük olduğu ileri sürülmüş ve tartışmalara neden olmuştur. Bu gibi sorunların kamuoyuna, KİTlerin ucuza gittiği inancını vermesi açıklık ve gerçeklik politikalarının uygulanmamasının bir sonucudur(45).

Özelleştirme ile, devlet müdahalesinin en aza indirilmesi, kamu sektörünün daraltılması beklenirken tersi gerçekleşmektedir. Çünkü yapısal uyum programının, özelleştirmenin gerçekleştirilmesinde yeni düzenlemelere ihtiyaç duyulmakta ve bunların uygulanmasında devlet aktif davranmak durumunda kalmaktadır. Bu anlamda müdahaleler devam etmekte, hedefler ve biçim değişmektedir. Örneğin, ülkemizde reel ücretlerin düşürülmesinde kamu harcamalarının kısılmasına yönelik uygulamalarda devlet aktif rol oynamıştır. Devlet müdahalelerin bir başkası ise ihracatçı sektörlerin desteklenmesi, dışa açık politikaların yürürlüğe konulması ve desteklenmesi sürecinde sürekli parasal müdahaleler yapılmıştır. Merkez Bankası kullanılarak, para hacminin artırılması ve faiz hadlerinin belirlenmesi gibi politikalar devlet ağırlığını hissettiren en

(44) Oğuz Oyan, "Özelleştirme Söylemi ve Gerçekler", Dünya’da ve Türkiye’de Özelleştirme, ODTÜ-Kamu Yönetimi Yayını, Ankara, 1990, sh. 26.

(45) Şinasi Aksoy, "Türkiye’de Özelleştirme; Genel Bir Bakış", Dünya’da ve Türkiye’de Özelleştirme, ODTÜ-Kamu Yönetimi Yayını, Ankara, 1990, sh. 41.

önemli etkenlerdir. Nihayetinde, liberalizm için müdahaleye ihtiyaç duyulmaktadır(46).

Uygulamada çelişir gibi görünen liberizasyonu amaçlayan devletin müdahalesi F.Neumann'da açıklanır:

"...Liberal devlet siyasal ve sosyal bakımdan toplumun her kesiminin çıkarlarını algılamakta sürekli güçlü bir yapıda olmak zorundadır. Liberal devlet, sınırlarını korumak, savaş halinde bulunmak, tehlikeli grevler kırmak, barışı ve düzeni korumak için güçlü askeri ve polis teşkilatına ihtiyaç duymuştur. Bu anlamda, kuvvetli olması istenen bir durumdur. Liberal devlet, kuralları olan bir devlettir, fakat kanunlar baskısı üzerine değil, egemenlik ve özgürlük üzerine yapılmıştır..."(47).

3.3. Özelleştirilme Uyulması Gereken İlkeler ve Çözüm Önerileri:

Özelleştirme faaliyetlerine konu olan KİT'lerin bir toplum sorunları çözülmeden elverişli konularda ve etkili bir biçimde özelleştirmeye gitmek büyük sorunlar yaratır.

KİT'lerin yönetim kurulu üyelerinin tayininde kurum içi ve kurum dışı dengenin kurum dışı üyeler lehine bozulması, kuruluşların sevk ve idaresinden sorumlu olan genel müdürlerin etkisini azaltmıştır. Yönetimde işletmecilik ilkelerinden ziyade bürokratik ilkelere bağlı kalınmakta, sağlam bir yönetim ve denetime olanak sağlayacak iş akımı ve rapor sistemi uygulanmaktadır. Devamlı ve sık yönetici değişikliği, yönetim kurulu üyelerinin süreleri dolmadan da görevden alınabilmeleri, yöneticilerin güvencesini azaltıcı nitelikte bulunduğu gibi, istikrarlı ve yetenekli kadroların kurulup devam ettirilmesini engellemektedir. KİT yönetim kurullarına siyasilerin atanması olumsuz sonuçlar vermektedir.

KİT'lerin kendi aralarında ve kendi içlerinde koordinasyon konusuna gerekli önemverilmektedir. Teşebbüsler içi ve teşebbüsler arası koordinasyon geliştirilmelidir. Yönetim kurullarında görev yapacak olanların atanmalarında tahsil, mesleki tecrübe esaslarına uyulmalıdır. KİT'lerin ayrı ayrı bakanlıklara bağlı bulunmaları da, çeşitli örgüt ve yönetim sorunlarına yol açmaktadır. Tüm KİT'lerin Bakanlığa bağlanmaları

(46) Sinan Sönmez, "Kriz Devlet Müdahalesi ve Özelleştirme", Dünya'da ve Türkiye'de Özelleştirme, ODTÜ-Kamu Yönetimi Yayını, Ankara, 1990, sh. 61.

(47) Fransz Neumann, "The Democratic and The Authoritarian State; Essays In Political and Legal Theory", The Free Press, New York, 1957. sh. 22.

veya görev alanı yalnız KİT'ler olan bir bakanlığın kurulması düşünülebilir. Yönetim organlarının uzun vadeli kararlar alabilecek istikrarlı bir yapıya kavuşturulması ve yöneticilerin değiştirilmesinde başarının esas alınmasını sağlayacak bir sistem getirilmelidir(48).

İlgili bakanlığın teşebbüs üzerindeki denetimi müdahaleci olmamalı ve teşebbüsün bağımlılık derecesini arttırmalıdır. Müfettişlerin denetimlerini işletme denetimi ilkelerine göre yapmaları gerekmektedir. İlgili bakanlık ve diğer kamu kurumlarının KİT'ler üzerindeki müdahaleleri, KİT'lerin verimsiz çalışmalarına ve istihdamı arttırıcı, kadroları şişirici olumsuz sorunlara yol açtığından, bu denetimin normal işletme faaliyetlerini aksatmayacak biçimde kullanılması gerekir. KİT'lerin denetimi sistemi dağınık bir görünüm arz etmektedir. Bu fonksiyon TBMM, Yüksek Denetleme Kurulu, İlgili Bakanlık, Maliye Bakanlığı ve şirket denetçileri tarafından yürütülmektedir. Böylece irtibatsız ve uzun sürede sonuçlandırılan kontrol hizmetleri, hatalı uygulamaların devam etmesini engelleyememektedir.

Üretim ve tedarik planlaması ve kontrolü gereği gibi yapılamamaktadır. KİT'ler çok çeşitli mal ve hizmetlerin üretimini yapmakta, hangi tür malın ne miktarda üretileceğine ilişkin tesbit edilmiş istikrarlı bir üretim planlaması ilkeleri bulunmamaktadır. Bunun sonucu olarak KİT'lerin faaliyet alanları, belli bir sınır çizilmediğinden, her dönemde büyük artışlar göstermiştir.

Genelde çok düşük olan kapasite kullanım oranlarını yükseltmek hedef alınmalı, özellikle çok sayıda benzer tesisleri olan KİT'lerde yeni yatırımlara gitmekten ziyade kapasite kullanımını arttırmaya ağırlık verilmesine yönelik karar yerinde olacaktır. Bu amaçla imkânlarının artırılması ve tüketici tercihlerine uygun üretim imkânlarının araştırılması önerilebilir. Üretim standartlarının kullanımı yaygınlaştırılarak fire, koçak ve kayıpların asgari seviyeye düşürülmesi sağlanmalıdır. Araştırma geliştirme, teknoloji üretimi ve transferi, proses seçimi, mamul geliştirilmesi, periyodik bakım gibi konulara önem verilmelidir.

KİT'lere genellikle yatırım konusunda yeterli araştırma ve proje çalışmaları yapılmadan başlanılmakta, teknoloji seçimi, kapasite tesbiti gibi önemli konularda hata

(48) Yahya, Doğan, "Kamu İktisadi Teşebbüsleri ve Özelleştirme", Metis Yayınları, İstanbul, 1993, s. 105-107.

olduğu görülmektedir. Yatırımlar, alımların iyi yürütülememesi, yatırım döneminin finansman güçlükleri ve organizasyon yetersizliği ve gerçekleşme süresinin çok uzaması gibi nedenlerle, genellikle yabancı ülkelerdekine ve ülke içinde özel teşebbüslerinkine oranla daha pahalıya çıkmaktadır. Projeleri hazırlanmamış, finansman sorunu çözülmemiş yatırımlara kesinlikle izin verilmemelidir. Yeni yatırımlara başlanması yerine, yarım kalmış, bitirilmemiş yatırımların tamamlanmasına ağırlık verilmesi daha doğru olacaktır. KİT yatırımları ile ilgili olarak yatırım yapmadan önce mevcut tesislerden azami ölçüde yararlanılması, demode teknolojinin tasfiye edilmesi, bağlayıcı nitelikteki firma kredilerinden kaçınılması, yatırımlarla ilgili ödeneklerin yatırımların yürütülmesi ile doğrudan ilgisi olmayan alanlarda veya başka yatırımlarda kullanılmaması hususuna dikkat edilmelidir.

KİT'lerde işin gerektirdiğinden fazla personel istihdam edilmektedir. İşe alımlarda ihtiyaca göre ve aranan nitelikte personel alımı için politik müdahalelerden uzak, ciddi değerlendirme sınavlarının yapılması gerekir. Teşebbüsler arasında ücretler ve sosyal haklar bakımından denge sağlanmalıdır. İşçi-memur ayırımına ve farklı ücret tespitlerine son verilmelidir. Kadro tespitleri bilimsel metotlara göre yapılmalıdır.

Planlama mekanizması yardımıyla, KİT'lere bazı üretim ve yatırım hedefleri verilmiş ve kaynak tahsisinde etkinlik sağlanmadığından ve KİT fiyatları siyasi fiyatlara dönüştürüldüğünden, üretim artışının sağlanması ve yatırım hedeflerine ulaşılması mümkün olamamıştır. Türkiye'nin temel sorunu kalkınmak olduğuna göre KİT'lerin verimlilik ilkesine göre örgütlenmesi gerekmektedir. Sosyal adalet ve eşitlik kaygısıyla KİT'lerin kaynak yaratmasına mani olmak, uzun dönemde gelir ve servet dağılımını bozacaktır. KİT'lerin ürettiği mal ve hizmetlerin fiyatlarının belirlenmesinde mümkün olduğu ölçüde piyasa ekonomisi kurallarına göre hareket edilmeli, fiyat tesbitlerinde politik kararlardan uzak kalınmalıdır.

KİT'lerin temel mali sorunu, iş hacimleri ve yatırımları karşısında öz kaynaklarının yetersiz oluşudur. KİT'lerin finansal sıkıntılarını karşılayacak bir mali müessese olmaması, döner sermaye darlıklarından büyük üretim ve kâr kaybına sebep olmaktadır. Teşebbüs yöneticilerinde ve personeline maliyet bilinci yeterince bulunmamakta, harcamalarda tasarruf anlayışına uyulmamaktadır. Nakit sıkıntısı

nedeniyle bazı KİT'ler ücret ödemelerini, kredi taksit ve faizlerini, vergi borçlarını ve diğer ödemelerini gecikmeli olarak yapabilmektedir.

KİT'lerde her türlü giderlerle ilgili olarak azami tasarrufu sağlayacak etkin tedbirler alınarak maliyetlerdeki artışların asgari seviyeye indirilmesi, etkin pazarlama yöntemleri uygulanarak, kapasite kullanım oranlarının yükseltilmesi ve maliyetlerdeki artışların satış fiyatlarına zamanında ve yeterince yansıtılmak suretiyle, zaten kıt olan kaynakların kullanımıyla kârlı ve verimli bir yapıya kavuşturulmalı ve iş hacimlerine uygun oranda özkaynak yaratır hale getirilmelidir. İşçi ve memur alımının yavaşlatılması ve yöneticilerin özel sektördeki çalışma şartları içinde istihdam edilmesi, sorunu tamamen halletmemektedir. Vasıflı insan gücüne olan gereksinim devam etmekte ve eğitim çalışmalarına gereken önem verilmemektedir.

Özetle özelleştirme kamu işletmelerinin ya da bu işletmelere ait varlıkların özel kesime devredilmesinden, devlet tekellerinin özel rekabete açılmasına kadar farklı boyutlarda gerçekleştirilebilmektedir. Her durumda, özelleştirme programının başarısı, uygun ortamın hazırlanmasına önemli ölçüde bağlıdır. Uygulamada karşılaşılabilecek olan sorunların saptanması, kamu varlıklarının satışına karar verilmeden önce satış dışındaki özelleştirme seçeneklerinin gözden geçirilmesi gereğini ortaya çıkarabilir. Satış aşamasına gelmeyen KİT'ler için rehabilitasyon programı uygulanabilir. Ayrıca uygulanacak yöntem, sermaye piyasasının potansiyeli de dikkate alınarak belirlenmelidir.

Özelleştirmede belirlenecek yöntemi, ülkenin ve kuruluşların kendine özgü ekonomik, mali ve politika koşulları belirlemektedir. Kamu kuruluşlarının mülkiyeti devredilmeksizin faaliyetlere özel teşebbüsün katılımını sağlayan yönetim anlaşmaları, hizmet sözleşmeleri, kiralama ve tekellerin özel rekabete açılması gibi özelleştirme yöntemlerinin politik yönden olumlu karşılanmasına karşın, uygulamada fazla benimsenmediği görülmektedir. Özelleşmede daha çok hisse senedi ihracı, özel plasman, bireysel ve kurumsal yatırımcılara doğrudan satışı ya da kuruluş yöneticilerine ve personeline hisse senedi satışı gibi mülkiyetin devrini içeren yöntemler uygulanmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde sermaye piyasalarının ve kurumsal fonların yeterince gelişmemiş olması, hisse senedi ihracı ya da özel plasman yoluyla satış seçeneğini kısıtlamaktadır. Bireysel ve kurumsal yatırımcılara doğrudan satış

yöntemi ise kaynakların büyük kurumlar içinde yoğunlaşması sakıncasını taşımaktadır. Öte yandan, kuruluş personeline bir plân dahilinde hisse senedi satılması seçeneği de bu grupların finansal imkânlarına bağlı olarak belirli surlar içinde uygulanabilmektedir. Bu açıklamalardan sonra Türkiye'deki Özelleştirme programında dikkat edilmesi gereken ilkelere değinelim.

I. Ekonomide İstikrarsızlık Yaratılmamalıdır.

Özelleştirme bir tercih olduğu kadar bir mecburiyet olarakta ele alınmalıdır. Çünkü bir takım birikimlerin sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Bu birikimler ve ülke şartları göz ardı edilmemelidir. Ülke gerçeğini göz ardı ederek yapılan ve başarısız olan bazı girişimler daha sonraki özelleştirme çabalarını baltalayabilir. Bunun yanı sıra özelleştirme kararlarının ekonomik dengeleri bozmamasına dikkat edilmelidir.

2. Gerçek değer üzerinden yapılmalıdır.

Özelleştirilecek KİT'in tesis değeri, toprak rantı, üretim ve istihdam seviyesi, ülke ekonomisi içindeki yeri tarafsız ve objektif bir gözle değerlendirilmeli ve bundan sonra KİT özelleştirilmelidir. KİT'in gerçek değeri bu konunun uzmanlarına danışılarak bulunmalı ayrıca birden fazla kişi ya da kuruluşa değer tesbiti yaptırılmalıdır. Ülkemizde yapılan bazı özelleştirme olaylarının başarıya ulaşamaması ve yargıya intikal etmesi bu yüzden olmuştur. Fakat tesis değerine fazlaca itibar edilmemesi gereken durumlarda vardır.

3. Planlı olmalıdır.

Özelleştirmenin en önemli kısmını planlama oluşturur. Hangi KİT'ler nasıl ve ne zaman özelleştirilmelidir sorularının temel alındığı planlama sürecinde KİT'ler bu plana uygun şekilde özelleştirilmelidir. Özellikle emek yoğun bir sektörlerde planlama çok iyi yapılmalıdır. Planlamanın yapılabilmesi için gerekli bilgiler objektif kaynaklardan toplanmalı ve bu bilgiler anlamlı hale getirilmelidir. Planlama süreci esnek olmalı, yeni gelişmelere ayak uydurabilmelidir. KİT'lerin özelleştirilmesi hazırlanan plan çerçevesinde olmalıdır.

4. Özkaynaklara öncelik verilmelidir.

Özelleştirme yapılırken ülke içindeki atıl kaynaklar harekete geçirilmeli, bu mümkün görülüyorsa yerli sermaye tercih edilmelidir. Bu durumlar söz konusu değilse, yurt içinde çalışan işçiler hedef kitle olarak alınmalıdır. Özellikle stratejik öneme haiz sektörlerde bu temel yaklaşım ihmal edilmemelidir.

6. Temel ürünlerde tüketiciyi koruyucu önlemler alınmalıdır.

Özelleştirme yapılırken temel ürünlerde tüketicinin zarar görmemesi esas alınmalıdır. Gıda, ulaşım, su elektrik, hava gazı vb. kalemlerde kanuni düzenlemeler yapıldıktan sonra özelleştirme yapılmalıdır. Ayrıca özelleştirilse dahi temel tüketim maddeleri üreten KİT'lerde denetim mekanizması kurulmalıdır.

7. KİT'lerin satışında dikkat edilmesi gereken noktalar

KİT'lerin özelleştirilmesinde kullanılan en öncelikli metodlar blok satış, ikinci dereceli blok satış, hisse senedi yoluyla satış ve kademeli özelleştirme yollarıdır. Blok satışta esas olan söz konusu KİT'in tamamını ya da belli bir yüzdenin mülkiyetinin gerçek kişiye satılmasıdır. Kademeli blok satışta KİT'i alan kişinin daha sonra hisse senedi çıkararak bu KİT'i daha geniş bir kitleye satması yaratılan değerden daha çok kimsenin yararlanması temin edilmiş olur. Kademeli özelleştirme ise KİT'in zaman dilimleri içinde belli yüzdelere bölünerek özelleştirilmesidir.

i. Çalışanlara satış

Özellikle zarar eden KİT'lerde tavsiye edilen bir methodur. Böylece hem çalışanların verimli olması hem de ürettiklerinden elde ettikleri değerden pay almaları temin edilmiş olur. Çalışanların KİT'i iyi tanınması, KİT'lerin bu kişiler tarafından işletilmesi durumun da KİT'lerin zararın önlenmektedir. Fakat çalışanların bu kadar sermayeye sahip olmaması ödeme güçlüğü çıkaracaktır. Bu durumda çalışanlara satış söz konusu ise ödemeler bir plan dahilinde ileriye dönük olmalıdır.

ii. Özel kişilere satış

Özelleştirmenin en yaygın metodu ve istenilen sonucu veren methodudur. Özel kişilere satış hisse senedi, blok satış ya da benzeri yöntemlerle yapılmaktadır. Özel kişilere satışta arzu edilen fonların teminini kolaylaştırmaktadır. Ayrıca çok kişinin

muhatap olması sosyal boyutu da içerdği için tavsiye edilmektedir. Özel kişilere satış sonucu mevcut kaynakların ekonomiye yeniden kazandırılması da sağlanmış olacaktır.

iii. Yabancılara satış

Gelişmekte olan ülkelerde KİT'lerin özelleştirilmesi sonucu ülkeye yabancı sermaye çekmek arzusu vardır. Böylece ödemeler dengesinde iyileşme sağlandığı gibi ülkedeki ihracata da birtakım avantajlar getirecektir. Yabancı kişilere satış eğer iyi hesaplanırsa son derece iyi sonuçlar verir. Fakat stratejik ve hayati önemdeki sektörlerde yabancılara satış tercih edilmemelidir. Dünyadaki bir takım örnekler bu tezimizi doğrular niteliktedir. Güney Amerika ülkelerinde geniş şekilde yabancılara satış, bu ülkedeki bazı ihtilal ve siyasi olaylarda etkili olmuştur. Yabancılara satış sözkonusu ise yap-işlet-devret modeli ya da kademeli ve sınırlı özelleştirme modeli uygulanmalıdır. Özellikle KİT'lerin yabancılara peşkeş çekiliyor imajı yaratılmamalıdır. Bu geniş halk topluluklarının tepki göstermelerine sebep olabilir. Sonuçta, büyük toplumsal kargaşa doğacaktır.

8. KİT bedellerinin ödenmesinde dikkat edilmesi gereken noktalar

i. Peşin ödeme

En iyi sonucu veren ödeme şeklidir. Hem kamu finansman açığının kapanmasında hem de yeni değerlerin yaratılmasında etkili olmaktadır. Peşin ödeme daha çok ülke parası ile yapılmalıdır. Böylece hem ülke parası korunmuş, hem de emisyon hacmi daraltılmış olur. Zaten dünyada da esas olan peşin ödemedir. Özelleştirmede aracı kuruluşlar varsa da yinede muhatap seçilen özel kişilerin peşin ödeme yapması şarttır. Özellikle enflasyonist ortamlarda peşin ödeme olmaması özelleştirmenin istenen hedeflere ulaşılmaması sonucunu doğurur.

ii) Pazarlık usûlü

Söz konusu edilen KİT, eğer zarar eden bir KİT'se alıcı özel şartlar ileri sürebilir. Kamu kesimi ise bu şartlar yüzünden pazarlık usûlü ile özelleştirilebilir. İngiltere'de butür özelleştirmeler görülmüştür. Yalnız pazarlığı yapan kurumun yetkili olması ve uzmanlardan oluşması gerekir.

iii) Para ve pay olarak ödeme

Çok büyük KİT'lerde özelleştirmenin tutarı çok büyük meblağlar tutabilir. Bu durumda yeni alıcının özelleştirme bedelini para olarak ödemesi mümkün olmayabilir. Belli bir kısım para olarak alındıktan sonra diğer bir kısmının pay senetleri halinde alınması da söz konusudur. Çünkü, bu tür kuruluşlar sermaye piyasasında tahvil çıkararak para toplayabilmektedirler.

iv) Kredi ile ödeme

Eğer yeterli sermaye birikimi yoksa, devlet kısa vadeli kredi imkânı tanımalıdır. KİT'lerin yeni sahibi bu işletmelere dayanarak tahvil çıkarabilir ve borcunu ödeyebilir.

v) Ürün ile ödeme

Çok nadir olmakla beraber bazı sektörlerde özelleştirme sonucu elden çıkan KİT, özelleştirme bedelini ürettiği ürünü kamu gücüne teslim ederek ödeyebilir.

ÖZET

Ülkemizde 1980-24 Ocak kararları ile serbest piyasa ekonomisine yönelen iktisat politikası uygulamaları özelleştirmenin gerekliliği konusundaki fikirleri yaygınlaştırmıştır. Bu nedenle, özelleştirme uygulamaları için ilk kez 1984'de 2983 sayılı kanun yürürlüğe konmuştur. Kamu yatırımlarının hızlandırılması için ek finansman sağlayan f hisse senedi çıkarılmasını öngören ve bu kanunla başlayan özelleştirme faaliyeti hali hâlâda devam etmektedir. İç ve dış borçların artması ve kamu kesimi finansman açıklarının büyük rakamlara ulaşması hazineyi, finansal sıkıntıya düşürmüştür. Ayrıca, Dünya Bankası ve IMF gibi kredi kuruluşları tarafından da özelleştirme tavsiye edilmiştir. Hazineye yeni mali kaynaklar sağlayan özelleştirme ülkemizde büyük sorunlar yaşatmış ve hali hazırda da yaşatmaktadır.

Öncelikle TELETAŞ'ın hisse senedi yoluyla özelleştirilmesi başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Hisse senetleri değerinin altında, çok düşük fiyatla satılmıştır. ÇİTOSAN ve USAŞ'ın yabancı şirketlere satılması, piyasanın yabancıların kontrolünde olacağı gerekçesiyle, yerli üreticinin tepkisine yolaçmıştır.

Ülkemizdeki uygulamaların başarısız olmasının temelinde özelleştirmenin bir araç olmasından çok, amaç olarak ele alınması vardır. Zira, özelleştirme amaç olarak

görülür ise kamuya ait kurum ve kuruluşların ne pahasına olursa olsun satılması icap eder. Satışta başarının tek şartı ise kuruluşun kârlı olmasıdır. Dolayısıyla, özelleştirme ile karlı olan kurum ve kuruluşlar elden çıkarılırken, zarar edenlerin "Görev Zararı" adı altında finanse edilmesine devam edilecektir. Kârlı olan kurum ve kuruluşların satılması, İngilizce'den alınan bir deyimle, "Evdeki Gümüşlerin satılması" olarak açıklanmaktadır. Evdeki gümüşlerin satışının anlatmak istediği açıktır. Devlet de bir ekonomik ajandır. Toplumsal görevlerini karşılamak için de gelir sağlamak zorundadır. Eğer kârlı kurum ve kuruluşlar satılacak olursa, özelleştirme ile sağlanacak mali kaynaklar bir süre sonra, sona ereceği için devlet yeniden finansman sorunuyla yüzyüze gelecektir. Bu durumda, doğan finansal problemlerin ortadan kaldırılması daha da güçleşecektir.

Özelleştirmenin amaç olarak alınması, geçici ve kısa vadeli bir çare olmasına neden olmaktadır.

Özelleştirme araç olarak görüldüğünde bir başka deyişle yerli üretimi teşvik etmek için, devletin özel sektörün başarılı olabileceği alanlardan çekilmesi durumunda, bir yandan diğer yanda devlet de bir canlılıktan payını, vergi olarak alacaktır. Sonuç olarak, özelleştirme ancak bu biçimde ülke ekonomisini olumlu yönde etkileyecektir.

Özel sektörün başarılı olduğu alanlarda faaliyet gösteren kamu kurum ve kuruluşların özleştirilmesi, ekonomi için uzun vadeli ve kalıcı bir çaredir. Uzun vadeli ve kalıcı olumlu etkilere sahip özelleştirme çalışmaları, ekonomide istikrarsızlık yaratmamasını, satışların gerçek değer üzerinden yapılmasını, belirli bir plan dahilinde gerçekleştirilmesini, özkaynaklara öncelik verilmesini ve tüketicinin korunmasına yönelik önlemler alınmasını gerektirmektedir.

IV. BÖLÜM

ETİBANK'IN ÖZELLEŞTİRİLMESİ

GİRİŞ

Bu bölümde, ülkemizde madencilik sektörünün % 85' ine sahip olan Etibank'ın özelleştirilmesini inceleyeceğiz.

İlk olarak madencilik sektörünün ülke kalkınmasındaki yeri ve önemi yanında içinde bulunduğu sorunları araştıracağız.

Daha sonra Etibank'ın teşkilât yapısını, madencilik ve bankacılık faaliyetlerini ele alacağız. Etibank'ın faaliyet raporlarının incelenmesinden çıkardığımız sonuçları ve Etibank'ın içinde bulunduğu sorunları araştıracağız.

Nihaî olarak, Etibank'ın özelleştirilmesi konusunda yapılması gerekenleri belirteceğiz.

1. Madencilik Sektörünün Ülke Kalkınmasındaki Yeri ve Önemi

Sanayileşmenin temel taşı oluşturan hammaddeler genellikle ya tarıma ya da madencilığe dayanmaktadır. Madencilğin önemini şu şekilde sıralayabiliriz.

- Madenler yenilenemeyen hammadde kaynaklarıdır. Ayrıca, ikame edilmesi oldukça zordur.

- Belli madenler, dünyanın ancak belirli yerlerinde bulunmakta olup, sadece var oldukları yerlerden temin edilebilirler. Dolayısıyla, maden yatakları yeryüzüne eşit dağılmamış olup, genellikle kıt kaynaklar sınıfında mütela edilebilirler.

- Madenlerin üretimi, hemen ve istenilen ölçülerle temin edilememektedir. Zira kaynakların aranması, yatırımın gerçekleştirilmesi ve pazarlanması uzun bir zaman diliminde mümkün olmaktadır. Bir başka deyişle, madencilik faaliyetinde kazanç uzun bir vade sonucu elde edilmektedir.

- Maden ürünlerinin talipleri de geniş bir coğrafyaya dağılmıştır. Yani, madencilik faaliyetinde arz ile talebi, karşılaştıran tek bir piyasa yoktur. Madenin pazarlanması özel bir çabayı gerektirmektedir.

- Maden ürünlerinin milli gelire etkisi kısa vadede görülmekte ve kalıcı bir nitelik arz etmektedir. Bu durum, ihracat açısından olumlu bir gelişmedir.

- Madencilik faaliyetinin kuruluş dönemi istihdam ağırlıklı olmasına karşın, gerek tuvenan gerekse türev üretimi, verimliliği ve kaliteyi arttırmak için sermaye yoğun teknolojiyi mecburî kılmaktadır.

- Madencilik yatırımlarının % 50-80 kadarı, inşaat, makina ve elektrik sektörlerinden oluşur ve madencilik bu sektörlerle lokomotif olur. Bu özellik, madencilik faaliyetinin sanayi sektörünün altyapısını meydana getirdiğini göstermesi açısından önemlidir.

- Madencilik yatırımları genelde kırsal kesimde olduğu için, şehirlere akımı önleyici ve sosyo-coğrafik yapıyı düzeltici bir fonksiyonu vardır⁽¹⁾. Madencilik faaliyetinin bu özelliği de bölgelerarası iktisadî dengeyi sağlamak açısından önemlidir.

- Madencilik özellikle gelişmekte olan ülkeler için önemi, hammadde teminin hayati bir konu olmasından kaynaklanmaktadır. Sanayi sektörünün en önemli bölümü olan hammadde, ülkeyi siyasal açıdan stratejik bir duruma getirir. Ekonomik olduğu kadar da siyasi bir güç kazandırmaktadır. Hammaddeye olan bağımlılık için Afrika, Karayip'ler ve Pasifik Okyanusu'ndaki gelişmekte olan ülkelerin Avrupa Topluluğu ile yaptıkları Lome anlaşmaları (1975) örnek verilebilir. Bu anlaşmaların temelini "stabex" denilen sistem oluşturmaktadır. Bu sistem düşen hammadde fiyatlarını karşılamak için bir finansman taahhüdü vermektedir. 12 hammadde fiyatının, dünya pazarında son dört yıl ortalamasından en az % 7.5 düşmesi halinde, Avrupa Topluluğu'nun, o ürünleri üreten ülkelere faizsiz döviz kredisi tahsisini sağlamaktadır. Ayrıca yine, Lome'li anlaşması'nda, proje yardımı talep etmek hakkı getirmiştir. Belirli maden ürünleri demir, bakır, kobalt, boksit, alüminyum, oksit, pirit külleri, kolay ve fosfor teknik ve ekonomik sebeplerden dolayı fiyatlar en az % 10 düşerse bu hak verilmektedir⁽²⁾.

2. Madencilik Sektörünün Sorunları

Madencilik çok önemli bir sektör olmasına rağmen, özellikle metal madenciliğinde yaşanan sorunların iki temel kaynağı vardır. Bunlardan birincisi, son 25 yılda yeni maden yataklarının keşfi sonucu doğan aşırı arz fazlalığı ve yeni ikame metodlarının geliştirilmesi ile son on yılın sonunda bazı metal fiyatlarında meydana gelen ani düşmelerdir. İkincisi ise, hurda kaynaklı ikincil üretimin hızlı artışıdır⁽³⁾.

(1) Komisyon Raporu, "Türkiye 2. Madencilik Şurası, Madencilik Ülkede Ekonomisindeki Yeri ve Önemi", T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Ankara, 20.22 Ekim 1993, sh. 6.

(2) İbid, sh. 15.

(3) T. Maden Mühendisler Odası, "Madencilik Sektörü ve Sorunları", Etibank Vakfı Bülteni, Sayı 5, Mart 1993, sh. 27-30.

Bu iki temel sorunun yanında madencilik sektörü aşağıda sıralanan sorunları da yaşamaktadır.

- Madencilik faaliyetinin kuruluş dönemi büyük oranda finansman ve mühendislik - işletmecilik bilgisi isteyen bir aşamadır. Sonradan hatalı görülen yatırımların hemen hemen tamamı, kuruluş döneminde yatırımcının gerekli titizliği göstermeyişinden kaynaklanmaktadır.

- Ayrıca, ülkemiz maden işletmeciliği üretim miktarı, randıman, maliyet ve teknoloji açısından diğer ülkelerle rekabet edecek boyutlarda değildir.

- Rezervi bulunan madenlerimize dayalı olarak kurulan endüstriyel tesisler, bunları besleyen rezerv potansiyeli ve nihai ürün tesis kapasiteleri arasında dengesizlik vardır. Bu özelliğin tabii sonucunda, nihai ürünlerin çeşitliliğinin sınırlanmasıdır.

- Madencilik yatırımlarını finanse ve maden ihracatını sigorta eden Etibank'ın bankacılık bölümü bu konuda yeterli olamamaktadır. Bu konunun detaylarını Etibank'ın sorunları başlığı altında inceleyeceğiz.

- Maden ürünlerini işleyen tesislerin tamamında kapasite kullanım oranları düşüktür. Bu sorunun özünde, teknoloji açısından dünya madencilik standartlarına erişilememesi vardır.

- Gerek komşu, gerekse gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerle, madencilığe dayalı hammaddenin temini veya maden ürünlerimizin ihracatını kolaylaştıran bir koordinasyon kurulmamıştır. Bu, pazarlama teknikleri açısından madencilik faaliyetinin içinde bulunduğu genel bir sorundur.

- Madencilik ülkemizde, sanayinin kullandığı yarı mamul ve mamüllerin, hangi maden ürününün işlenmesiyle elde edildiği ve bunların hangi ölçüde, dışa veya yerli üretime bağımlı olduğu konusunda yeterli araştırma inceleme yapılmamıştır. Araştırma-geliştirme çalışmalarının yetersizliği maden kaynaklarının etkin ve verimli kullanımı açısından büyük bir problemdir⁽⁴⁾.

3. Etibank'ın Teşkilât Yapısı

Özel yasalarla kurulmuş kamu bankaları yapısal özellikleri açısından üçe ayrılır:

i) Özel amaçları yanında geleneksel bankacılık hizmetlerini sürdüren bankalar, T.C. Ziraat Bankası, T. Emlâk-Kredi Bankası, İller Bankası örnek olarak verilebilir.

(4) Komisyon Raporu, (Madencilik Ülkemizdeki Yeri ve Önemi), sb. 50-51.

ii) Bankacılık faaliyetinde hiç bulunmayan kalkınma bankaları... I. Sınaf Kalkınma Bankası, Sınaf Yatırım ve Kredi Bankası, T. İhracat Kredi Bankası, Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası (DESİYAB) örnek verilebilir.

iii) Bankacılık hizmetleri yanında sanayi işletmeciliğini fiilen üstlenen ve holding yapısı gösteren bankalar... Sümerbank, Denizcilik Bankası ve Etibank bu gruba girmektedir⁽⁵⁾.

Bankalar Kanunu'na göre anonim şirket olarak kurulması şart olmasına rağmen, bu konuda Etibank bir istisnadır⁽⁶⁾.

Etibank 1935 yılında, II. Sanayi Planı'nın uygulanmasında önemli roller oynayacağı beklentisi ile kurulmuştur. Plânların öngördüğü yatırımların gerçekleştirilmesinde halkın tasarruflarından yararlanılarak finansman sorununu çözmek için, Etibank'ın bankacılık faaliyeti de yapabilecek biçimde örgütlenmesi sağlanmıştır.

Etibank'ın en önemli fonksiyonu, ülkemizde 1935 yılı öncesinde, sanayi sektöründe imalat sanayi tek sektörken, Etibank'la yeni bir sektörün, madenciliğin kurulmasıdır.

20 Haziran 1935 yılında, 2905 Sayılı kanunla kurulan Etibank'ın görevleri beş maddede toplanmıştır:

- i) Toprakaltı servetlerini rasyonel bir şekilde değerlendirmek,
- ii) Maden ve enerji üretiminin gerektirdiği malzemenin alım-satımına aracı olmak,
- ii) Her türlü bankacılık hizmetleri yapmak,
- iv) İşlevlerini yerine getirmek için gereken ticarî teşebbüs ve işletmeleri kurmak ve bu tür teşebbüslere iştirak etmek,
- v) Elektrik üretimi ve dağıtımını imtiyazlarını almak ve işletmekdir⁽⁷⁾.

Etibank'ın elektrifikasyon konusundaki, V. maddede verilen görevleri, TEK İdaresi'nin kurulması ile bu teşkilâta geçmiştir.

(5) Özcan Ertuna, "Finansal Kurumlar", Teori Yayınları, Ankara, 1986, sh. 39-40.

(6) Tayyar Sadıklar, "Türk Mali Sistemi İçinde Bankalar", Türkiye Bankalar Birliği Yayınları, No: 113, Ankara, 1981, sh. 22.

(7) Yakup Kepenek, "100 Soruda Türkiye'de KİT", Gerçek Yayınevi İstanbul, 1990, sh. 30-32.

Etibank'ın kuruluşundaki sermayesi devlet bütçesinden yapılan transferler ve maddî olarak konulan değerlerden meydana gelmiştir. Kârın sermayeye dönüşmesi imkânında sağlanmıştır. Kanun, tahvil çıkarma imkânı verdiği gibi bu tahvillerin hazine kefaletine sahip olduğu da hükme bağlanmıştır⁽⁸⁾.

Etibank, MTA Enstitüsü ile işbirliği içindedir. MTA, maden arama, bununla ilgili jeolojik ve jeofizik araştırmalar yapma, laboratuvarlar kurma ve personel eğitimi sağlama gibi işleri üstlenmiştir. Etibank'da madenlerin işletilmesi, bununla ilgili her türlü işleme, alım-satım, ruhsat ve benzeri faaliyetleri yürütecek, ek olarak geleneksel bankacılık işlemlerini de yapacaktır. Ayrıca, elektrik enerjisi üretimi ve kullanımıyla ilgili malzemeyi ve makineleri üretecektir. Madencilik alanında kamu faaliyetleri iki yönde yürütülmüştür. İnce taşkömürü ve bakır madenlerinin işletme yetkisi, Fransız (Societede Herraclee) ve Alman (Deutsche Bank) ortaklıklardan 1936'da satın alınmıştır. Daha sonra, kamulaştırmalarla birlikte, krom ve demir başta olmak üzere, madenlerle ilgili üretim ve arama çalışmaları yaygınlaştırılmıştır.

Etibank'ın çalışma ve uzmanlık alanlarının zamanla genişlemesi üzerine, demir işletmesini 1955'de Türkiye Demir Çelik İşletmeleri Genel Müdürlüğü'ne, kömür işletmeleri 1957'de Türkiye Kömür İşletmeleri Kurumu'na ve Elektrik İşletmeciliğini de 1970'de Türkiye Elektrik Kurumu'na devretmiştir.

İktisadi Devlet Teşekkülleri hakkında çıkartılan 8 Haziran 1984 tarih ve 233 sayılı Kanun Hükmünde Kararname gereğince hazırlanan ve 9 Aralık 1984 ve 1570 numaralı Resmi Gazete'de yayınlanan ana statü ile Etibank'ın hukuki yapısı, amaçları, çalışma konuları ve örgüt yapısı yeniden düzenlenmiştir. Türkiye'de metal madenler üretimini esas olarak Etibank yürütmektedir. Etibank, bilister, bakır, boksit, çinko, volfram ve civa üretiminde tekel durumundadır. Antimuan ve krom üretiminde Etibank'ın payı sırasıyla, yaklaşık % 20 ve % 45 dolayındadır. Metaldışı madenlerin üretiminde de Etibank çok ağırlıklıdır. Bor tuzlaları, kükürt ve fosfat üretiminde Etibank tekel durumundadır. Barit üretiminde de Etibank'ın payı % 25'dir.

Etibank'ın daha öncesinde Bağlı Ortaklık olarak faaliyet gösteren Karadeniz Bakır İşletmeleri A.Ş. ve ÇİNKUR 25. 11. 1993 tarih ve 93/35 sayılı Yüksek Plânlama Kurulu kararı ile özelleştirilmek üzere Kamu Ortaklığı İdaresine devredilmiştir.

(8) Tayyar Sadıklar, a.g.e., sh. 57.

Ayrıca, Etibank'ın bankacılık alanında faaliyet gösteren bölümü, Etibank Bankacılık Anonim Ortaklığı adında bir anonim ortaklık şekline dönüştürülmüş ve Etibank'a Bağlı Ortaklık olarak 3 Ocak 1994 tarihinden itibaren tüzel kişilik kazanmıştır⁽⁹⁾.

3. 1. Etibank Müesseseleri

Etibank'a bağlı müesseselerden birkaçını inceleyelim.

Beyşehir-Barit İşletmesi

Konya'nın Beyşehir ilçesine bağlı Höyük bucağında parça barit üreten, Etibank'a bağlı işletmedir. 1974'de başlayan Beyşehir Barit yataklarıyla ilgili araştırmalarda bölgede 298.000 tonu mevcut olmak üzere 645.000 ton rezerv olduğu tespit edilmiştir. İşletme, 1982'de çalışmaya başlamıştır.

Emet Kolemanit İşletmesi Müessesesi

Kütahya ili Emet ilçesinde Etibank'a bağlı olan bu kuruluş 1962'de kurulmuştur. Tesislerde doğada bulunan bor elementlerinden biri olan kolemanitten yararlanılarak konsantre kolemanit üretilmektedir. Nçedeki kolemanit yatakları Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü tarafından bulunmuş, 1958'de Etibank'a devredilmiştir. 189.816 tonu mevcut olmak üzere, % 38 tenörlü 243.545.000 ton rezerv bulunmaktadır.

Konya Civa İşletmesi

Konya ilinin Sarayönü ilçesinde, Etibank'a bağlı olan bu maden işletmesi 1969'da işletmeye açılmıştır. Tesislerin kurulu kapasitesi yılda 100 ton saf civadır. İşletmede, yeraltı işletme yöntemiyle yılda 30.000 ton, % 0,3 Civa tenörlü civa cevheri üretilmektedir.

Üç Köprü Maden İşletmesi

Muğla ilinin Fethiye ilçesinde, Gökçe köyü yakınında Etibank'a bağlı maden işletmesidir. İşletmede parça ve konsantre krom üretilmektedir.

(9) 7. 3. 1994 Tarihli, Eskişehir-Kırka Bor Türevleri Tesisi Temel Atma Töreni için sunulan Basın Bülteni, Etibank Genel Müdürlüğü, Ankara.

Seydişehir Alüminyum Tesisleri

Konya ilinin Seydişehir ilçesinde kurulu entegre tesislerde boksit cevherinden alüminyum üretimi yapan Alüminyum tesisleri 1960'da üretime başladı. 1962'de Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü, Seydişehir'in Montaj ve Doğan kuzu yörelerinde uygun nitelikte boksit rezervi bulunduğunu tespit etmiştir. 1965'de bu rezervler Etibank'a devredilmiştir. 1967'de boksit cevherlerini işleyecek alüminyum tesislerini kurmak amacıyla Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti adına, Etibank Genel Müdürlüğü ile, S.S.C.B. Hükümeti adına, Tiajproma Port firması arasında proje, araç gereç, donanım ve teknik yardım konularında 15 yıl süreli ve % 2.5 faizli, 62 milyon Dolar'lık, bir ticaret anlaşması imzalanmıştır. 1969'da tesislerin yapımına başlanmıştır. Kendi alanında Türkiye'nin en büyük sanayi kuruluşu olan Seydişehir Alüminyum Tesisleri, Boksit İşletmesi, Alümina ve Alüminyum Fabrikaları, Alüminyum sülfat fabrikası ile yardımcı bölümlerden oluşmaktadır. Alüminyum Fabrikasında ilk sıvı alüminyum üretimi 1974'de gerçekleşmiştir. Yılda 500.000 ton alüminyum ve 60.000 ton primer alüminyum üretimi yapılan Seydişehir Alüminyum tesislerinde, piyasadaki talebe göre de profil levha ve folyo arzı söz konusudur.

Halıköy Maden İşletmeleri

İzmir'in Ödemiş ilçesinin Halıköy bucağında maden işletmesi kuruluşudur. İşletmede arı civa üretilmekte ve antimon cevheri çıkarılmaktadır. Bölgede bilimsel araştırmalar, 1940'da Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü tarafından başlatılmıştır. Aramalar sırasında civa yataklarının yanısıra antimon yatakları da bulunmuştur. Bu yatakları işletme hakkı 1958'de Etibank'a verilmiştir. 1961'de üretime geçilmiştir. Bölgedeki civa yataklarının rezervi, 221.000 tonu mevcut olmak üzere, toplam 831.000 ton, antimon yataklarının rezervi ise 130.000 tonu mevcut olmak üzere toplam 257.000 tondur. İşletmenin yıllık kapasitesi 190 ton arı civadır.

Ergani Bakır İşletmeleri

Elazığ ili Maden ilçesinde Etibank'a bağlı bir kuruluştur. Bölgedeki bakır yatakları, Türkiye'nin varlığı bilinen en eski maden yataklarındandır. Etibank tarafından ilk üretim, 1939'da yapılmıştır. Tesislerde, blister, bakır, sülfirik asit üretimi yapılmaktadır. Ayrıca % 60-65 oranlı terkip bakır da üretilmektedir. Ayrıca tesisin baca pазları ve kavurma biriminde oluşan karbondioksit gazının hammadde olarak kullanılması sonucu sülfirik asit üretilmektedir.

Bursa Maden İşletmeleri Müessesesi

Uludağ'da bulunan Volfram yataklarından şelit konsantresi elde etmek üzere kurulan, Etibank'a bağlı bir kuruluştur. Dünyanın sayılı yataklarından olan Uludağ volfram yataklarında, 4 milyon tonu mevcut olmak üzere 13.5 milyon ton rezerv olduğu tespit edilmiştir. 1977'de bu cevheri işlemek üzere kurulan tesiste bir yılda elde edilen 560.000 ton ham şelit cevherinden, tungsten ve volfram, karbür üretiminde kullanılan 3 bin ton dolayında şelit konsantresi elde edilmektedir. (Tungsten, elektrik ve elektronik sanayiinde, volfram karbür ise metalik boya üretiminde kullanılmaktadır). Kuruluştan yan ürün olarak pirit konsantresi, garnet ve manyetit üretilmektedir.

Küre Bakırlı Pirit İşletmesi

Kastamonu ilinin Küre İlçesinde, Etibank'a bağlı maden işletmesidir. Yöredeki bakır yatakları Osmanlılar döneminde işletilmeye başlanmıştır. Cumhuriyet döneminde bir süre kapalı kalan ocaklar 1959'da Etibank'a devredilmiş, 1962'de bugünkü işletme kurularak üretime geçmiştir. İşletmede bakırlı pirit üretilmektedir. Kondansatör tesisler yılda 1.116.000 ton kapasitelidir. Yılda 550.000 ton pirit konsantre ve 105.000 ton bakır konsantre üretilmektedir. Bölgedeki yataklarda 11.068.000 tonu mevcut olmak üzere, %1.65 bakır tenörlü toplam 12.249.000 ton rezerv olduğu tesbit edilmiştir.

Keçiborlu Kükürt İşletmesi

Isparta ilinin Keçiborlu ilçesinde Etibank'a bağlı kükürt işletme tesisleridir. Varlığı eskiden beri bilinen Keçiborlu kükürt yatakları Etibank tarafından 1936'dan beri işletilmektedir. İşletme, Türkiye'de cevherden saf kükürt üretebilen tek kuruluştur. Keçiborlu'da üretim 2 yer altı ocağında yapılmakta ve elde edilen cevherden ya doğrudan izabe ya da iki flotasyon tesisinde zenginleştirildikten sonra rafine edilerek saf kükürt elde edilmektedir. Yılda toplam 40.200 ton saf kükürt elde edilmektedir. Satışa sunulan kükürt ürünleri ise tarımsal toz kükürt, sınaî toz kükürt, sınaî blok torbalı ve parça kükürtdür.

Kırka Boraks İşletmesi

Eskişehir ilinin Seyitgazi ilçesi yakınında Etibank'a bağlı bir işletmedir. Bölgesindeki cevher yatakları, 1968-1969 yıllarında Etibank tarafından yapılan aramalar sonunda bulunmuş, 1975'de üretime geçilmiştir. Rezervler 64.312.000 ton mevcut olmak üzere, % 25, 50 Boraks tenörlü toplam 520.506.000 ton olarak tesbit edilmiştir.

Yeraltı ve açık işletmecilik yöntemi ile çıkarılan tinkal cevherinden, tinkal konsantre, boraks pentahidrat, boraks, dekahidrat ve susuz boraks, 17.000 ton boraks dekahidratıdır.

Antalya Elektrik - Metalurji Sanayi İşletmesi

1957'de Etibank ve Fransız Perchinev Şirketi'nin ortaklığı ile kurulan bir işletmedir. Türkiye'de kurulan ilk ferro krom ve karpit fabrikasıdır. 1970'te tümü Etibank tarafından satın alınmıştır. Yılda 10.000 ton düşük karbonlu ferro krom, 30.000 ton karpit (kalsiyum karbür) üretim kapasitesi olan fabrikanın tesisleri, ferrokrom ve silikoferro krom, ferrosilisyum, karpit, sederberg birimlerinden oluşmaktadır. Hammaddesinin % 50' si A.B.D. ve Kanada'dan getirilen ferrokromun önemli bir bölümü Antalya'dan ihraç edilmektedir. Karpit ise, daha çok iç tüketimde kullanılmaktadır.

Samsun İşletmesi

Samsun kentine 14 km uzaklıkta, Tekke köyü yakınında kurulu entegre tesisleridir. Bakır izabe tesisi, küre cevheri üretme tesisi, cüruf flotasyon ve sülfürik asit üretim birimlerinden oluşmaktadır. Kuruluş yüksek fırının atışlanması (1973), blister bakır ve cüruf konsantresi üretimine geçilmesi ve sülfürik asit üretimine başlanması (1976) ile aşamalı olarak işletmeye açılmıştır. Küre'den gelen bakır cevheri ile Murgul ve Kutlular'dan gelen bakır konsantresi Samsun izabe tesislerinde işlenmektedir. Tesisin yılda 34.000 ton bakır konsantresi, 49.660 ton blister bakır ve 282.920 ton sülfürik asit üretim kapasitesi bulunmaktadır. Ancak, teknik engeller nedeniyle blister bakır üretim kapasitesinin tümü kullanılmamaktadır.

Bigadiç Madenleri İşletmeleri

Balıkesir'in Bigadiç ilçesinde kurulu kolemanit üretimi yapan, Etibank'a bağlı kuruluşdur. 1976'da kurulu olarak 1979'da üretime geçen tesislerde yılda 100 bin tonluk cam sanayisi ve bor türevleri üretiminde kullanılan kolemanit konsantresi üretilmektedir. Bölgenin rezerv miktarı, 532 milyonu mevcut olmak üzere 2.8 milyar tona ulaştığı tesbit edilmiştir.

Keban Simli Kurşun İşletmesi

Elazığ ilinin Keban İlçesinde, Etibank'a bağlı maden işletmesidir. 1952'de 4000 ton kurşun konsantresi ve 3500 ton çinko konsantresi üretebilecek kapasiteyle kurulmuştur. Ancak işletmede izabe tesisi bulunmadığı için konsantre ürünler Belçika'ya gönderilmiş, orada rafine edildikten sonra külçe metal olarak geri alınmaktadır. Yatakların bilinen rezervlerinin giderek azalması nedeniyle, 1974'ten sonra üretim düşmeye başlamıştır. 1983'te işletme kapasitesinin yarısından daha azına ulaşmıştır. 1984'de üretime ara verilerek, maden arama ve rezerv geliştirme çalışmalarına başlanmıştır.

3. 2. Etibank Bağlı Ortaklıkları

Çinkur (Çinko-Kurşun Sanayi Anonim Şirketi)

Sermayesinin % 90'ı Etibank'a aittir. 1977'de işletmeye açılan Çinkuryılda 4000 Ton çinko konsantresi üretebilecek kapasitededir. Türkiye kurşun-çinko rezervlerinin % 60 oranındaki kısmı sülfürlü kalanı ise oksitli cevherlerden oluşmakta, oksitli cevherler ÇİNKUR'da işlenmektedir.

Karadeniz Bakır İşletmeleri A.Ş.

Karadeniz bölgesindeki bakır yataklarının işletilmesi ve değerlendirilmesi amacıyla kurulan Etibank'ın bağlı ortaklığıdır.

1968'de 300 milyon sermaye ile % 49 payı Etibank'a % 51 payı beş özel bankayla gerçek ve tüzel kişilere ait olmak üzere kurulmuştur. 1973'te üretime geçmiştir. 1975'de sermayesi 600 milyon TL'ye çıkartılmıştır. Hazineye 33 milyon TL'lik hisse senedi olarak şirket ortaklıkları arasına girmiştir. Bu tarihten sonra şirket sermayesinin % 54'ünün Etibank ve Hazineye ait olması nedeniyle bir Kamu İktisadi Teşebbüsü statüsüne girmiştir. 1979'da sermayesi yeniden artırılarak 4 milyar TL'ye çıkartılmıştır. Sermaye artırımına büyük ölçüde katılan Hazine'nin özel bankaların elindeki hisseleri de almasıyla kuruluşdaki kamu kesiminin payı % 99.33'e yükselmiştir.

1987'de 30 Milyar TL. sermayesi olan kuruluşun Küre (Kastamonu) Kutlular (Sürmene-Trabzon), Murgul (Göktaş-Artvin) ile Samsun işletmeleri bulunmaktadır. Karadeniz Bakır İşletmesi'nin yıllık üretim kapasitesi 4.340.000 ton bakır cevheri, 221.167 ton bakır konsantresi, 184.032 ton pirit konsantresi, 380.920 ton sülfürik asit, 49.660 ton blister bakırdır. Ancak blister bakır üretiminin tümü kullanılmamakta, yalnızca 30.000 tona yakın bir bölümü gerçekleştirilebilmektedir.

Hazar Hidro Elektrik Santrali

Elazığ ilinde Hazar gölüne açılan kanal üzerinde kurulu hidro elektrik santralidir. İki ayrı birimden oluşan, santralin ilk birimi 1957'de işletmeye açılmıştır. 12 MW gücünde olan Hazar I santrali, yılda 128 milyon kw/sa elektrik üretmektedir. Yıllık elektrik enerjisi üretimi 64 milyon kw/sa olan 10 MW gücündeki Hazar II hidro elektrik santrali ise 1967'de işletilmeye başlanmıştır.

Taşkömürü Kurumu Genel Müdürlüğü

Tüzel kişiliği olan, çalışmalarında özerk ve sorumluluğu sermayesi ile sınırlı bir iktisadî devlet teşekkülü olup, bağlı olduğu bakanlık Başbakanlık'tır. Devletin genel sanayi ve enerji siyasetine uygun olarak taşkömürü rezervlerini en iyi biçimde değerlendirmek ve ülkenin taşkömürü rezervlerini ihtiyacını karşılayarak yurt ekonomisine katkıda bulunmak amacıyla, 8 Haziran 1984 tarihli ve 233 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnameyle kurulmuştur. Merkezi Zonguldak'dadır. Kuruluşun başlıca görevleri şunlardır; kuruluş amacını gerçekleştirebilmek için her türlü arama, etüt, plan, proje ve programlar yapmak, taşkömürü üretimini sağlamak için gerekli her türlü yeraltı ve yer üstü sosyal ve sanayi tesisleri kurmak ve işletmek, taş kömüründen kok, briket gibi başka tür kömürler ile tüm ikincil ürünleri üretmektir. Ayrıca 11 Haziran 1937 tarihli ve 3241 sayılı yasayla Ereğli şirketinden alınan liman (Zonguldak), demir yolu ve madenlerle Kozlu ve Kimli demir yollarının işletilmesi ve havadaki deniz işlerinin tekel altına alınması ve 30 Mayıs tarih ve 3867 sayılı "Ereğli kömür havzasındaki ocakların devletçe işletilmesi" hakkındaki yasalarla Etibank'a ve Ereğli kömürleri işletilmesine devredilmiş bulunan ve 6974 sayılı yasayla da Türkiye Kömür İşletmesine devredilen taş kömürü madenleri sanayi tesisleri, liman ve demir yollarını ve Ereğli Limanı ile Ereğli-Armutçuluk demir yolunu işletmek, taşkömürünü ve taş kömüründen elde edilen türevlerinin dış alımını ve dış satımını yapmak; konu ile ilgili her türlü taşıma, yükleme ve boşaltma işlerini yapmaktır.

Kurumun merkezi, yönetim kurulu ve Genel Müdürlükten meydana gelmektedir. Etüd, plan-proje ve tesisler dairesi, aramalar dairesi, işletmeler dairesi başkanlıkları olmak üzere 3 ana hizmet birimi vardır. Kuruluşa bağlı müesseseler ise Kozlu, Üzümez, Karadan, Armutçuluk, Amasra taşkömürü işletme müesseseleridir.⁽¹⁰⁾

(10) Yayına Hazırlayan, Diyalog Yayıncılık ve Organizasyon Ltd. Şti., "Etibank" sh. 30-35.

4. Etibank'ın Faaliyetlerinin Ülke Kalkınmasındaki Yeri ve Önemi

Etibank hem bir işletme, hem de bir bankadır. Öncelikle, Etibank'ın madencilik faaliyetlerini inceleyeceğiz.

Madenler, tabiat kaynaklı hammaddeler, olup yenilenmeyen hammaddelerdir. Ayrıca, madencilik yalnızca maden üretimiyle değil, metalurji, kimya, iş makinaları sanayi, mühendislik-müşavirlik hizmetleri, patlayıcı madde üretimi, nakliye, inşaat, yol, su v.b. alanlarla da yakından ilgili bir sektördür.

Günümüzdeki, Türk Madencilik Sektörü 29 değişik maden üretimine sahip olup, iç piyasanın tümü de bu üretimden yararlanmaktadır. DPT tarafından kabul edilen 19 ana sanayi mamülünün 12'si, maden bazlı hammaddeler (Tuvenon Cevheri) olarak da kullanılmaktadır.

Ülkemiz petrol, demir ve fosfatı ithal ederken, bor mineralleri, krom, ferrokrom ve stronsiyum maden türlerini ihraç etmektedir.

Ülkemiz 51 farklı cevher üretimi yapan 152 ülke arasında 29 çeşitle 10. sırada yer alırken, dünya pazarlarındaki payı % 0.16 ile 52. sıradadır. % 19.89 ' la Sovyetler Birliği Dünya birincisi, % 15.42 ile ABD dünya ikincisidir. Dünya üretiminde ülkemiz % 0.25' lik bir paya sahipken, maden rezervleri dünya rezervlerinin % 3' ü kadardır.

Ülkemizdeki madencilik üretiminin % 85'ini elinde bulunduran Etibank'ın metal madenleri alüminyum, civa, barit, balur, bor, bor türleri, mermer, krom, gümüş, antimuan, perlik, fosfat, kükürt, pelit, manyetik, gomet ve tronadır.

Yine Etibank'ın çimento, seramik, kağıt ve inşaat sanayi dışında, kullanılan hammaddeler hariç, 21 cevher rezervinin satış fiyatı üzerinden değeri 450 milyar doları aşmakta, Etibank, bu potansiyelin % 40'ını elinde bulundurmaktadır.

Etibank maden cevheri üretimi ve bunların konsantraör, ve kimya tesislerinde işlenmesi ile daha ziyade ara mamül niteliğinde % 40'ı aşan ürünü piyasaya arz etmektedir. Bunların; % 47'si bor cevheri ve ürünleri, % 32'si alüminyum ürünleri, % 11'i krom ve Ferrokrom ve % 10'u diğerleridir.

Ülkemizin ferrokrom, boksit, alümina, selit ve karpit ihracatının tamamını, bor cevheri ve rafine bor ürünleri ihracatının da % 90'dan fazlasını Etibank yapmaktadır. Etibank'ın ihracaatı 1987 yılında, ABD ve Avrupa ülkelerinin yanında, İspanya'dan Avusturalya'ya, Venezuela'dan Çin'e, Senegal'den Srilanka'ya kadar 48 ülkeye yayılmıştır⁽¹¹⁾.

1951 öncesinde ülkemizin maden potansiyelinin ancak küçük bir kısmının değerlendirilmesi nedeniyle madencilik sektörü yabancı sermayeye açılmıştır. 1951'de 5821 sayılı "Yabancı Sermaye Yatırımlarını Teşvik Kanunu" 1954'de 6224 sayılı "Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu" çıkarılmıştır. 1954'de çıkarılan 6309 sayılı bir diğer maden kanunu özellikle maden arama ve çıkarma faaliyetlerinin desteklenmesini ve denetlenmesini öngörmüştür.

1964 yılında kanun tekrar incelenmiş ve zamanın ihtiyaçlarına cevap verebilecek bir biçimde düzenlenmiştir. Aynı tarihte, ülkenin enerji ve madencilik işlerini tek elde toplamak için Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı kurulmuştur. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Plânı (1974-1979) döneminde, genel politika hem özel sektörün, hem de devlet sektörünün ihracat açısından teşvik edilmesini öngörmüştür. Ancak, Türkiye'nin içinde bulunduğu şartlar ve dünyanın konjonktürel yapısı, hedeflere ulaşılmasında büyük engeller ortaya çıkarmıştır.

Uzun yıllar iç piyasa ihtiyacını karşılamak için yapılan üretim özellikle 1980 yılında alınan ve Türk Ekonomisinde köklü değişikliklere yol açan kararlar doğrultusunda ihracata da yönelmiştir⁽¹²⁾.

Etibank, bankacılık faaliyetlerini de yürütmektedir. Bankacılık faaliyetinin % 90'ı piyasaya yönelik ticari bankacılık faaliyetleri olup % 10'luk kısmı Etibank'ın madencilikle ilgili faaliyetleridir. % 10'luk kısma örnek olarak, bankanın madencilik kredileri ile özel madencilik firmalarına tercihli verdiği farklı krediler verilebilir.

Madencilik kredileriyle birlikte, tanker filolarının, çimento, iplik, seramik, kağıt ve otomobil fabrikalarının kurulmasına da öncülük ederken, ticari bankacılıkla birlikte yatırım bankacılığına da katkıda bulunmaktadır. Bankanın sermayesinden kaynaklanan teminat mektubu potansiyeli ve müteahhit ucuz nakdi kredileri ve ticari firmaları cezbetmektedir.

(11) Ibid, sh. 35-39.

(12) Ibid, sh. 29-31.

Ayrıca yurt içinde olduğu kadar yurtdışında da imzası kabul edilen Etibank, tercihli banka ve kuruluşlar tarafından da tanınmaktadır. Etibank döviz tevdiat hesaplarına uyguladığı yüksek faizle yurtdışındaki işçilerimizin Türkiye'deki bankalarda hesap açtırmalarını sağlamakda da öncülük etmiştir⁽¹³⁾.

5. Etibank Faaliyet Raporlarının İncelenmesi

Çalışmamızın bu kısmında Etibank'ın bir maden üretim işletmesi olduğunu gözönüne alarak faaliyet raporlarını inceleyeceğiz. Likidite ve malî bünye analizle de borçlarını, ödeme gücünü, kârlılık analizlerde maden üretimi sonucu elde ettiği verimliliğini ve etkinliğini araştıracağız. Etibank'ın aynı zamanda bir banka olmasından dolayı, bankacılık faaliyetlerini de ayrı bir kısımda incelemek istiyoruz.

5. 1. Likidite Analizleri

Bir işletmenin likidite analizleri üç oran, cari, hazır değer ve nakit oranı yardımıyla yapılmaktadır⁽¹⁴⁾.

Likidite analizleri, işletmenin kısa vadeli borç ödeme gücünü ölçmek, net işletme sermayesinin yeterli olup-olmadığını tesbit etmek için kullanılmaktadır. Bir başka deyişle, işletmenin kısa vadeli borçlarını ödeme gücünü gösteren likidite analizleri, aynı zamanda işletmeye kredi veren kişi ve kurumların ileride alacaklarını tahsil edip-edemeyecekleri konusunda da bir fikir vermektedir.

Likidite analizlerinin yapılması çalışmamızda önemli bir yer tutmaktadır. Zira, daha önceki bölümlerde de açıkladığımız gibi son yıllarda kamu kesiminin finansman açıklarının bütçe açıklarına neden olması özelleştirme faaliyetinin en önemli gerekçesidir. Kamu kesiminin finansman açıklarını da meydana getiren kamu iktisadî kuruluşlarıdır. Dolayısıyla, çalışmamızda öncelikle Etibank'ın madencilik faaliyetinde bulunan bir KİT olduğunu dikkate alarak, kamu kesiminin finansman açığında pay sahibi olup-olmadığını ve bütçe açığına neden olup-olmadığını araştıracağız.

(13) İbid, sh. 57.

(14) Öztin Akgüç, "Malî Tablolar Analizi", Muhasebe Enstitüsü Yayın., No: 51, İstanbul, 1987, sh. 324-335.

5. 1. 1. Cari Oranların İncelenmesi

Cari oran, işletmenin sahip olduğu dönen varlıkların kısa vadeli borçlara oranlanmasıyla elde edilmektedir:

$$\text{Cari Oran} = \text{Dönen Varlıklar} / \text{Kısa Vadeli Borçlar}$$

Cari oranın, belirlenen ideal orandan fazla olması, işletmenin likiditesini arttırdığını göstermektedir. Bu durum işletmeye borç verenler açısından olumlu bir gösterge olmasına rağmen işletme sahipleri ve yöneticileri açısından olumsuz bir göstergedir. Zira, cari oranın yüksek olması, işletmede atıl durumda bulunan fonların mevcudiyetine işaret eder. Buna göre, işletme likiditesinin artırılması, ancak kârlılıktan yapılan fedakârlıklarla sağlanmış olmaktadır.

Bir başka deyişle, günümüz parasal varlık tutmanın maliyeti (Fırsat Maliyeti Olarak) yüksek olduğu için elde tutulan varlıklardan sözkonusu maliyetler düzeyinde değer artışı, fiyat farkı veya faiz geliri elde edilemezse yüksek cari oran, işletmenin kârını azaltıcı bir unsur olur⁽¹⁵⁾.

Tablo 4. 1. Etibank'ın Cari Oranları

Yıllar	Dönen Varlıklar (Milyon TL.)	Kısa Vadeli Borçlar (Milyon TL.)	Cari Oran
1985	307.310. -	297.575. -	1.0
1986	485.632. -	464.470. -	1.1
1987	736.408. -	696.878. -	1.1
1988	1.128.905. -	944.250. -	1.2
1989	2.129.537. -	1.662.137.-	1.3
1990	2.556.363. -	3.811.547. -	0.7
1991	3.901.721. -	4.494.343. -	0.9
1992	8.955.365. -	10.963.377. -	0.8

(15) Orhan, Sevilengül, "Bankalarda Kredi Müşterilerinin Finansal Tablolarının Analizi ve Türkiye Uygulamasının Değerlendirilmesi", Gazi Büro Yayını, Ankara, 1993, sh. 160.

Cari oranın 2 olması ideal ve genel bir kuraldır. Fakat, gelişmekte olan ülkelerde bu oranın 1.5 olması yeterli sayılmaktadır⁽¹⁶⁾. İşletmenin likidite durumunun faaliyet gösterdiği sektöre göre değişiklik gösterdiğini dikkate almak gerekmektedir. Bir başka deyişle, bir hizmet işletmesi ile üretim işletmesi için aynı cari oranın kullanılması doğru olmayacaktır. Zira, hizmet işletmesi günlük ve aylık hesaplar yapmaktadır. Dahası parasal miktarlar açısından daha az finansal kaynağa ihtiyaç duyan hizmet işletmelerinde aynı zamanda risk de düşük oranlıdır. Oysa üretim işletmesinde hesaplar, üretimin niteliğine göre en az 6 aylık yapılmaktadır. Fakat, üretim işletmelerinde makina-techizat gibi sabit varlıkların daha büyük finansal kaynağa malolması ve üretim sonrası satışta da risk oranının yüksekliği söz konusudur. Nihaî olarak, Etibank'ın bir maden üretim işletmesi olmasından dolayı cari oranın 1.3 olarak tesbit edilmesi daha uygundur⁽¹⁷⁾.

Tablo 4. 1. incelendiğinde, 1985-1989 yılları arasında cari oranın yükseldiği, 1989 yılında da ideal orana ulaştığı ve 1990 sonrasında da oranın düştüğü görülmektedir.

1990 yılının öncesinde, cari oranın yüksekliği ve ideal orana ulaşması iki açıdan olumlu bir gelişmedir. İlki, kredi veren kurum ve kuruluşların Etibank'a olan güven ve emniyet dereceleri yüksektir. Çünkü, dönen varlıklarını nakde çevirerek, ihtiyaç duyulduğu anda Etibank'ın kısa vadeli borçlarını ödeyebileceği konusunda, cari oran ikna edici ve ideal orandadır.

1990 yılı sonrasında, cari oranın % 7 ile % 9 arasında, ideal orandan daha az olması söz konusudur. Bu durum, kredi kuruluşları tarafından güven ve emniyet derecesinin Etibank'ın aleyhine düşürülmesine neden olmuştur. Sözü edilen bu olayın kredi piyasasına yansımaları, kredi faiz oranlarının artması biçiminde gerçekleşmektedir⁽¹⁸⁾.

Cari oranların yorumlanmasında, işletmenin net finansal kaynağını gösteren net işletme sermayesinin de yardımcı bir gösterge olarak kullanılması daha sağlıklı analiz imkânını sağlamaktadır⁽¹⁹⁾.

Net işletme sermayesi, dönen varlıklar ile kısa vadeli borçlar arasındaki, dönen varlıklar lehine doğan farktır.

(16) Öztin Akgüç, Age., sh. 326.

(17) Öztin Akgüç, "Finansal Yönetim", Muhasebe Enstitüsü Yayın No: 56, İstanbul, 1989, sh. 92.

(18) Etibank Sanayi Şube Müdürü Süleyman Çelik Bey'le 17. Haziran 1994 Tarihinde Tarafımdan Yapılan Görüşme

(19) Öztin Akgüç, (Malî Tablolar Analizi), sh. 323.

Tablo 4. 2. Etibank'ın Net İşletme Sermayesi

Yıllar	Dönen Varlıklar (Milyon TL.)	Kısa Vadeli Borçlar (Milyon TL.)	Net İşletme Sermayesi (Milyon TL.)
1985	307.310. -	297.575. -	9.735. -
1986	485.632. -	464.470. -	21.162. -
1987	736.408. -	696.878. -	39.530. -
1988	1.128.905. -	944.250. -	184.655. -
1989	2.129.537. -	1.662.137. -	467.400. -
1990	2.556.363. -	3.811.547. -	(-) 1.225.184. -
1991	3.901.721. -	4.494.343. -	(-) 592.622. -
1992	8.955.365. -	10.963.377. -	(-) 2.008.012. -

Tablo 4.2.' de Etibank'ın 1985-1992 yılları arasındaki net işletme sermayesinin gelişimi görülmektedir. 1985-1990 yılları arasında dönen varlıklardaki ve kısa vadeli borçlardaki artışa bağlı olarak net işletme sermayesi de artış göstermiştir. Fakat, 1990 ve sonrasında kısa vadeli borçların dönen varlıklardan daha fazla miktarda artması net işletme sermayesinin negatif değer almasına yol açmıştır.

Bir başka deyişle Tablo 4. 1. ve Tablo 4. 2.' den çıkarılabilecek ortak sonuçlar;

-i) Etibank'ın gerek net işletme sermayesinin, gerekse cari oranlarının olumlu gelişimi 1990'da durmuştur.

- ii) Etibank'ın 1990 ve sonrasında kısa vadeli borçlarının artışının, dönen varlıklarındaki artışın gerisinde kalması cari oranların ve net işletme sermayesinin olumsuz gelişmesinin en önemli nedeni olarak kabul edilebilir.

- iii) Etibank'ın cari oranlarının ideal cari orandan daha düşük seviyede olması ve net işletme sermayesinin de negatif değer almasının pratik sonucu, işletmenin kredi ödeme gücünün zayıflamasıdır.

5.1.2. Hazır Değer Oranlarının İncelenmesi (Asit - Test Oranı)

Asit-Test Oranı da denilen Hazır Değer Oranını hesaplamak için;

$$\text{Hazır Değer Oranı} = \frac{\text{Dönen Varlıklar} - \text{Stoklar}}{\text{Kısa Vadeli Borçlar}}$$

formülünü kullanıyoruz.

Tablo 4. 3. Etibank'ın Hazır Değer Oranları

Yıllar	Dönen Varlıklar (Milyon TL.)	Stoklar (Milyon TL.)	Kısa Vadeli Borçlar (Milyon TL.)	Hazır Değer Oranı (%)
1985	307.310. -	54.160. -	297.575. -	85.1
1986	485.632. -	74.687. -	464.470. -	88.5
1987	736.408.-	93.103. -	696.878. -	92.3
1988	1.128.905. -	1.169. -	944.250. -	119.4
1989	2.129.537. -	317.613. -	1.662.137. -	109.0
1990	2.556.721. -	509.017. -	3.811.547. -	53.7
1991	3.901.721. -	852.897. -	4.494.343. -	67.8
1992	8.955.365. -	1.258.812. -	10.963.377. -	70.2

Hazır Değer Oranı, işletmenin borçlarını ödeme gücünü stokları da dikkate alarak belirlemek amacıyla kullanılmaktadır. Nitekim, Tablo 4. 3. incelendiğinde, ilk göze çarpan nokta, 1987'de 93.103 Milyon TL. olan stokların 1988'de 1.169 milyon TL'sına düşmesi ve buna bağlı olarak 1987'de % 92.3 olan Hazır Değer Oranı'nın 1988'de % 119.4'e düşmesidir. Stokların, üretim işletmelerinde önemi büyüktür. Çünkü, stoklar temelde bir maliyettir. Dolayısıyla, stokların azaltılması özellikle üretim işletmelerinde harcanan emeğin, zamanın paraya dönüştürülmesi demektir. Bir başka deyişle, stokların artışı Hazır Değer Oranını olumsuz yönde etkilemektedir. Nitekim, stokların 1988 yılı dışında artış göstermesi, Etibank'ın Hazır Değer Oranını ve likidite derecesini düşürmektedir. Etibank bir maden üretim işletmesidir ve stoklar olarak işlenmemiş hammadde halindeki cevher (tüvenan) ve cevherden elde edilen nihai ürünlerin (türev) pazarlanamayan miktarın parasal değeri gözönüne alınmaktadır.

Ayrıca Tablo 4. 3. incelendiğinde, Hazır Değer Oranının dalgalanmalar gösterdiği görülmektedir. 1985-1988 yıllarında oranın yükselmesine rağmen 1990'da % 53.7 gibi minimum bir düzeye inmiştir. 1991 ve 1992'de hazır değer oranı yükselmiştir.

Madencilik sektöründe Hazır Değer Oranı için belirlenen ideal oran % 99.7 ' dir⁽²⁰⁾. Etibank'ın ideal orana 1988 ve 1989 yıllarında ulaşmış, diğer yıllarda ulaşamamış olması, stoklarını azaltmak konusunda ciddi çalışmalar yapmasını gerektirmektedir.

5. 1. 3. Nakit Oranlarının İncelenmesi

Nakit oranı, Hazır Değer Oranı'ndan daha hassas bir ölçüdür. Çünkü, hesaplama yapılırken yalnız stoklar değil aynı zamanda alacaklar da dikkate alınmaktadır. Buna ilaveten, Nakit Oranı, satışların durduğu ve alacakların da tahsil edilememesi halinde işletmenin sahip olduğu ödeme kabiliyetini gösteren bir ölçüdür. Dolayısıyla, bu oran en kötü ekonomik şartlar altında işletmenin sahip olduğu ödeme gücünü gösteren bir likidite ölçüsüdür. Nakit oranının hesaplanmasında,

$$\text{Nakit Oranı} = \frac{\text{Dönen Varlıklar} - \text{Stoklar} - \text{Alacaklar}}{\text{Kısa Vadeli Borçlar}}$$

Kısa Vadeli Borçlar

formülünden yararlanıyoruz.

(20) Öztin Akgüç, (Finansal Yönetim), sh. 93.

Tablo 4. 4. Etibank'ın Nakit Oranları

Yıllar	Dönen Değerler (Milyon TL.)	Stoklar (Milyon TL.)	Alacaklar (Milyon TL.)	Kısa Vadeli Borçlar (Milyon TL)	Nakit Oranı (%)
1985	307.310. -	54.160. -	54.242. -	297.575. -	66.8
1986	485.632. -	74.687. -	113.697. -	464.470. -	86.0
1987	736.632. -	93.103. -	118.492. -	696.878. -	75.3
1988	1.128.905. -	1.169. -	86.409. -	944.250. -	101.3
1989	2.129.537. -	317.613. -	413.736. -	1.662.137. -	84.1
1990	2.556.363. -	509.017. -	482.214. -	3.811.547. -	41.1
1991	3.901.721. -	852.897. -	957.136. -	4.494.343. -	46.5
1992	8.955.365. -	1.258.812. -	1.400.316. -	10.963.377. -	57.4

1985 - 1992 yıllarının nakit oranlarını gösteren Tablo 4. 4. ' ü incelediğimizde 1988'de % 101.3 gibi İdeal nakit oranını görüyoruz. Yine likidite oranı gibi nakit oranı da dalgalanmalar göstermektedir. 1985'de % 66.8 olan nakit oranı, 1986'da % 86.0' a yükselmiş, 1987'de % 75.3' e düşmüş, 1988'de % 101.3'e yükselmiş, 1989'da % 84.1'e, 1990'da % 41.1'e düşmüş, 1991'de % 46.5'e ve 1992 de de % 57.4'e yükselmiştir. En düşük nakit oranı, 1990'da % 41.1'le gerçekleşmiştir.

Nakit oranlarının bu denli dalgalanmalar göstermesi, Etibank'ın satışların durduğu ve alacakların tahsil edilemediği bir kriz durumunda borç ödeme gücünün zayıf ve riskli olduğunu göstermektedir.

Nihaî olarak Etibank'ın likidite analizleri için şunları önemle belirtebiliriz:

- i) Bir KİT olduğu ve devlet güvencesinin sözkonusu olması dışında, Etibank'ın likidite rasyoları kredi veren kurum ve kuruluşlara güven vermemektedir.

- ii) Etibank, 1985-1989 dönemi olumlu gelişmeler göstermişse de bu başarısı 1990'dan sonra devam etmemiştir.

- iii) Etibank 1989 yılı dışındaki 7 yıllık dönem içinde ... ideal likidite oranlarına ulaşamamıştır. Bu durum, işletmenin kısa vadeli borçlarını ödeme gücünün zayıflamasına neden olmaktadır.

5. 2. Malî Bünye Analizleri

Finansal yapı analizleri de denilen malî bünye analizleri işletmenin ölçülü bir şekilde finanse edilip-edilmediğini, finansman riskinin yüksek olup-olmadığını ve işletmeye kredi verenlerin emniyet payının yeterli olup-olmadığını araştırmaktadır.

Çalışmamızda malî bünye analizlerini, Etibank'ın bir KİT olmasından dolayı, hazineden, diğer KİT'lerden ve bankalardan aldığı krediler ve borçlardan doğan yükümlülüklerini ne derece yerine getirdiğini tesbit etmek için yapıyor. İlaveten, Etibank'ın uyguladığı kredi politikasının ne derece ekonomik gerçeklere uygun olduğunu - olmadığını belirlemek istiyoruz.

Malî bünye analileri için ilk kullanacağımız, toplam borçları ile özkaynak arasındaki orandır.

5. 2. 1. Borç, Özkaynak Oranlarının İncelenmesi

Bu oran işletmenin gerçek likiditesinin belirlenmesinde en geçerli ölçektir. Zira hem işletmenin özkaynaklarını göstererek işletme sahiplerinin finansal düzeyi hakkında bilgi vermektedir. Hem de işletmenin borçlarını özkaynaklarına oranlıyarak likidite durumunun ölçülmesi konusunda geçerli bir fikir vermektedir.

Tablo 4.5. Etibank'ın Borçların Özkaynaklara Oranı

Yıllar	Toplam Borçlar (Milyar TL.)	Özkaynaklar (Milyon TL.)	Borçlar/ Özkaynaklar (%)
1985	326.803.-	266.500.-	122.6
1986	499.608.-	338.247.-	147.7
1987	738.374.-	466.950.-	158.1
1988	1.240.444.-	208.017.-	596.3
1989	1.713.870.-	1.575.924.-	108.8
1990	3.863.125.-	1.896.196.-	203.7
1991	4.545.227.-	1.832.370.-	248.1
1992	11.996.531.-	726.056.-	1652.3

Etibank'ın 1985-1992 yılları arasında borçluların özkaynaklarına oranını gösteren rakamlar Tablo 4.5'de görülmektedir. Tabloyu incelediğimizde ilk gözümüze çarpan, 1986 yılındaki borç/özkaynak oranının 147.7'ye 1992'de de bu oranın %1652.3 olduğudur. Daha önceki sayfalarda likidite durum analizlerinde 1988 yılı ideal bir yıl olarak dikkat çekmişti. Tablo 4.5'de, 1988 yılının likidite derecesinin yüksekliğinin bir nedeni olarak da özkaynakların 208.017 milyon TL.'sına düşmesi görülmektedir. (Bir önceki yıl, 1987'de 466.950 milyon TL.'sıdır) Dolayısıyla, Etibank 1988 yılında, özkaynaklarını azaltarak likiditesini arttırmıştır. (İdeal Oran %295.1) (8)

Etibank'ın 1985 yılından 1992 yılına kadar ki 8 yıllık dönem içinde borçlarındaki bu denli artışı, ileriki yıllarda, faiz yükümlülüğüyle karşı karşıya kalabileceği tehlikesini göstermektedir.

5.2.2. Kaldıraç Oranlarının İncelenmesi

Malî bünye analizlerinde, yararlanılan ikinci oran kaldıraç oranıdır. Bu oranın pratik faydası, işletmenin yabancı kaynaklardan yararlanma derecesini göstermektedir. Bir başka deyişle, bu oran işletmenin kaynakları ile varlıkları arasındaki değişimin ne derece ekonomik bir denge meydana getirdiğini tesbit etmektedir.

Tablo 4.6. Etibank'ın Kaldıraç Oranları

Yıllar	Toplam Borçlar (Milyar TL.)	Aktif Toplamı (Milyon TL.)	Kaldıraç Oranı (%)
1985	326.803.-	593.304.-	55.08
1986	499.608.-	837.856.-	59.63
1987	738.374.-	1.205.326.-	61.26
1988	1.240.444.-	1.836.830.-	67.53
1989	1.713.870.-	3.289.795.-	52.01
1990	3.863.125.-	4.269.061.-	90.49
1991	4.545.227.-	6.377.597.-	71.27
1992	11.996.531.-	12.722.589.-	94.29

Tablo 4.6'da da görüldüğü gibi, Etibank'ın Kaldıraç oranı, yani yabancı kaynaklardan yararlanma oranı yalnızca 1989'da %52 olarak en düşük seviyededir. Ve bu oran sektör ortalaması olan %53.4'e yakın olduğu için 1989 ideal bir yıl olarak kabul edilebilir⁽²¹⁾. Fakat 1989 yılının dışındaki 7 yıl Etibank'ın borçlanma oranı oldukça yüksektir.

5.2.3. Etibank'ın Borçlanma Politikasının Nicel Analizi

Etibank'ın borçlanma politikasının nicel analizinde, toplam borçlar, toplam borçları oluşturan kısa ve uzun vadeli borçlar ve kısa vadeli borçları oluşturan kalemleri inceleyeceğiz.

(21) İbid, sh.94.

5.2.3.1. Kısa Vadeli Borçların Toplam Borçlar İçindeki Payı

Tablo 4.7. Etibank'ın Kısa Vadeli Borçların Toplam Borçlar İçindeki Payı

Yıllar	Kısa Vadeli Borçlar Toplamı (Milyon TL.)	Toplam Borçlar (Milyon TL.)	Kısa Vadeli Borçlar /Toplam Borçlar (%)
1985	297.575. -	326.803.-	91.06
1986	464.470. -	499.608.-	92.97
1987	696.878. -	738.374.-	94.38
1988	944.250. -	1.240.444.-	76.12
1989	1.662.137. -	1.713.870.-	96.98
1990	3.811.547. -	3.863.125.-	98.66
1991	4.494.343. -	4.545.227.-	98.88
1992	10.963.377. -	11.996.531.-	91.39

Tablo 4.7 incelendiğinde, 1985'den 1992'ye kadar 8 yıllık dönemde kısa vadeli borçların (1988 yılı hariç) %90'ı aştığı görülmektedir.

Bir işletmenin kısa vadeli borçlarının varlığı, en fazla 1 yıl içinde borçlarını tediye edebilecek finansal kapasiteye sahip olmasını gerektirmektedir.

Bu olay Etibank izin de geçerlidir. Gerek bir banka gereksi bir üretim işletmesi olarak kısa vadeli borçlarının artması, ana para ve faiz yükünü de beraberinde getireceğinden riskli bir durum meydana gelecektir.

5.2.3.2. Kısa Vadeli Borçların Özkaynaklara Oranı

Kısa vadeli borçların özkaynaklara oranı, Etibank'ın bir ekonomik kriz durumunda kısa vadeli borçlarını ödeyip-ödemeyeceğini göstermektedir.

Tablo 4.8. Etibank'ın Kısa Vadeli Borçlarının Özkaynaklara Oranı

Yıllar	Kısa Vadeli Borçlar Toplamı (Milyon TL.)	Özkaynaklar (Milyon TL.)	Kısa Vadeli Borçların Özkaynaklara oranı (%)
1985	297.575. -	266.500.-	1.12
1986	464.470. -	338.247.-	1.37
1987	696.878. -	466.950.-	1.49
1988	944.250. -	208.017.-	4.54
1989	1.662.137. -	1.575.924.-	1.05
1990	3.811.547. -	1.896.196.-	2.01
1991	4.494.343. -	1.832.370.-	2.45
1992	10.963.377. -	726.056.-	15.09

Tablo 4.8.'i incelediğimizde, Etibank'ın Özkaynaklarını kullanarak kısa vadeli borçlarını ödeme gücünün çok zayıf olduğu görülmektedir. 1985'de 100.-'lık özkaynağa karşılık gelen kısa vadeli borçların 112.-, 1986'da 137.-, 1987'de 149.- 1988'de 545.-, 1989 da 105.-, 1990 201.-, 1991'de 245.- , 1992 1.509.- olduğu tabloda belirtilmemiştir. Etibank'ın bir banka olduğu da gözönüne alınacak olursa 100.-'lık özkaynağa karşılık 150.-'lık kısa vadeli borç miktarı idealdir. Oysa Etibank bu oranı 1988, 1990, 1991 ve 1992'de aşmıştır. Bir başka deyişle, Etibank faaliyetlerini ancak borçlanma ile devam ettirirken, ileride faiz ödemeleri ile finansal krize girebilecektir.

5.2.3.3. Kısa Vadeli Borçların Aktif Toplamın Oranı

Tablo 4.9. Etibank'ın Kısa Vadeli Borçlarının Aktif Toplamı İçindeki Payı

Yıllar	Kısa Vadeli Borçlar (Milyon TL.) (I)	Aktif Toplamı (Milyon TL.) (II)	(III) (III = I/II) (%)
1985	297.575. -	593.304.-	50
1986	464.470. -	837.856.-	55
1987	696.878. -	1.205.326.-	58
1988	944.250. -	1.836.830.-	51
1989	1.662.137. -	3.289.795.-	51
1990	3.811.547. -	4.269.061.-	89
1991	4.494.343. -	6.377.597.-	70
1992	10.963.377. -	12.722.589.-	86

Tablo 4.9 incelendiğinde 1985-1989 yılları arasında, Aktif Toplamı içindeki kısa vadeli borçlarının payı %50-%58 arasında değiştiği görülmektedir. 1990-1992 yıllarında da %70-%89 arasında değişen bu oranın yüksek olması, Etibank'ın kısa vadeli borçlarıyla işletme sermayesini ve sabit sermayesini (duran değerler finanse etmesiyle açıklanabilir.

Tablo 4.10. Etibank'ın Duran ve Dönen Varlıkların Aktif Toplam İçindeki Payı

Yıllar	Duran Varlıklar (Milyon TL.) (I)	Dönen Varlıklar (Milyon T.L.) (II)	Aktif Toplamı (Milyon TL.) (III = I+II)	IV (IV=I+II) (%)	V (V=II/IV) (%)
1985	285.994.-	307.310. -	593.304.-	48.2	51.8
1986	352.224.-	485.632. -	837.856.-	42.0	58.0
1987	468.918.-	736.632. -	1.205.326.-	38.9	61.1
1988	707.925.-	1.128.905. -	1.836.830.-	38.5	61.5
1989	1.160.258.-	2.129.537. -	3.289.795.-	35.3	54.7
1990	1.712.698.-	2.556.363. -	4.269.061.-	40.0	60.0
1991	2.475.876.-	3.901.721. -	6.377.597.-	38.9	61.2
1992	3.767.224.-	8.955.365. -	12.722.589.	29.6	70.4

Tablo 4.10'da gösterilen kısa vadeli borçların 1990'dan sonra dönen varlıkları finanse etmeye yönelmesini, Tablo 4.12.) Madencelek sektöründe duran varlıklara üretime yönelik yatırımların azaldığını ifade etmektedir. Dolayısıyla, maden üretim işletmesi niteliğinin çok geri plana atıldığı Etibank'ın bankacılık faaliyetlerinin öncelik tanıdığını sonucu doğmuştur.

5.3. Kârlılık Analizleri

Bu kısımda Etibank'ın Konsalide bilançolarının kârlılık oranlarını analiz edilecektir.

5.3.1. Özkaynak Kârlılığı

Etibank'ın 1985-1992 yılları arasındaki 8 yıllık özkaynak kârlılığını;

$$\text{Özkaynak Kârlılığı} = \frac{\text{Net Kâr}}{\text{Özsermaye}} \times 100$$

formülünden hesaplıyoruz.

Tablo 4.11. Etibank'ın Özkaynak Kârlılığı

Yıllar	Net Kâr (Milyon TL.)	Özkaynaklar (Milyon TL.)	Özkaynak Kârlılığı (%)
1985	58.279.-	266.500.-	21.87
1986	68.536.-	338.247.-	20.26
1987	106.115.-	466.950.-	22.73
1988	159.991.-	208.017.-	76.91
1989	396.979.-	1.575.924.-	25.19
1990	8.10.-	1.896.196.-	0.42
1991	(-) (784.607.-)	1.832.370.-	(-) (42.81)
1992	(-) (2.216.077.-)	726.056.-	(-) (305.22)

Tablo 4.11 incelendiğinde, Etibank'ın özkaynak kârlılığının 1988'de %76.91 gibi oldukça yüksek bir orana ulaştığı görülmektedir. Buna mukabil 1985-6-7 ve 1989 da %20-25 olan özkaynak kârlılık oranı 1990'da %0.42'e düşmüş, 1991 ve 1992'de ise negatif değer almıştır.

Madencilik sektöründe özkaynak kârlılık için ideal oran %1,4 olmasına rağmen (22), Etibank incelenen 1985-1992 yılları arasında, sözkonusu bu oran ulaşamamıştır.

5.3.2. Aktif Kârlılık Oranı

İşletme sermayesi ve duran varlıklar ile net kâr arasındaki ilişkiyi gösteren aktif kârlılık oranı;

$$\text{Aktif Kârlılık Oranı} = \frac{\text{Net Kâr}}{\text{Aktif Toplamı}} \times 100$$

formülünden yararlanılarak hesaplanmaktadır.

(22) İbid, sb.94.

Tablo 4.12. Etibank'ın Aktif Kârlılık Oranı

Yıllar	Net Kâr (Milyon TL.)	Aktif Toplamı (Milyon TL.)	Aktif Kârlılık Oranı (%)
1985	58.279.-	933.071.-	6.25
1986	68.536.-	837.503.-	8.18
1987	106.115.-	1.205.326.-	9.80
1988	159.991.-	1.836.830.-	8.71
1989	396.979.-	2.680.317.-	14.81
1990	8.10.-	4.269.061.-	0.19
1991	(-) (784.607.-)	6.377.597.-	(-) 12.30
1992	(-) (2.216.077.-)	12.722.589.-	(-) 17.42

Tablo 4.12'de görüldüğü gibi Etibank'ın aktif kârlılık oranı 1985-89 yıllarında %7 ile %15 arasında değişmiştir. 1990'da %0.19'a düşen aktif kârlılık oranı 1991 ve 1992 yıllarında meydana gelen zarar neticesinde nefatif değer almıştır.

5.3.3. Özkaynaklar-Aktif Oranı

Özkaynaklar-Aktif oranı, işletme varlıklarının yüzde kazının işletme sahip veya sahipleri tarafından finanse edildiğini araştırmak için kullanılmaktadır.

Özkaynaklar-Aktif oranını hesaplamak için;

$$\text{Özkaynaklar-Aktif Oranı} = \frac{\text{Özkaynaklar}}{\text{Aktif Toplamı}}$$

Tablo 4.13. Etibank'ın Özkaynak-Aktif Oranı

Yıllar	Özkaynaklar (Milyon TL.)	Aktif Toplamı (Milyan TL.)	Özkaynak / Aktif Toplam. (%)
1985	266.500.-	933.071.-	28.56
1986	338.247.-	837.503.-	40.39
1987	466.950.-	1.205.326.-	38.74
1988	208.017.-	1.836.830.-	11.32
1989	1.575.924.-	2.680.317.-	58.79
1990	1.896.196.-	4.269.061.-	44.42
1991	1.832.370.-	6.377.597.-	28.73
1992	726.056.-	12.722.589.-	5.71

Özkaynaklar Aktif Oranı Tablo 4.23'de de görüldüğü gibi dalgalanmalar göstermektedir. Oranın, %50'dan fazla olması finansmanın özkaynaklarla, %50'den azalması finansmanın yabancı kaynaklarla sağlandığını ifade etmektedir. Bir başka deyişle, Etibank, Tablo 4.13'de de görüldüğü gibi kendi faaliyetleri çalışmalarını ve özsermayesi yerine borçlarla finanse edilmektedir.

5.4. İktisadi Varlıkların Kullanılması İle İlgili Oranlar

Etibank'ın iktisadî varlıkların kullanılması ile ilgili oranlar, iktisadî verimlilik oranı, satış rantabilitesi ve işgücünün iktisadî etkinliği olarak üç yönden öncelenecektir.

5.4.1. İktisadi Verimlilik Oranları

Tablo 4.14. Etibank'ın İktisadî Verimlilik Oranları

Yıllar	Net Satış Hsılatı (Milyon TL.)	Toplam Giderler (Milyon TL.)	İktisadi Verimlilik Oranı (%)
1985	261.894.-	161.474.-	162
1986	357.335.-	228.596.-	156
1987	509.072.-	319.530.-	159
1988	1.058.739.-	620.468.-	171
1989	1.683.388.-	1.086.600.-	155
1990	2.070.852.-	1.975.415.-	105
1991	3.378.423.-	4.062.820.-	83
1992	6.091.812.-	8.034.851.-	76

İşletmenin iktisadî verimlilik oranını hesaplamak için,

$$\text{İktisadi verimlilik Oranı} = \frac{\text{Net Satış Hasılatı}}{\text{Toplam Giderler}} \times 100$$

formülünden yararlanılmaktadır.

Toplam Giderler ise satış maliyeti, dönen giderleri ve faaliye dışı giderlerden meydana gelmektedir.

Tablo 4.14 incelendiğinde iktisadî verimlilik oranlarının 1989'a kadar %155 oranını aşmasına karşılık 1990 sonrasında azalmaya başladığı görülmektedir. Bu azalmanın iki nedini olabilir: net satış hasılatı azalmış ve/veya toplam giderler artmıştır. Net satış hasılatındaki azalmayı, Etibank'ın satış rantabilitesini, toplam giderlerdeki artışı da işgücünün iktisadî etkinliğini hesaplayarak araştırıyoruz.

5.4.2. Satış Rantabilitesi

Etibank gerek tüsesan, gerekse tünev olarak tüm ürünlerinin parasal ifadesi olan net satış geliri ile net kârı oranlayarak, satış rantabilitesini hesaplıyoruz.

$$\text{Satış Rantabilitesi} = \frac{\text{Net Kâr}}{\text{Net Satış Geliri}} \times 100$$

Tablo 4.15. Etibank'ın Satış Rantabilitesi

Yıllar	Net Kâr (Milyon TL.) (I)	Net Satış Geliri (Milyon TL.) (II)	Satış Rantabilitesi (III) (III=I/II) (%)
1985	58.279	261.894	22
1986	68.536	357.335	19
1987	106.115	509.072	21
1988	159.991	1.058.739	15
1989	396.979	1.683.388	24
1990	8.10	2.070.852	0.39
1991	(-) 784.607	3.378.423	(-) 23
1992	(-) 2.216.077	6.091.812	(-) 36

Tablo 4.15'de görüldüğü gibi Etibank'ın 1985 ile 1989 yılları arasında satış rantabilitesi %15-%24 arasında değişirken, 1980'da bu oran düşmüş, 1991 ve 1992 yıllarında da negatif değer almıştır.

1989 yılında satış rantabilitesi %15 iken 1989'da %24 olarak artmıştır. (Tablo 4.15) Yine 1988'de iktisadî verimlilik oranı %71 iken 1989'da %55 olarak düşmüştür. (Tablo 4.14) Bu iki sonuç, bize 1988'e göre 1989'da giderlerin arttığını göstermektedir. Nitekim, iktisadî verimlilik oranlarının gider artışlarına bağlı olarak düşüş göstermesi Tablo 4.16'da satış rantabilitesinin negatif değer vermesine yolaçmıştır.

5.4.3. İşgücünün İktisadî Etkinliği

Etibank'ın personelinin iktisadî etkinliğini,

$$\text{İşgücünün iktisadî etkinliği} = \frac{\text{Üretim Miktarı}}{\text{İşçi sayısı}}$$

formülünden hesaplıyoruz.

Tablo 4.16. Etibank'ın İşgücünün İktisadi Etkinliği

Yıllar	Üretim Miktarı (Ton) (I)	İşçi Sayısı (Adet) (II)	İ. İktisadi Etkinliği (III) (III=I/II) (Ton)
1985	2.916.945	18.122	160.96
1986	3.044.919	17.640	172.61
1987	3.335.235	17.434	191.31
1988	1.191.100	17.777	67.00
1989	4.856.000	16.072	302.14
1990	4.226.000	15.455	273.44
1991	3.766.939	14.021	268.66
1992	5.149.194	12.803	402.19

Tablo 4.16. incelendiğinde, şu ana kadar yaptığımız analizlerin tersi bir olay, 1992 yılında tüm oranların olumsuz olmasına rağmen, işgücünün iktisadî etkinliğinin sözüedilen yılda %402.19 gibi oldukça yüksek bir oranda gerçekleşmesi ilginçdir. KİT'lerin, aşırı istihdam dolayısıyla zarar ettiği konusunda genel kanı, Tablo 4.10'da işçi sayısının azalması sonucu işgücünün iktisadî etkinliğinin artmasıyla geçerlik kazanmaktadır.

Tablo 4.17. Etibank'ın Üretim Miktarlarındaki Değişme ile İşçi Sayısında Değişmenin Kıyaslanması

Yıllar	Üretim Miktarındaki Kümülatif Değişme (%)	İşçi Sayısındaki Kümülatif Değişme (Adet)	İşgücünün İktisadi Etkinliği (%)
1985	0	0	0
1986	4.38	(-) 2.66	7.24
1987	9.53	(-) 1.17	10.83
1988	(-) 64.29	1.97	(-) 64.98
1989	307.69	(-) 9.59	350.98
1990	(-) 12.97	(-) 3.84	(-) 9.50
1991	(-) 10.86	(-) 9.28	(-) 1.75
1992	36.69	(-) 8.69	49.70

Bir başka deyişle, Tablo 4.17'de de görüldüğü gibi Etibank'ta işçi sayısında 1988 yılı hariç, 1985-1992 yılları arasında azalma sözkonusudur.

Yalnız tablo 4.16'da gösterilen işçinin iktisadî etkinliğinin artış göstermesinin nedeni, Tablo 4.17'de görüldüğü gibi.

İşçi sayısındaki azalma ve üretimdeki artıştır. 4.17'yi yıllara göre tek tek yorumlamak gerekirse,

Kümülatif hesaplamamızda baz yıl olarak kabul ettiğimiz 1985 yılında, üretim miktarını ve işçi sayısını sıfır (0) olarak aldık. (Tablo 4.17.)

1986'da (1985'e göre) %4.38'lik üretim artışı, %2.66'lık işçi sayısındaki azalma, işgücünün iktisadî verimliliğini %7.24 arttırmıştır.

1987'de (1986'ya göre) %9.53'lük üretim artışı, %1.17'lik işçi sayısındaki azalma, işgücünün iktisadî verimliliğini %10,83 arttırmıştır.

1988'de (1987'ye göre) %64.29'luk üretim azalışı, %1,97'lik işçi sayısındaki artış, işgücünün iktisadî verimliliğini %64,98 azaltmıştır.

1989'da (1988'e göre) %307.69'lık üretim artışı, %9.59'lık işçi sayısındaki azalış, işgücünün iktisadî verimliliğini %350.96 arttırmıştır.

1990'da (1989'a göre) %12,97'lik üretim azalışı, %3.84'lük işçi sayısındaki azalış, işgücünün iktisadî verimliliğini %9.50 azaltmıştır.

1991'de (1990'a göre) %10,86'lık üretim azalışı, %9.28'lik işçi sayısındaki azalış, işgücünün iktisadî verimliliğini %1.75 azalmıştır.

1992'de (1991'e göre) %36.69'lık üretim artışı, %8.69'luk işçi sayısındaki azalış, işgücünün iktisadî verimliliğini %49.70 artmıştır.

Tablo 4.18. Etibank'ın Net Satış Hasılatında İşgücünün Payı

Yıllar	Net Satış Hasılatı (Milyon TL.)	İşgücü Sayısı (Adet)	İşgücü başına Net Satış Hasılatı (Milyan TL.)
1985	261.894.-	23.906	10.96.-
1986	357.335.-	23.442	15.24.-
1987	509.072.-	23.443	21.72.-
1988	1.058.739.-	23.306	45.43.-
1989	1.683.388.-	22.491	74.88.-
1990	2.070.852.-	22.543	91.86.-
1991	3.378.423.-	21.275	158.80.-
1992	6.091.812.-	19.757	308.34.-

Tablo 4.18' incelendiğinde, işgücü başına düşen net satış hasılatının sürekli bir artış gösterdiği görülmektedir.

5.4.3.1. Toplam Personel İçinde İşçi Yüzdesi

Tablo 4.19. Etibank'ın Toplam Personeli İçindeki İşçi Yüzdesi

Yıllar	İşçi Sayısı (Adet) (I)	Toplam Personel (Adet) (II)	III. (III=I/II) (%)
1985	18.122	23.906	75.80
1986	17.640	23.442	75.25
1987	17.434	23.443	76.28
1988	17.777	23.306	71.28
1989	16.072	22.491	71.46
1990	15.455	22.543	68.56
1991	14.021	21.275	65.90
1992	12.803	19.757	64.80

Tablo 4.19'de toplam, personel içinde işçi yüzdesi sürekli azalma göstermektedir. Örneğin 1985'de bu oran %75,80 iken, 1992'de %64,80'e düşürülmüştür. Buradan çıkânlabilecek sonuçlar şunlar olarak belirtilebilir:

-i) Etibank'ta aşırı istihdamdan söz etmek mümkün değildir. Bir başka deyişle yani işçi alınmamış, aksine işçi sayısı azaltılmıştır. (Tablo 4.17)

-ii) Ayrıca işçi sayısındaki azalmaya bağlı olarak toplam personel sayısındaki işçi yüzdesi de azalmıştır. (Tablo 4.18)

5.4.3.2. Toplam Personel Gideri

Bu kısımda, barkacılık ve madencilik faaliyetinde buluna personel başına düşen global gider araştırmaktadır.

Tablo 4.20. Etibank'ın Personel Giderleri

Yıllar	Toplam Giderler (Milyon TL.)	Toplam Personel Sayısı (Adet)	Personel Başına Gider (Milyon TL.)
1985	161.474.-	23.906	6.75.-
1986	228.596.-	23.442	9.75.-
1987	319.530.-	23.443	13.63.-
1988	620.468.-	23.306	26.62.-
1989	1.086.600.-	22.491	18.31.-
1990	1.975.415.-	22.543	87.63.-
1991	4.062.820.-	21.275	190.97.-
1992	8.034.851.-	19.757	406.68.-

Personel başına gider, Tablo 4.20'da gösterildiği gibi Milyon TL'si olarak artış göstermektedir.

5.4.3.3. İşçi Başına Güşen Gider

İşçi sayısının toplam giderlerle kıyaslandığı bu kısımda, hesaplamalar Tablo 4.21'da gösterilmiştir.

Tablo 4.21. Etibank'ın İşçi Başına Gider

Yıllar	Toplam Giderler (Milyon TL.)	Toplam İşçi Sayısı (Adet)	Personel Başına Gider (Milyon TL.)
1985	161.474.-	18.122	8.91
1986	228.596.-	17.640	12.96
1987	319.530.-	17.434	18.33
1988	620.468.-	17.777	34.90
1989	1.086.600.-	16.072	67.61
1990	1.975.415.-	15.455	127.82
1991	4.062.820.-	14.021	189.77
1992	8.034.851.-	12.803	627.58

Tablo 4.21'de görüldüğü gibi işçi sayısındaki azalışa rağmen toplam giderler ve işçi başına düşen giderler artmaktadır. Fakat, gerek Tablo 20 gerekse Tablo 21'deki TL. cinsinden rakamlar deflate edilmemiş, cari fiyatlar olduğu için sonuçlar da nominaldir. Nominal fiyatlarda da yanılma payının yüksek olması hatalı yorumlara sıraya alacaktır.

5.4.4. Faaliyet ve Faaliyet Dışı Kâr ve Gider Analizi.

Etibank'ın 1985-1992 yılları arasındaki faaliyet ve faaliyet dışı kârının toplam kârdaki payı Tablo 4.22'de gösterilmektedir.

Tablo 4.22. Etibank'ın Faaliyet ve Faaliyet Dışı Kârın Toplam Kârdaki Payı

Yıllar	Faaliyet Kârı (Milyon TL.) (I)	Faaliyet Dışı Kâr (Milyon T.L.) (II)	Toplam Kâr (Milyon TL.) (III = I+II)	IV (IV=I/III) (%)	V (V=II/III) (%)
1985	113.319.-	1.708.-	118.027.-	96.01	3.99
1986	149.170.-	4.873.-	155.043.-	96.21	3.79
1987	228.025.-	1.578.-	238.603.-	95.57	4.43
1988	17.968.-	2178.498.-	236.466.-	7.60	92.40
1989	810.979.-	108.472.-	919.451.-	88.20	11.80
1990	208.960.-	81.055.-	290.015.-	72.05	27.95
1991	(-) 256.308.-	118.952.-	(-) 137.356.-	-	-
1992	(-) 998.031.-	200.039.-	(-) 797.992.-	-	-

Tablo 4.22 incelendiğinde, 1985, 1986, 1987'de toplam kârın %95'ine faaliyet kârından oluşmaktadır. Faaliyet kârının toplam kâr içindeki payı 1988'de %7.60'a düşmüştür. Bir başka deyişle Etibank, 1988'de kendi asli faaliyetleri dışında kâr etmiştir. 1989 faaliyet kârının toplam kâr içindeki payı %88.20 ve 1990'da %72.05 olarak gerçekleşmiştir. 1991 ve 1992'de Etibank, faaliyetlerinden kâr elde edememesine rağmen kendi alanının dışındaki faaliyetlerinden sağladığı kârla, zararını azaltmıştır.

5.5. Bankacılık Faaliyetleri

Çalışmamızda Etibank'ın bir maden üretim işletmesi olduğu esas aldığımız için bankacılık faaliyetlerini, kâr-zarar durumu, toplam mevduat ve şube sayısı, kredilerin yıllara göre değişimi ve dış ilişkilerin açısından genel olarak inceliyoruz.

Tablo 4.24. Etibank'ın Bankacılık Faaliyetleri K/Z Durumu

Yıllar	Net Kâr	Net Zarar	Kümülatif Değişme (%)
1985	22.396.703.392.-	—	0
1986	32.042.442.764.-	—	(+) 43.24
1987	30.816.941.859.-	—	(-) 3.82
1988	17.063.836.461.-	—	(-) 44.63
1989	74.942.495.859.-	—	339.19
1990	—	43.373.321.150.-	(-) 42.12
1991	82.669.836.116.-	—	90.60
1992	217.776.043.069.-	—	163.43

Tablo 4.24' incelendiğinde 1990 yılı Hariç Etibank Bankacılık faaliyetlerinden kâr elde etmiştir. Fakat yine tablodan da görüldüğü gibi kâr oranla sabit değildir, dalgalanmalar göstermektedir.

Tablo 4.25. Etibank'ın Toplam Mevduatı ve Şube Adedi

Yıllar	Toplam Mevduat (Bin TL.)	Şube Sayısı (Adet)	Şube Sayısındaki Değişme (%)	Toplam Mevduattaki Değişme (%)
1985	1.328.605.-	122	0	0
1986	1.773.689.-	125	2.45	33.50
1987	2.843.492.-	125	0	60.32
1988	4.328.282.-	126	0.8	52.22
1989	7.457.819.-	126	0	72.30
1990	11.694.906.-	131	3.97	146.81
1991	22.315.965.-	133	1.53	90.82
1992	64.290.803.-	134	0.75	65.29

Tablo 4.25 incelendiğinde, şube sayısındaki artışa karşılık gelen toplam mevduatta artışın fazlalığı olumlu bir sonuçtur.

Tablo 4.26. Etibank'ın Kredilerinin Gelişimi

Yıllar	Nakdi Krediler (Bin TL)	G. Nakdî Krediler (Bin TL.)	Takipteki Alacaklar (Bin TL)	Takipteki Alacaklar Toplam krediler (%)	Toplam Krediler (Bin TL.)
1985	107.768.004.-	108.309.810.-	7.227.638.-	3.24	223.305.452.-
1986	157.279.983.-	176.906.345.-	34.098.399.-	9.26	368.284.727.-
1987	275.889.876.-	251.409.786.-	34.128.488.-	6.08	561.428.150.-
1988	299.382.177.-	443.766.877.-	156.815.759.-	17.43	809.934.813.-
1989	477.263.511.-	523.829.353.-	219.399.553.-	17.98	1.220.492.417.-
1990	646.803.592.-	598.350.696.-	215.081.894.-	17.073	1.460.236.182.-
1991	940.355.736.-	689.921.935.-	348.447.658.-	17.61	1.978.727.329.-
1992	1.275.273.457.-	794.299.401.-	305.239.937.-	12.85	2.374.812.795.-

Tablo 4.26 incelendiğinde kredilerde artış görülmektedir. Ayrıca takipteki alacakların toplam kredilere, oranı 1985'de %3, 1986'da %9, 1987'de %6, 1988'de %17, 1989'da %18, 1990'da %15, 1991'de %18 ve 1992'de %13 olarak gerçekleşmiştir. Takipteki alacakların artışı olumsuz, azalışı olumlu bir gelişme.

Tablo 4.27. Etibank'ın Dış İlişkiler Sonucu Kârı Oluşturan Kalemler

Yıllar	Akredif Muamelelerinden Alınan Komisyonlar (Milyon TL.)	Kambiyo Kârı (Milyon TL.)	Toplam Kâr içinde Akr. Muame. alınan Kam. (%)	Toplam Kâr İçinde Kambiyo Kârının payı (%)	Toplam Kâr (Milyar TL.)
1985	1.683.-	11.284.-	12.98	87.02	12.967.-
1986	2.639.-	8.993.-	22.69	77.31	11.632.-
1987	3.544.-	5.458.-	39.37	60.63	9.002.-
1988	6.959.-	6.571.-	51.43	48.57	13.530.-
1989	7.454.-	30.882.-	19.44	80.56	38.336.-
1990	7.794.-	3.702.-	67.80	32.20	11.496.-
1991	6.317.-	18.507.-	25.45	74.55	24.824.-
1992	8.402.-	13.565.-	38.25	61.75	21.967.-

Toplam Kâr içindeki kambiyo kârının payının artışı banka lehine gerçekleşmektedir.

5.6. Etibank'ın Müessese, Bağlı Ortakları ve İşletmelerin Finansman Dengelerinin Analizi

Bu kısımda müessese, bağlı ortaklıklar ve işletmelerin finansman dengelerini, iktisade varlıklarını kullanımlarını iktisadî verimlilik oranı, satış rantabilitesi ve toplam giderler içindeki işgücü açısından inceleyeceğiz.

1) Emet Kolemanit İşletmesi Müessesesi (EK MÜESSESSESİ)

Emet Kolemanit işletmesi müessesesinin iktisadî verimlilik oranlarını hesaplayarak, sonuçları Etibank'ın genel iktisadî verimlilik oranlarıyla kıyaslıyoruz.

Tablo 4.28. Emet Kolemanit İşletmesi Müessesesi ve Etibank'ın İktisadi Verimlilik Oranları

Yıllar	Net Satış Hasılatı Milyar TL.)	Toplam Giderler (Milyar T.L.)	E. Kolemanit İşl. İkt. Verimlilik Oranları (%)	Etibank'ın İkt. Verim. Oranları (%)
1988	707.5.-	91.8.-	770.70	171
1991	379.2.-	129.1.-	293.73	83
1992	319.3.-	115.1.-	277.41	76

Tablo 4.28 incelendiğinde, Emet Kolemanit İşletmesi müessesesinin net satış hasılatı ile toplam giderlerinin oranları, iktisadî verimlilik oranları, etibank'ın genel iktisadî verimlilik oranlarının üzerindedir. Fakat, Emet Kolemanit işletmesi müessesesi iktisadî verimlilik oranları da Etibank'ın genel iktisadî verimlilik oranları gibi azalmaktadır.

Tablo 4.29. Emet Kolemanit İşletmesi Müessesesi ve Etibank'ın Satış Rantabilitesi

Yıllar	Net Kâr (Milyar TL.)	Net Satış Geliri (Milyar TL.)	Net Satış Geliri Satış Emet Kolemanit İşletmesi Rantabilitesi (%)	Etibank'ın Satış Rantabilitesi (%)
1988	615.7.-	707.5.-	87.02	15
1991	250.1.-	379.2.-	65.95	(-) 23
1992	204.2.-	319.3.-	63.95	(-) 36

Tablo 4.29. incelendiğinde, Etibank'ın satış rantabilitesi gibi Emet Kolemanit İşletmesinin Müessesesinin satış rantabilitesi sürekli azalma göstermektedir.

Emet Kolemanit işletmesinin müessesesi gerek iktisadî verimlilik oranlarının, gerekse satış rantabilitesinin sürekli azalma göstermesinin nedenleri şu şekilde sıralayabiliriz:

- i) Satışlar sonucu elde edilen gelir azalmıştır
- ii) Toplam giderler artmıştır.
- iii) i ve ii maddeye bağlı olarak net kâr azalmıştır.,

Toplam giderlerin analizinde işletmenin bir kit olduğunu gözönüne alarak işgücü sayısını satış geliri ile, işgücü giderlerini toplam giderler ile kıyaslayarak inceleyeceğiz.

Tablo 4.30. Emet Kolemanit İşletmesi Müessesesinin İşgücü Başına Net Satış Hasılatı

Yıllar	İşgücü Sayısı (Adet)	Net Satış Geliri (Milyar TL.)	E. Kolemanit işl. İşgücü Başına Düşen Net Satış Geliri (Milyar TL.)	Etibank İçin İşgücü Başına Düşen Net Satış Gelir (Milyar TL.)
1988	697	707.5.-	101.51.-	45.43.-
1991	741	379.2.-	51.17.-	158.80.-
1992	670	319.3.-	47.66.-	308.34.-

Tablo 4.30. incelendiğinde Etibank'ın bir işgücü için net satış geliri, 1988'da 4.54 milyar TL. 1991'de 15.88 milyar TL. ve 1992'de 30.83 milyar TL. dir.

Emet Kolemanit İşletmesi müessesesi için işgücü başına düşen net satış geliri, Etibank için belirlenenden daha yüksek olmasına rağmen azalma göstermektedir.

Tablo 4.31. Emet Kolemanit İşletmesinin İşgücü Başına Giderler.

Yıllar	Toplam Giderler (Milyar TL.)	İşgücü Sayısı (Adet)	İşgücü Başına Gider (Milyar TL.)	Etibank için İşgücü Başına Gider (Milyar TL.)
1988	707.5.-	697	1.02.-	0.026.62.-
1991	379.2.-	741	0.51.-	0.190.97.-
1992	319.3.-	670	0.48.-	0.406.68.-

Tablo 4.31'de görüldüğü gibi E. Kolemanit İşletmesi Müessesesi ile Etibank'ın işgücü başına giderleri farklıdır.

Bu farklılık, Etibank'ın işgücü başına giderinin sürekli artış göstermesine rağmen E. Kolemanit İşletmesini müessesesinde giderin azalmasıdır. Bir başka deyişle, E. Kolemanit İşletmesi müessesesinde işgücü giderleri azalmıştır.

2- Bigadiç madenleri İşletmesi Müessesesi

Öncelikle Bigadiç Maden İşletmesi Müessesesi'nin iktisadî verimlilik oranlarını hesaplıyoruz.

Tablo 4.32. Bigadiç Maden İşl. Müessesesi İktisadi Verimlilik Oranları

Yıllar	Net Satış Hasılatı (Milyar TL.)	Toplam Giderler (Milyar TL.)	Bigadiç M. İşl. İkt. Ver. Oran (%)	Etibank'ın İkt. Verimlilik Oranları (%)
1988	617.8	113.2	545.76	171
1991	346.1	179.0	193.35	83
1992	404.5	187.0	216.31	76

Bigadiç maden işletmesinin müessesesinin iktisadî verimlilik oranları, Tablo 4.32'de görüldüğü gibi Etibank'ın genel ortalamasından oldukça yüksek olmasına rağmen, dalgalanmalar göstermektedir.

Tablo 4.33. Bigadiç Maden İşl. Müessesesi Satış Rantabilitesi

Yıllar	Net Kâr (Milyar TL.)	Net Satış Geliri (Milyar TL.)	Bigadiç M. İşl. Satış Rantabilitesi (%)	Etibank'ın Satış Rantabilitesi (%)
1988	503.8	617.8	81.55	15
1991	167.1	346.1	48.28	(-) 23
1992	217.5	404.5	53.77	(-) 36

Tablo 4.33. İncelendiğinde, Bigadiç Maden İşletmesi Müessesinin satış rantabilitesinin Etibank için belirlenen ortalamadan yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 4.34. Bigadiç Maden İşletmesi Müessesesinin İşgücü Başına Net Satış Hasılatı

Yıllar	Net Satış Geliri (Milyar TL.)	İşgücü Sayısı (Adet)	Bigadiç Mdn. İşl. İşgücü Başına Net Satış Hasılatı (Milyar T.L.)	Etibank İçin İşgücü Başına Net Stş. Müd. (Milyar TL.)
1988	617.8	1632	0.38	45.43.-
1991	346.1	1268	0.27	158.89.-
1992	404.5	1155	0.35	308.34.-

Tablo 4.34. incelendiğinde, Bigadiç Maden İşletmesi Müessesesi işgücü başına net satış hasılatının Etibank için belirtilen genel ortalamadan daha az hasılatının Etibank için belirtilen genel ortalamadan daha az gerçekleştiği görülmektedir. Böylesi bir sonuç, işgücü sayısının işletme için fazla olabileceği ihtimalini akla getirmektedir. İşletmede ağırlı istihdamın olup-olmadığının tesbitini, işgücü giderlerinin fazla olup-olmadığının araştırılması gerekmektedir.

Tablo 4.35. Bigadiç Maden İşl. Müessesesi İşgücü Başına Giderler

Yıllar	Toplam Giderler (Milyar TL.)	İşgücü Sayısı (Adet)	B. Maden İşl. İşgücü Başına Gider (Milyar TL.)	Etibank için işgücü Başına Gider (Milyar TL.)
1988	707.5.-	1632	0.434.-	0.026.62.-
1991	379.2.-	1268	0.30.-	0.190.97.-
1992	319.2.-	1155	0.28.-	0.406.68.-

Bigadiç Maden İşletmesi Müessesesinin işgücü başına giderleri Tablo 4.35'de görüldüğü gibi, Etibank için belirtilen ortalamadan daha yüksektir.

3) Kırka-Boraks İşletmesi Müessesesi

Kırka-Boraks İşletmesi Müessesesinin iktisadî verimlilik oranlarını Tablo 4.36'da gösteriyoruz.

Tablo 4.36. Kırka Boraks İşletmesi Müessesesi İktisadi Verimlilik Oranları.

Yıllar	Net Satış Hasılatı (Milyar TL.)	Toplam Giderler (Milyar TL.)	K. Boraks İşl. İkt. Verimlilik Oranları (%)	Etibank'ın Net Verimlilik Oranları (%)
1988	615.-	124.4.-	494.4	171
1991	467.5.-	174.4.-	268.1	83
1992	607.0.-	202.0.-	300.5	76

Tablo 4.36'da Görüldüğü gibi Kırka-Boraks İşletmesi Müessesesi iktisadî verimlilik oranları Etibank için belirlenen genel ortalamadan oldukça yüksek gerçekleşmiştir.

Tablo 4.37. Kırka-Boraks İşletmesi Müessesesi Satış Rantabilitesi.

Yıllar	Net Kâr (Milyar TL.)	Net Satış Geliri (Milyar TL.)	K. Boraks İşl. Stş. Rantabilitesi (%)	Etibank Satış Rantabilitesi (%)
1988	490.6.-	615.-	79.8	15
1991	292.8.-	467.2.-	62.7	(-) 23
1992	405.0.-	607.0.-	66.7	(-) 36

Tablo 4.37. incelendiğinde, Kırka-Boraks İşletmesi Müessesesi satış rantabilitesinin Etibank için belirlenen ortalamadan daha yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 4.38. K. Boraks İşl. Müessesesi İşgücü Başına Net Satış Hasılatı.

Yıllar	Net Satış Geliri (Milyar TL.)	İşgücü Sayısı (Adet)	K. Boraks İşl. İşgücü Başına Net Satış Hasılatı (Milyar TL.)	Etibank İşgücü Başına Net Satış Geliri (Milyar TL.)
1988	615.0.-	863	0.713.-	45.43.-
1991	467.2.-	907	0.515.-	158.80.-
1992	607.0.-	912	0.666.-	338.34.-

Kırka-Boraks İşletmesi Müessesesinin işgücü başına net satış hasılatı Tablo 4.38'de de görüldüğü gibi Etibank'ın genel ortalamadan daha düşüktür.

Tablo 4.39. K. Boraks İşl. Müessesesi İşgücü Başına Giderler

Yıllar	Toplam Giderler (Milyar TL.)	İşgücü Sayısı (Adet)	K. Boraks İşl. İşgücü Başına Gid. (Milyar TL.)	Etibank İşgücü Başına Gider (Milyar TL.)
1988	124.4.-	863	0.144.-	0.026.62.-
1991	174.4.-	907	0.192.-	0.190.97.-
1992	202.0.-	912	0.221.-	0.406.68.-

Tablo 4.39. incelendiğinde, Kırka-Boraks İşletmesi Müessesesinin işgücü başına giderleri Etibank için belirtilen ortalamadan daha yüksek olduğu görülmektedir.

4. Bandırma Boraks ve Asit İşletmesi Müessesesi:

Bandırma Boraks ve Asit İşletmesi Müessesesinin iktisadî verimlilik oranları Tablo 4.40.'de görülmektedir.

Tablo 4.40. B. Boraks Asit İşletmesi İktisadi Verimlilik Oranları

Yıllar	Net Satış Hasılatı (Milyar TL.)	Toplam Giderler (Milyar TL.)	B.Boraks asit İşl. iktisadî verimlilik oranları (%)	Etibank İktisadi verimlilik oranları (%)
1988	475.5.-	295.6.-	160.86	171
1991	230.7.-	246.9.-	93.44	83
1992	286.9	318.3.-	90.14	76

Tablo 4.40 incelendiğinde Bandırma Boraks ve Asit İşletmesi Müessesesi'nin iktisadî verimlilik oranları Tablo 4.40'da görüldüğü gibi Etibank'ın genel ortalamasının üzerindedir.

1988 yılında Etibank'ın iktisadî verimlilik oranı Bandırma Boraks ve Asit İşletmesi Müessesesi'nin iktisadî verimlilik oranlarından yüksektir. 1991-1992 yıllarında durum bunun tam tersidir.

Tablo 4.42. B. Boraks Asit İşletmesi Müessesesi Satış Rantabilitesi

Yıllar	Net Kâr (Milyar TL.)	Net Satış Geliri (Milyar TL.)	B. Boraks ve Asit İşletmesi Satış Rantabilitesi (%)	Etibank Satış Rantabilitesi (%)
1988	179.9.-	475.5.-	37.83	15
1991	(-) 16.2.-	230.7.-	(-) 7.02	(-) 23
1992	(-) 31.4.-	286.9.-	(-) 10.94	(-) 36

Tablo 4.41'de görüldüğü gibi Etibank'ın satış rantabilitesindeki gibi B. Baraks ve Asit İşletmesi Müessesesinin satış rantabilitesi sürekli azalma göstermektedir.

Tablo 4.42. B. Boraks ve Asit İşletmesi Müessesesi İşgücü Başına Net Satış Hasılatı

Yıllar	Net Satış Geliri (Milyar TL.)	İşgücü Sayısı (Adet)	B.Boraks ve Asit İşl. İşgücü Başına Net Stş. Has. (Milyar TL.)	Etibank İşgücü Başına Net Satış Has. (Milyar TL.)
1988	475.5.-	1391	0.342.-	45.43.-
1991	230.7.-	1409	0.164.-	158.80.-
1992	286.9.-	1140	0.252.-	308.34.-

Tablo 4.42 incelendiğinde Etibank'ın bir işgücü için net satış geliri 1988'de 4,54 milyar T.L., 1991'de 15.88 milyar T.L. ve 1992'de 30,83 milyar TL. dir.

B. Boraks Asit İşletmesi Müessesesi için işgücü başına düşen Net Satış Geliri'nin, Etibank için belirlenen genel ortalamadan daha az gerçekleştiği görülmektedir. Bu sonuç işgücü sayısının işletme için fazla olabileceği ihtimalini doğurmaktadır.

Tablo 4.43. B. Boraks ve Asit İşl. Müessesesi İşgücü Başına Giderler

Yıllar	Toplam Giderler (Milyar TL.)	İşgücü Sayısı (Adet)	B. Boraks ve Asit İşl. İşgücü Başına Giderler (Milyar TL.)	Etibank İşgücü Başına Gider (Milyar TL.)
1988	2.95.6	2391	0.213.-	0.026.62.-
1991	249.9	1409	0.175.-	0.190.97.-
1992	318.3	1140	0.279.-	0.406.68.-

Tablo 4.43'de görüldüğü gibi, B. Boraks ve Asit İşletmesi Müessesesi işgücü başına düşen giderler Etibank için belirlenen genel ortalamadan daha yüksektir.

5) Kestelek Bor Madenleri İşletmesi Müessesesi

Kestelek Bor Madenleri İşletmesi Müessesesinin iktisadî verimlilik oranlarını hesaplayara, sonuçları Etibank'ının Genel iktisadî verimlilik oranlarıyla kıyaslıyoruz.

Tablo 4.44. K. Bor Mdn. İşletmesi Müessesesi İktisadi Verimlilik Oranları

Yıllar	Net Satış Hasılatı (Milyar TL.)	Toplam Giderler (Milyar TL.)	K. Bor Mah. İşl. İktisadi Verimlilik Oranları (%)	Etibank İktisadi Verimlilik Oranları (%)
1988	149.1.-	24.6.-	606.1	171
1991	61.3.-	55.1.-	111.3	83
1992	53.2.-	87.2.-	61.0	76

Tablo 4.44'de görüldüğü gibi K. Bor Maden İşletmesi Müessesesinin iktisadî verimlilik oranları 1988 ve 1991 yıllarında Etibank'ın genel ortalamasından oldukça yüksek olmasına rağmen, 1992 yılında Etibank'ın genel ortalamasından düşüktür. Ayrıca Kestelek Bor Madenleri İşletmeleri Müessesesinin iktisadî verimlilik oranları düşüş göstermektedir.

Tablo 4.45. K. Bor Mdn. İşletmesi Müessesesi Satış Rantabilitesi

Yıllar	Net Kâr (Milyar TL.)	Net satış Geliri (Milyar TL.)	K. Bor Mdn. İşl. Satış Rantabilitesi (%)	Etibank Satış Rantabilitesi (%)
1988	615.7.-	149.1.-	412.9	15
1991	250.1.-	61.3.-	407.9	(-) 23
1991	204.2.-	53.2.-	383.8	(-) 36

Tablo 4.45'deki gibi K. Bor Maden İşletmesi müessesesinin rantabilitesi Etibank satış rantabilitesi gibi sürekli azalış göstermektedir.

Tablo 4.46. K.Bor Mdn. İşletmesi Müessesesi İşgücü Başına Net Satış Hasılatı

Yıllar	Net Satış Hasılatı (Milyar TL.)	İşgücü Sayısı (Adet)	K. Bor Mdn. İşl. İşgücü Başına Net Stş. Hşl. (Milyar TL.)	Etibank İşgücü Başına Net Satış Hasılatı (Milyar TL.)
1988	149.1.-	477	0.313.-	45.43.-
1991	61.3.-	441	0.139.-	158.80.-
1992	53.2.-	392	0.136.-	308.34.-

Tablo 4.46 incelendiğinde K. Bor Maden İşletmesi müessesesi işgücü başına net satış hasılatının Etibank için belirtilen genel ortalamadan daha az gerçekleştiği görülmektedir. Böylesi bir sonuç, işgücü sayısının işletme için fazla olabileceğini ihtimalini akla getirmektedir. İşletmede aşırı istihramın olup olmadığının tesbitini ve işgücü giderlerinin fazla olup olmadığının araştırılmasını gerektirmektedir.

Tablo 4.47. K. Bor Mdn. İşletmesi müessesesi İşgücü Başına Giderleri

Yıllar	Toplam Giderler (Milyar TL.)	İşgücü Sayısı (Adet)	K. Bor Mdn. işletmesi İşgücü başına Giderler (Milyar TL.)	Etibank İşgücü Başına Giderler (Milyar TL.)
1988	24.6.-	477	0.052.-	0.026.62.-
1991	55.1.-	441	0.125.-	0.190.97.-
1992	87.2.-	392	0.222.-	0.406.68.-

K. Bor Maden İşletmesi Müessesesinin işgücü başına giderleri Etibank için belirlenen ortalamadan daha yüksek olduğu Tablo 4-47'de görülmektedir,

6- Seydişehir Alüminyum İşletmesi Müessesesi.

Seydişehir Alüminyum İşletmesi müessesesinin iktisadî verimlilik oranlarını hesaplayarak sonuçları Etibank'ın genel iktisadî verimlilik oranlarıyla kıyaslıyoruz.

Tablo 4.48. Seydişehir Alüminyum İşletmesi Müessesesi İktisadi Verimlilik Oranı

Yıllar	Net Satış Hasılatı (Milyar TL.)	Toplam Giderler (Milyar TL.)	S. Alüminyum İşl. İktisadi Verimlilik Oranı (%)	Etibank'ın İktisadi verimlilik oranı (%)
1988	1293.1.-	699.4.-	184.9	171
1991	927.4.-	1.379.5.-	67.2	83
1992	927.4.-	1.751.7.-	52.9	76

Tablo 4.48.'de görüldüğü gibi Seydişehir Alüminyum İşletmesi Müessesesinin iktisadî verimlilik oranı 1988 yılında Etibank'ın iktisadî verimlilik oranında daha yüksektir. 1991 ve 1992 yıllarında ise Etibank'ın iktisadî verimlilik oranı Seydişehir Alüminyum İşletmesi Müessesesinin iktisadî verimlilik oranında daha yüksektir.

Tablo 4.50. Seydişehir Alüminyum İşletmesi müessesesi İşgücü Başına Net Satış Hasılatı

Yıllar	Net Satış Hasılatı (Milyar TL.)	İşgücü Sayısı (Adet)	S. Alüm. İşl. İşgücü Başına Net Satış Hasılatı (Milyar TL.)	Etibank İşgücü Başına Net Satış Hasılatı (Milyar TL.)
1988	1293.1.-	6275	0.206.-	45.43.-
1991	927.4.-	5449	0.170.-	158.80.-
1992	927.4.-	5040	0.184.-	308.34.-

Seydişehir Alüminyum İşletmesi Müessesesinin İşgücü başına net satış hasılatı Tablo 4.50'de de görüldüğü gibi Etibank'ın genel ortalamasından daha düşüktür.

Tablo 4.51. Seydişehir Alüminyum İşletmesi Müessesesi İşgücü Başına Giderler

Yıllar	Toplam Giderler (Milyar TL.)	İşgücü Sayısı (Adet)	S. Alüm. İşl. İşgücü Başına Giderler (Milyar TL.)	Etibank İşgücü Başına Giderler (Milyar TL.)
1988	699.4.-	6275	0.111.-	0.026.62.-
1991	1.379.5.-	5449	0.253.-	0.190.97.-
1992	1.751.7.-	5040	0.348.-	0.406.68.-

Tablo 4.51 incelendiğinde, Seydişehir Alüminyum İşletmesi müessesesinin işgücü başına giderleri Etibank için belirlenen ortalamadan daha yüksek olduğu görülmektedir.

7) Şarkkromları ve Ferrookrom İşletmesi Müessesesi

Şarkkromları ve Ferrookrom İşletmeleri Müessesesinin iktisadî verimlilik oranlarını Tablo 4.52'de gösteriyoruz.

Tablo 4.52. Ş. ve Ferrookrom İşletmeleri Müessesesi İktisadi Verimlilik Oranları

Yıllar	Net Satış Hasılatı (Milyar TL.)	Toplam Giderler (Milyar TL.)	Ş. F. İşl. İkt. verim. Oranları (%)	Etibank İkt. Verim. Oranları (%)
1988	481.1.-	187.4.-	256.72	171
1991	314.6.-	508.7.-	61.84	83
1992	270.2.-	655.3.-	41.23	76

Tablo 4.52 incelendiğinde şarkkromları ve Ferrookrom işletmesi Müessesesinin net satış hasılatı ile toplam giderlerin oranları, iktisadî verimlilik oranları, Etibank'ın genel iktisadî verimlilik oranlarının altındadır. Bu durum 1991 ve 1992 yılları için geçerlidir. 1988 yılında ise Etibank'ın iktisadî verimlilik oranı ş. ve Ferrookrom işletmeleri Müessesesinin iktisadî verimlilik oranı daha yüksek.

Tablo 4.53. Ş. F. İşletmeleri Müessesesi Satış Rantabilitesi

Yıllar	Net Kâr (Milyar TL.)	Net Satış Geliri (Milyar TL.)	Ş. F. İşl. Satış Rantabilitesi (%)	Etibank Satış Rantabilitesi (%)
1988	293.7	481.1	61.05	15
1991	(-) 294.1	314.6	92.53	(-) 23
1992	(-) 285.1	270.2	142.52	(-) 36

Tablo 4.53 incelendiğinde Ş. ve F. İşletmeleri müessesesinin satış rantabilitesinin Etibank için belirlenen ortalamadan yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 4.54. Ş. ve F. İşletmeler Müessesesi İşgücü Başına Net Satış Hasılatı

Yıllar	Net Satış Hasılatı (Milyar TL.)	İşgücü Sayısı (Adet)	Ş.F. İşl.'leri işgücü Başına Net Satış Hasılatı (Milyar TL.)	Etibank Satış Hasılatı (Milyar TL.)
1988	481.1.-	1509	0.319.-	45.43.-
1991	314.6.-	1828	0.172.-	158.80.-
1992	270.2.-	1677	0.162.-	308.34.-

Ş. ve F. İşletmeleri Müessesesinin İşgücü başına net satış hasılatı Tablo 4.54'de de görüldüğü gibi Etibank'ın genel ortalamasından daha yüküktür. Ş. ve F. İşletmeleri müessesesinde net satış hasılatı yıllara göre bir azalma göstermektedir.

Tablo 4.55. Ş. ve İşletmeleri Müessesesi İşgücü Başına Giderler

Yıllar	Toplam Giderler (Milyar TL.)	İşgücü Sayısı (Adet)	Ş.F. İşletmeleri İşgücü Başına Giderler (Milyar TL.)	Etibank İşgücü Başına Giderler (Milyar TL.)
1988	18724.-	1509	0.124.-	0.026.62.-
1991	508.7.-	1828	0.279.-	0.190.97.-
1992	655.3.-	1677	0.391.-	0.406.68.-

Ş. ve F. İşletmeleri Müessesesinde Tablo 4.55'de görüldüğü gibi Etibank'ın işgücü başına giderleri Ş. ve F. İşletmeleri Müessesesinin işgücü başına giderlerinden daha yüksektir.

8) Antalya Elektro-Metalurji Sanayi İşletmesi

Antalya elektro Metalurji sanayi işletmesinin iktisadî verimlilik oranlarını tablo 4.56'da gösteriyoruz.

Tablo 4.56. A.E. Meta. San. İşlt. İktisadi Verimlilik Oranları

Yıllar	Net Satış Hasılatı (Milyar TL.)	Toplam Giderler (Milyar TL.)	A.E.M. San. İşl. İkt. verim. Oranları (%)	Etibank İktisadi Verimlilik Oranları (%)
1988	323.9.-	182.4.-	177.6	171
1991	199.1.-	224.5.-	88.7	83
1992	202.4.-	241.4.-	83.8	76

Antalya elektro Metalurji Sanayi İşletmesinin İktisadi verimlilik oranı Tablo 4.56'da ki gibi Etibank'ın iktisadî verimlilik oranından daha yüksektir.

Tablo 4.57. A.E.M. San. İşl. Satış Rantabilitesi

Yıllar	Net Kâr (Milyar TL.)	Net Satış Geliri (Milyar TL.)	A.E.M. San. İşl. Satış Rantalibitesi (%)	Etibank Satış Rantabilitesi (%)
1988	141.5	323.9.-	43.69	15
1991	(-) 25.4	199.1.-	(-) 12.76	(-) 23
1992	(-) 39.0	202.4.-	(-) 19.27	(-) 36

Tablo 4.57 incelendiğinde A.E.M. Sanayi İşletmesinin satış rantabilitesi, Etibank'ın satış rantabilitesi gibi giderek azalmaktadır. Buna bağlı olarak 1991 ve 1992 yıllarında net kârlılıkta da bir azalış vardır.

Tablo 4.58. A.E.M. San. İşl. İşgücü Başına Net Satış Hasılatı

Yıllar	Net Satış Hasılatı (Milyar TL.)	İşgücü Sayısı (Adet)	A.E.M. San. İşl. İşgücü Başına Net Stş. Has. (Milyar TL.)	Etibank İşg. Başına Net Stş. Hasılatı (Milyar TL.)
1988	323.9.-	658	0.492.-	45.43.-
1991	199.1.-	674	0.295.-	158.80.-
1992	202.4.-	638	0.317.7	308.34.-

A.E.M. Sanayi İşletmesinin İşgücü başına net satış hasılatı Tablo 4,58'de de görüldüğü gibi Etibank'ın genel ortalamadan daha düşüktür.

Tablo 4.59. A.E.M. San. İşl. İşgücü Başına Giderler

Yıllar	Toplam Giderler (Milyar TL.)	İşgücü Sayısı (Adet)	A.E.M. San. İşl. İşgücü Başına Giderler (Milyar TL.)	Etibank İşgücü Başına Giderler
1988	182.4.-	658	0.277.-	0.026.62.-
1991	224.5.-	674	0.333.-	0.190.97.-
1992	241.4.-	638	0.378.-	0.406.68.-

A.E.M. Sanayi İşletmesinin işgücü başına giderleri Tablo 4.59'de görüldüğü gibi Etibank için belirlenen ortalamadan daha yüksektir.

9- Üç Maden İşletmesi Müessesesi

Üçköprü maden işletmesi müessesesinin iktisadî verimlilik oranlarını hesaplıyoruz.

Tablo 4.60. Üçköprü Maden İşletmesi Müessesesi iktisadî Verimlilik Oranları

Yıllar	Net Satış Hasılatı (Milyar TL.)	Toplam Giderler (Milyar TL.)	Ü. Mdn. İşl. İkt. Verimlilik Oranı (%)	Etibank İkt. Verimlilik Oranları (%)
1988	44.0.-	34.6.-	127.2	171
1991	29.8.-	61.6.-	48.4	83
1992	29.9.-	83.9.-	35.6	76

Tablo 4.60 incelendiğinde, Üçköprü Maden İşletmesi Müessesesinin net satış hasılatı ile toplam giderlerinin oranları, iktisadî verimlilik oranları Etibank'ın genel iktisadî verimlilik oranlarının altındadır. Buna bağlı olarak Üç Köprü Maden İşletmesi müessesesi iktisadî verimlilik oranları da Etibank'ın genel iktisadî verimlilik oranları gibi azalmaktadır.

Tablo 4.61. Üçköprü Maden İşletmesi Müessesesi Satış Rantabilitesi

Yıllar	Net Kâr (Milyar TL.)	Net Satış Geliri (Milyar TL.)	Ü. Mdn. İşl. Satış Rantabilitesi (%)	Etibank Satış Rantabilitesi (%)
1988	9.4.-	44.-	21.4	15
1991	(-) 31.5.-	29.8.-	(-) 105.7	(-) 23
1992	(-) 54.0.-	29.9.-	(-) 180.6	(-) 36

Tablo 4.61'de görüldüğü gibi üç köprü maden işletmesi müessesesinin satış rantabilitesi, Etibank satış rantabilitesi gibi giderek azalmaktadır.

Tablo 4.62. Üç köprü Maden İşletmesi Müessesesi İşgücü Başına Net Satış Hasılatı

Yıllar	Net Satış Hasılatı (Milyar TL.)	İşgücü Sayısı (Adet)	Ü. Mdn. İşl. İşgücü Başına N. Stş. Hasılatı (Milyar TL.)	Etibank İşgücü Başına Net Satış Hasılatı (Milyar TL.)
1988	44.0.-	458	0.096.-	45.53.-
1991	29.8.-	320	0.093.-	158.80.-
1992	29.9.-	282	0.106.-	308.34.-

Üç köprü Maden İşletmesi müessesesinin işgücü başına net satış hasıyatı Tablo 4.62'de de görüldüğü gibi Etibank'ın genel ortalamadan daha düşüktür.

Tablo 4.63. Üçköprü Maden İşletmesi Müessesesi İşgücü Başına Giderler

Yıllar	Toplam Giderler (Milyar TL.)	İşgücü Sayısı (Adet)	Ü. Mdn. İşl. İşgücü Başına Giderler (Milyar TL.)	Etibank İşgücü Başına Giderler (Milyar TL.)
1988	34.6.-	458	0.076.-	0.026.62.-
1991	61.6.-	320	0.193.-	0.190.97.-
1992	83.9.-	282	0.298.-	0.406.68.-

Tablo 4-63 incelendiğinde Üçköprü Maden İşletmesi Müessesesinin işgücü başına giderleri Etibank için belirlenen ortalamadan daha yüksek olduğu görülmektedir.

10) Küre Bakırlı Pirit İşletmesi Müessesesi

Küre Bakırlı Pirit İşletmesi Müessesesinin öncelikle iktisadî verimlilik oranlarını hesaplıyoruz.

Tablo 4.64. Küre Bakırlı Pirit İşletmesi Müessesesi İktisadi Verimlilik Oranları

Yıllar	Net Satış Hasılatı (Milyar TL.)	Toplam Giderler (Milyar TL.)	K.B. Pirit İşl. İkt. Verimlilik Oranı (%)	Etibank İktisadi Verimlilik Oranları (%)
1988	83.0.-	63.5.-	130.7	171
1991	14.9.-	144.7.-	10.3	83
1992	43.1.-	234.8.-	18.4	76

Küre Bakırlı Pirit İşletmesi müessesesinin Tablo 4-64'de görüldüğü gibi iktisadî verimlilik oranları Etibank İktisadi verimlilik oranlarından daha düşüktür. İktisadî verimlilik oranlarından daha düşüktür. İktisadi verimlilik oranları her ikisinde de yıllara göre bir azalma göstermiştir.

Tablo 4.65. Küre Bakırlı Pirit İşletmesi Müessesesi Satış Rantabilitesi

Yıllar	Net Kâr (Milyar TL.)	Net Satış Geliri (Milyar TL.)	K.B. Pirit İşletmesi satış Rantabilitesi (%)	Etibank Satış Rantabilitesi (%)
1988	19.5.-	83.-	23.5	15
1991	129.8.-	14.9.-	871.1	(-) 23
1992	(-) 192.7.-	43.1.-	447.1	(-) 36

Tablo 4,65 incelendiğinde, Etibank'ın satış rantabilitesi gibi Küre Bakırlı Pirit İşletmesi Müessesesinin satış rantabilitesi sürekli azalma göstermektedir.

11) Halıköy Maden İşletmesi Müessesesi

Tablo 4.66. Halıköy Maden İşletmesi Müessesesi İktisadi Verimlilik Oranları

Yıllar	Net Satış Hasılatı (Milyar TL.)	Toplam Giderler (Milyar TL.)	H. Maden İşl. İkt. Ver. Oranları (%)	Etibank İkt. Ver. Oranları (%)
1988	54.1.-	44.7.-	121.0	171
1991	26.3.-	84.3.-	31.2	83
1992	36.5.-	115.6.-	31.6	76

Tablo 4-66 incelendiğinde Halıköy Maden İşletmesi Müessesesinin iktisadî verimlilik oranları, Etibank'ın genel iktisadî verimlilik oranlarının altındadır.

Tablo 4.67. Halıköy Maden İşletmesi Müessesesi Satış Rantabilitesi

Yıllar	Net Kâr (Milyar TL.)	Net Satış Hasılatı (Milyar TL.)	H. Man. İşl. Satış Rantabilitesi (%)	Etibank Satış Rantabilitesi (%)
1988	9.4.-	54.1.-	17.4	15
1991	(-) 58.0.-	26.3.-	(-) 220.1	(-) 23
1992	(-) 79.1.-	36.5.-	(-) 216.7	(-) 36

Halkın maden işletmesi müessesesinin satış rantabilitesi Tablo 4.67'de ki gibi giderek azalmaktadır. Aynı azalış Etibank satış rantabilitesinde de görülmektedir.

Tablo 4.68. Halıköy Maden İşletmesi Müessesesi İşgücü Başına Satış Hasılatı

Yıllar	Net Satış Hasılatı (Milyar TL.)	İşgücü Sayısı (Adet)	H. Mdn. İşl. İşgücü B. Stş. Has. (Milyar TL.)	Etibank İş Başına Stş. Has. (Milyar TL.)
1988	54.1.-	581	0.093.-	45.43.-
1991	26.3.-	454	0.058.-	158.80.-
1992	36.5.-	385	0.095.-	308.34.-

Tablo 4.68 incelendiğinde, Halıköy Maden İşletmesi Müessesesi işgücü başına net satış hasılatının Etibank için belirlenen genel ortalamadan daha az gerçekleştiği görülmektedir.

Tablo 4.69. Halıköy Maden İşletmesi Müessesesi İşgücü Başına Giderler

Yıllar	Toplam Geiderler (Milyar TL.)	İşgücü Sayısı (Adet)	H. Mdn. İşgücü Başına Gider (Milyar TL.)	Etibank İşgücü Başına Gid. (Milyar TL.)
1988	44.7.-	581	0.0769.-	0.026.62.-
1991	84.3.-	454	0.186.-	0.190.97.-
1992	115.6.-	385	0.300.-	0.406.68.-

Tablo 4.69 incelendiğinde, Halıköy Maden İşletmesi müessesesinin işgücü başına giderleri Etibank için belirlenen ortalamadan daha yüksek olduğu görülmektedir.

12) Keçiborlu Kükürt İşletmesi Müessesesi

Tablo 4.70. Keçiborlu Kükürt İşletmesi Müessesesi İktisadi Verimlilik Oranları

Yıllar	Net Satış Hasılatı (Milyar TL.)	Toplam Giderler (Milyar TL.)	K.K. İşl. Verim. Oranları (%)	Etibank İkt. Verim. Oranları (%)
1988	56.6.-	52.2.-	108.4	171
1991	23.7.-	125.1.-	18.9	83
1992	20.4.-	165.5.-	12.3	76

Tablo 4.70. incelendiğinde, Keçiborlu Kükürt İşletmesi müessesesinin net satış hasılatı ile toplam giderlerinin oranları iktisadî verimlilik oranları, Etibank'ın genel iktisadî verimlilik oranlarının altındadır. Her iki kurumda da iktisadî verimlilik oranı giderek azalmaktadır.

Tablo 4.71. Keçiborlu Kükürt İşletmesi Müessesesi Satış Rantabilitesi

Yıllar	Net Kâr (Milyar TL.)	Net Satış Hasılatı (Milyar TL.)	K.K. İşl. Satış Rantabilitesi (%)	Etibank Satış Rantabilitesi (%)
1988	4.4.-	56.6.-	7.8	15
1991	(-) 101.4.-	23.7.-	(-) 427.8	(-) 23
1992	(-) 145.1.-	20.4.-	(-) 711.3	(-) 36

Tablo 4.71.'de görüldüğü gibi Keçiborlu Keçiborlu Kükürt İşletmesi Müessesesinde satış rantabilitesinde görülen azalış Etibank satış rantabilitesinde de görülmektedir.

Tablo 4.72. Keçiborlu Kükürt İşletmesi İşgücü Başına Net Satış Hasılatı

Yıllar	Net Satış Hasılatı (Milyar TL.)	İşgücü Sayısı (Adet)	K.K. İşl. İş. Baş. Net Stş. Has. (Milyar TL.)	Etibank İşl. Baş. N. Stş. Has. (Milyar TL.)
1988	56.6.-	861	0.606.-	45.43.-
1991	23.7.-	758	0.031.-	158.80.-
1992	20.4.-	691	0.030.-	308.34.-

Tablo 4.72.'de görüldüğü gibi Keçiborlu Kükürt İşletmesi Müessesesi ile Etibank'ın işgücü başına net satış hasılatı farklıdır. Keçiborlu Kükürt işletmesi müessesesinin işgücü başına net satış hasılatı Etibank işgücü başına net satış hasılatından daha düşüktür.

Tablo 4.73. Keçiborlu Kükürt İşletmesi Müessesesi İşgücü Başına Giderler

Yıllar	Toplam Giderler (milyar TL.)	İşgücü Sayısı (Adet)	K.K. İşl. İş. Baş. Gid. (Milyar TL.)	Etibank İş. Baş. Gid. (Milyar TL.)
1988	52.2.-	861	0.061.-	0.026.62.-
1991	125.1.-	758	0.165.-	0.190.97.-
1992	165.5.-	691	0.240.-	0.406.68.-

Tablo 4.73. incelendiğinde Keçiborlu Kükürt İşletmesi müessesesinin işgücü başına giderleri Etibank için belirlenen ortalamadan daha yüksek olduğu görülmektedir.

13) Ergani Bakır İşletmesi Müessesesi

Ergani Bakır İşletmesi müessesesinin iktisadî verimlilik oranlarını hesaplayarak, sonuçları Etibank'ın genel iktisadî verimlilik oranlarıyla kıyaslıyoruz.

Tablo 4.74. Ergani Bakır İşletmesi Müessesesi İktisadi Verimlilik Oranları

Yıllar	Net Satış Hasılatı (Milyar TL.)	Toplam Giderler (Milyar TL.)	E.B. İşl. İkt. Verimlilik Oranları (%)	Etibank İkt. Ver. Oran. (%)
1988	173.6.-	165.4.-	104.9	171
1991	7.0.-	233.9.-	2.9	83
1992	42.7.-	325.8.-	13.1	76

Tablo 4.74.'de görüldüğü gibi, Ergani Bakır İşletmesi müessesesi iktisadî verimlilik oranlarında Etibank'ın genel iktisadî verimlilik oranları gibi azalmaktadır. Ergani Bakır İşletmesi müessesesinin iktisadî verimlilik oranı Etibank için belirlenen iktisadî verimlilik oranının altındadır.

Tablo 4.75. Ergani Bakır İşletmesi Müessesesi Satış Rantabilitesi

Yıllar	Net Kâr (Milyar TL.)	Net Satış Hasılatı (Milyar TL.)	E.B. Satış Rantabilitesi (%)	Etibank Satış Rantabilitesi (%)
1988	8.2	173.6.-	4.7	15
1991	(-) 226.9.-	7.0.-	(-) 3241.4	(-) 23
1992	(-) 283.1.-	42.7.-	(-) 662.9	(-) 36

Tablo 4.75.'de görüldüğü gibi, Ergani Bakır İşletmesi Müessesesinin satış rantabilindeki değişme, Etibank için belirtilen oranla paralellik arzermektedir.

Tablo 4.76. Ergani Bakır İşletmesi Müessesesi İşgücü Başına Net Satış Hasılatı

Yıllar	Net Satış Hasılatı (Milyar TL.)	İşgücü Sayısı (Adet)	E.B. İşl. İşgücü Başına Net Satış Hasılatı (Milyar TL.)	Etibank İşgücü Başına Net Satış Hasılatı (Milyar TL.)
1988	173.6.-	118	0.155.-	45.43.-
1991	7.0.-	796	0.008	158.80.-
1992	42.7.-	742	0.056	308.34.-

Tablo 4.76. incelendiğinde; Ergani Bakır İşletmesi müessesesi işgücü başına net satış hasılatının Etibank için belirlenen genel ortalamadan daha az gerçekleştiği görülmektedir. Böyle bir sonuç işgücü sayısının fazla olabileceği ihtimalini ortaya koymaktadır.

Tablo 4.77. Ergani Bakır İşletmesi Müessesesi İşgücü Başına Gider

Yıllar	Toplam Giderler (milyar TL.)	İşgücü Sayısı (Adet)	E.B. İşl. İşg. Baş. Gid. (Milyar TL.)	Etibank İş Baş. Gid. (Milyar TL.)
1988	165.4.-	1118	0.148.-	0.026.62.-
1991	233.9.-	796	0.294.-	0.190.97.-
1992	325.9.-	742	0.439.-	0.406.68.-

Tablo 4.77.'de görüldüğü gibi Ergani Bakır İşletmesi müessesesinden işgücü başına gider, Etibank işgücü başına giderden daha yüksektir. Bu durum da, Tablo 4.76'yı desteklemektedir.

14) 100. Yıl Gümüş İşletmesi Müessesesi

100. yıl, gümüş işletmesi müessesesinin iktisadî verimlilik oranlarını hesaplayarak, sonuçları Etibank'ın genel iktisadî verimlilik oranlarıyla kıyashyoruz.

Tablo 4.78. 100. Yıl Gümüş İşletmesi Müessesesi İktisadi Verimlilik Oranları

Yıllar	Net Satış Hasılatı (Milyar TL.)	Toplam Giderler (Milyar TL.)	100. Yıl Gümüş İşl. İkt. Ven. Oran. (%)	Etibank İkt. Ver. Oran. (%)
1988	23.3.-	89.3.-	26.1	171
1991	32.4.-	230.8.-	14.0	83
1992	58.2.-	300.8.-	19.3	76

Tablo 4.78. incelendiğinde 100. yıl Gümüş İşletmesi müessesesinin iktisadî verimlilik oranı, Etibank'ın genel iktisadî verimlilik oranından daha düşüktür. Yalnız 1992 yılında 100. Yıl Gümüş işletmesi müessesesinin iktisadî verimlilik oranı 1991 yılına göre artmıştır.

Tablo 4.79. 100. Yıl Gümüş İşletmesi Müessesesi Satış Rantabilitesi

Yıllar	Net Kâr (Milyar TL.)	Net Satış Hasılatı (Milyar TL.)	100. Yıl Gümüş İşl. Satış Rant. (%)	Etibank Satış Rant. (%)
1988	(-) 66.0.-	23.3.-	(-) 283.3	15
1991	(-)198.4.-	32.4.-	(-) 612.3	(-) 23
1992	(-) 242.5.-	58.2.-	(-) 416.7	(-) 36

Tablo 4.79'da görüldüğü gibi; 100. yıl Gümüş işletmesi müessesesinin satış rantabilitesi boz olarak alınan 3 yılda da azalmıştır. Etibank satış rantabilitesinde de azalma görülmektedir.

15) Fosfat Mardin İşletmesi Müessesesi

Mardin fosfat işletmesi müessesesinin iktisadî verimlilik oranlarını Tablo 4.80'de gösteriyoruz.

Tablo 4.80. M. Fosfat İşletmesi Müessesesi İktisadi Verimlilik Oranları

Yıllar	Net Satış Hasılatı (Milyar TL.)	Toplam Giderler (Milyar TL.)	F. işl. ikt. ver. Oran. (%)	Etibank Net Ver. Oranları (%)
1988	17.0.-	58.5.-	29.1	171
1991	8.6.-	155.6.-	5.5	83
1992	14.2.-	374.7.-	3.8	76

Tablo 4.80. incelendiğinde, Mardin Fosfat İşletmesi müessesesinin iktisadî verimlilik oranları, Etibank'ın iktisadî verimlilik oranlarının aşağısında gerçekleşmiştir.

Tablo 4.81. M. Fosfat İşletmesi Müessesesi Satış Rantabilitesi

Yıllar	Net Kâr (Milyar TL.)	Net Satış Geliri (Milyar TL.)	F. İşl. Stş. Rantabilitesi (%)	Etibank Stş. Rant. (%)
1988	(-) 41.5.-	17.0.-	(-) 244.1	15
1991	(-) 147.0.-	8.6.-	(-) 1709.3	(-) 23
1992	(-) 360.5.-	14.2.-	(-) 2538.7	(-) 36

Tablo 4.81.'e göre; Mardin Fosfat işletmesi müessesesinin satış rantabilitesi ve Etibank'ın satış rantabilitesi azalmaktadır. ama Mardin fosfat işletmesi müessesesindeki azalış Etibank satış rantabilitesindeki azalıştan daha büyüktür.

Tablo 4.82. Fosfat İşletmesi İşgücü Başına Net Satış Hasılatı

Yıllar	Net Satış Hasılatı (Milyar TL.)	İşgücü Sayısı (Adet)	F.İşl. Başına Net Stş. Has. (Milyar TL.)	Etibank İşg. Başına N. Stş. Has. (Milyar TL.)
1988	17.0.-	388	0.0438.-	45.43.-
1991	8.6.-	389	0.022.-	158.80.-
1992	14.2.-	367	0.039.-	308.34.-

Tablo 4.82. incelendiğinde, Mardin Fosfat İşletmesi müessesesi işgücü başına net satış hasılatının Etibank için belirlenen genel ortalamadan daha az gerçekleşmektedir.

Tablo 4.83. Fosfat İşletmesi Müessesesi İşgücü Başına Giderler

Yıllar	Toplam Giderler (Milyar TL.)	İşgücü Sayısı (Adet)	F. İşl. İşg. Başına Gid. (Milyar TL.)	Etibank İşg. Başına Gid. (Milyar TL.)
1988	58.5.-	388	0.151.-	0.026.62.-
1991	155.6.-	389	0.40.-	0.190.97.-
1992	374.7.-	367	1.021.-	0.406.68.-

Tablo 4.83.'de de görüldüğü gibi; Mardin Fosfat İşletmesi Müessesesi İşgücü başına giderler, Etibank işgücü başına giderlerden daha fazladır.

16) Iskenderun Demir-Çelik Müessesesi

İskenderun Demir Çelik Müessesesinin iktisadî verimlilik oranlarını hesaplayarak Sonuçları Etibank'ın genel iktisadî verimlilik oranlarıyla kıyaslıyoruz.

Tablo 4.84. Iskenderun Demir Çelik Müessesesi İktisadi Verimlilik Oranları

Yıllar	Net Satış Hasılatı (Milyar TL.)	Toplam Giderler (Milyar TL.)	İ. İşl. Mües. İkt. ve Oran. (%)	Etibank İkt. Ver. Oran. (%)
1988	710.-	656.-	108.2	171
1991	2.202.-	4.304.-	51.2	83
1992	3.447.-	7.657.-	45.0	76

Tablo 4.84. incelendiğinde; Iskenderun demir çelik müessesesinin iktisadî verimlilik oranı, Etibank iktisadî verimlilik oranından daha düşük olduğu görülmektedir.

Tablo. 4.85. Iskenderun Demir-Çelik Müessesesi Satış Rantabilitesi

Yıllar	Net Kâr (Milyar TL.)	Net Satış Hasılatı (Milyar TL.)	İ. D.Ç. Mües. Stş. Rant. (%)	Etibank Satış Rant. (%)
1988	87.-	710.-	12.25	15
1991	(-) 1.920.-	2.202.-	(-) 87.19	(-) 23
1992	3.995.-	3.447.-	115.9	(-) 36

Tablo 4.85. incelendiğinde, Etibank'ın satış rantabilitesi 1992 yılında azalırken Iskenderun Demir-Çelik Müessesesinin satış rantabilitesi artmaktadır. Ama 1991 yılında her ikisinde de bir azalma mevcuttur.

Tablo 4.86. İskenderun Demir-çelik Müessesesi İşgücü başına Net-Satış Hasılatı

Yıllar	Net Satış Hasılatı (Milyar TL.)	İşgücü Sayısı (Adet)	İ.D.Ç. İş. Baş. N. Stş. Hasılatı (Milyar TL.)	Etibank İş. Baş. Net Stş. Has. (Milyar TL.)
1988	710.-	12.914	0.055.-	45.43.-
1991	2.202.-	12.353	0.178.-	158.80.-
1992	3.447.-	10.987	0.314.-	308.34.-

İskenderun demir-çelik müessesesinin Tablo 4.86'daki gibi işgücü başına düşen net satış geliri, Etibank için belirlenenden daha düşüktür.

Tablo 4.87. İskenderun Demir-Çelik Müessesesi İşgücü Gider

Yıllar	Toplam Giderler (Milyar TL.)	İşgücü Sayısı (Adet)	İ. D.Ç. Mües. İş. Baş. Gider (Milyar TL.)	Etibank İş. Güç. Gid. (Milyar TL.)
1988	656.-	12.914.-	0.051.-	0.026.62.-
1991	4.304.-	12.353.-	0.348.-	0.190.97.-
1992	7.657.-	10.987.-	0.697.-	0.406.68.-

Tablo 4. 87. incelendiğinde, İskenderun demir çelik müessesesinin işgücü başına giderleri Etibank için belirlenen ortalamadan daha yüksek olduğu görülmektedir.

17) Karabük Demir-Çelik Müessesesi

Karabük Demir-Çelik müessesesinin iktisadî verimlilik oranlarını Tablo 4.88'de gösteriyoruz.

Tablo 4.88. Karabük Demir çelik Müessesesi İktisadi Verimlilik Oranları

Yıllar	Net Satış Hasılatı (Milyar TL.)	Toplam Giderler (Milyar TL.)	K.D.Ç. Mües. İşl. Ver. Or. (%)	Etibank İkt. Ver. Oran. (%)
1988	268.-	272.-	98.53	171
1991	956.-	1.972.-	48.48	83
1992	1.648.-	3.529.-	46.70.-	76

Tablo 4.88. incelendiğinde; Karabük Demir-Çelik Müessesesinin iktisadi verimlilik oranı Etibank'ın iktisadî verimlilik oranından daha düşüktür.

Tablo 4.89. Karabük Demir-Çelik Müessesesi Satış Rantabilitesi

Yıllar	Net Kâr (Milyar TL.)	Net Satış Geliri (Milyar TL.)	K.D.Ç. Mües. Stş. Rant. (%)	Etibank Satış Rant. (%)
1988	18.-	268.-	6.7	15
1991	(-) 1.002.-	956.-	(-) 104.8	(-) 23
1992	(-) 1.745.-	1.648.-	(-) 105.9	(-) 36

Tablo 4.89.'da görüldüğü gibi Karabük demir çelik müessesesinin satış rantabilitesindeki değişme Etibank için belirlenen oranla paralellik arz etmektedir.

Tablo 4.90. Karabük Demir-çelik Müessesesi İşgücü Başına Net Satış Hasılatı

Yıllar	Net Satış Hasılatı (Milyar TL.)	İşgücü Sayısı (Adet)	K.D.Ç. Mües. İşg. Baş. Net. Stş. Has. (milyar TL.)	Etibank İşg. Baş Net Stş. Has. (Milyar TL.)
1988	268.-	8207	0.033.-	45.43.-
1991	693.-	7513	0.092.-	158.80.-
1992	651.-	6075	0.107.-	308.34.-

Tablo 4.90. incelendiğinde; Karabük Demir-çelik Müessesesi işgücü başına net satış hasılatının Etibank için belirlenen genel ortalamadan daha az gerçekleştiği görülmektedir. Böylesi bir sonuç işgücü sayısının fazla olabileceği ihtimalini ortaya koymaktadır.

Tablo 4.91. Karabük Demir-çelik Müessesesi İşgücü Başına Giderler

Yıllar	Toplam Giderler (milyar TL.)	İşgücü sayısı (Adet)	K.D.Ç. Mües. İşgücü Başına Giderler (milyar TL.)	Etibank işg. Başına Giderler (Milyar TL.)
1988	272.-	8207	0.033.-	0.026.62.-
1991	1.972.-	7513	0.262.-	0.190.97.-
1992	3.529.-	6075	0.581.-	0.406.68.-

Tablo 4.91.'de görüldüğü gibi; Karabük Demir Çelik Müessesesi işgücü başına gider, Etibank İşgücü başına giderden daha yüksektir. Böylesi bir sonuç da Tablo 4.90.'ı desteklemektedir.

18) Divriği Madenleri Müessesesi

Divriği Madenleri Müessesesinin iktisadî verimlilik oranları hesaplayarak sonuçları Etibank'ın genel iktisadî verimlilik oranlarıyla kıyaslıyoruz.

Tablo 4.92. Divriği Madenleri Müessesesi İktisadi Verimlilik Oranları

Yıllar	Net Satış Hasılatı (Milyar TL.)	Toplam Giderler (Milyar TL.)	Divriği Madenleri Mües. İkt. Ver. Oran. (%)	Etibank İkt. Ver. Oran. (%)
1988	39.1-	39.-	100	171
1991	191.-	301.-	63.5	83
1992	296.-	459.-	64.5	76

Tablo 4.92. incelendiğinde; Divriği Madenleri Müessesesinin net satış hasılatı ile toplam giderlerini oranları iktisadî verimlilik oranları Etibank'ın genel iktisadî verimlilik oranlarının üzerindedir.

Tablo 4.93. Divriği Madenleri Müessesesi Satış Rantabilitesi

Yıllar	Net Kâr (Milyar TL.)	Net Satış Geliri (Milyar TL.)	Divriği Madenleri Müesse. Satış Rantabilitesi (%)	Etibank Satış Rantabilitesi (%)
1988	0.5.-	39.-	1.3	15
1991	(-) 106.-	191.-	(-) 55.5	(-) 23
1992	(-) 157.-	296.-	(-) 53.0	(-) 36

Tablo 4.93.'de görüldüğü gibi, Divriği Madenleri müessesesinin satış rantabilitesindeki değişme, Etibank için belirlenen oranla paralellik göstermekte olup bir azalma durumunun varlığı söz konusudur.

Tablo 4.94. Divriği Madenleri Müessesesi İşgücü Başına Net Satış Hasılatı

Yıllar	Net Satış Hasılatı (Milyar TL.)	İşgücü Sayısı (Adet)	D.M. Mües. İş. Baş. N. Satış Has. (Milyar TL.)	Etibank İşg. Başına N. Stş. Has. (Milyar TL.)
1988	39.-	1687	0.23.-	45.43.-
1991	191.-	1650	0.116.-	158.80.-
1992	296.-	1483	0.199.-	308.34.-

Tablo 4.94. incelendiğinde; Divriği Madenleri müessesesi işgücü başına net satış hasılatının Etibank için belirlenen genel ortalamadan daha az gerçekleştiği görülmektedir.

Tablo 4.95. Divriği Madenleri Müessesesi İşgücü Başına Giderler

Yıllar	Toplam Giderler (Milyar TL.)	İşgücü Sayısı (Adet)	D.M.M. İşg. Baş. (Gid. (Milyar TL.)	Etibank İşg. Başına Giderler (Milyar TL.)
1988	39.-	1687	0.023.-	0.026.62.-
1991	301.-	1650	0.182.-	0.190.97.-
1992	459.-	1453	0.316.-	0.406.68.-

Tablo 4.95.'de görüldüğü gibi, Divriği Madenleri Müessesinin işgücü başına giderindeki değişme, Etibank için belirlenen oranla paralellik arz etmektedir.

19) Hekimhan Madenleri Müessesesi

Hekimhan Madenleri Müessesesinin iktisadî verimlilik oranlarını hesaplayarak, sonuçları Etibank'ın genel iktisadî verimlilik oranlarıyla kıyaslıyoruz.

Tablo 4.96. Hekimhan madenleri Müessesesi İktisadi Verimlilik oranları

Yıllar	Net Satış Hasılatı (Milyar TL.)	Toplam Giderler (Milyar TL.)	Hekimhan Mdn. Mües. ikt. ver. Oran. (%)	Etibank İkt. Ver. Oran. (%)
1988	3.4.-	3.9.-	87.2	171
1991	30.-	36.-	83.3	83
1992	38.-	57.-	66.7	76

Tablo 4.96. incelendiğinde; Hekimhan Madenleri Müessesesinin net satış hasılatı ile toplam giderlerinin oranları, iktisadî verimlilik oranları Etibank'ın genel iktisadî verimlilik oranlarının üzerinde. Fakat, 1991 yılında Hekimhan Madenleri Müessesesinin iktisadî verimlilik oranları, Etibank'ın iktisadî verimlilik oranlarıyla paralellik arz etmektedir.

Tablo 4.97. Hekimhan Madenleri Müessesesi Satış Rantabilitesi

Yıllar	Net Kâr (Milyar TL.)	Net Satış Geliri (Milyar TL.)	H. Mdn. Mües Stş. Rant. (%)	Etibank Stş. Rant. (%)
1988	0.2.-	3.4.-	5.9	15
1991	(-) 5.6.-	30.0.-	(-) 18.7	(-) 23
1992	(-) 18.0.-	38.0.-	(-) 47.4	(-) 36

Tablo 4.97.'de görüldüğü gibi; Hekimhan Madenleri müessesesinin satış rantabilitesindeki değişme Etibank için belirlenen oranda da gözükmektedir.

Tablo 4.98. Hekimhan Madenleri Müessesesi İşgücü Başına Net Satış Hasılatı

Yıllar	Net Satış Hasılatı (Milyar TL.)	İşgücü Sayısı (Adet)	H. Mdn. Mües İşg. Baş. Net Stş. Has. (Milyar TL.)	Etibank İşg. Başına Net Stş. Has. (Milyar TL.)
1988	3.4.-	190	0.0179.-	45.43.-
1991	30.0.-	284	0.1056.-	158.80.-
1992	38.0.-	256	0.148.4.-	308.34.-

Tablo 4.98. incelendiğinde; Hekimhan Madenleri Müessesesi İşgücü başına net satış hasılatının Etibank için belirlenen genel ortalamadan daha az gerçekleştiği görülmektedir. Böylesi bir sonuç işgücü sayısının fazla olabileceği ihtimalini ortaya koymaktadır.

Tablo 4.99. Hekimhan Madenleri Müessesesi İşgücü Başına Giderler

Yıllar	Toplam Giderler (milyar TL.)	İşgücü Sayısı (Adet)	Hekimhan Mdn. Mües. İşg. Baş. Gid. (Milyar TL.)	Etibank İşg. Başına Gid. (Milyar TL.)
1988	3.9.-	190	0.02053.-	0.026.62.-
1991	36.0.-	284	0.126.7.-	0.192.97.-
1992	57.0.-	256	0.2227.-	0.406.68.-

Tablo 4.99.'da görüldüğü gibi, Hekimhan Madenleri müessesesinde işgücü başına gider, Etiban, işgücü başına giderlerden daha yüksektir.

19) Türkiye Demir-Çelik İşletmeleri

Türkiye Demir-Çelik işletmelerinin iktisadî verimlilik oranları Tablo 4.100'de gösteriyoruz.

Tablo 4.100. TDÇİ. İktisadi Verimlilik Oranları

Yıllar	Net Satış Hasılatı (Milyar TL.)	Toplam Giderler (Milyar TL.)	TDÇİ. İkt. Ver. Oran. (%)	Etibank İkt. Ver. Oranları (%)
1988	995.3.-	971.1.-	102.5	171
1991	3.171.7.-	6.484.7.-	48.9	83
1992	5.107.9.-	11.503.0.-	44.4	76

Tablo 4.100.'de görülüşü gibi; Türkiye Demir-Çelik işletmelerinin iktisadî verimlilik oranı, Etibank'ın iktisadî verimlilik oranı, Etibank'ın iktisadî verimlilik oranı gibi bir azalma göstermektedir.

Tablo 4.101. TDÇİ Satış Rantabilitesi

Yıllar	Net Kâr (Milyar TL.)	Net Satış Hasılatı (Milyar TL.)	TDÇİ Stş. Rantabilitesi (%)	Etibank Stş. Rantabilitesi (%)
1988	98.2.-	995.3.-	9.9	15
1991	(-) 3.039.1.-	3.171.7.-	(-) 95.8	(-) 23
1992	(-) 5.921.3.-	5.107.9.-	(-) 115.9	(-) 36

Tablo 4.101. incelendiğinde; Türkiye Demir-Çelik işletmelerinin satış rantabilitesindeki azalma, Etibank satış rantabilitesinde de görülmektedir.

Tablo 4.102. TDÇİ İşgücü Başına Net Satış Hasılatı

Yıllar	Net Satış Hasılatı (Milyar TL.)	İşgücü Sayısı (Adet)	TDÇİ İşg. Baş. N. Stş. Has. (Milyar TL.)	Etibank İşg. Baş. N. Stş. Has. (Milyar TL.)
1988	995.3.-	27.121	0.0367	45.43.-
1991	3.171.7.-	25.900	0.1225	158.80.-
1992	5.107.9.-	24.147	0.2115	308.34.-

Tablo 4.102.'i incelendiğinde; Türkiye Demir Çelik İşletmesi işgücü başına net satış hasılatının Etibank için belirlenen genel ortalamadan daha az gerçekleştiği görülmektedir. Böyle bir sonuç işgücü sayısının fazla olabileceği ihtimalini ortaya çıkarmaktadır.

Tablo 4.103. TDÇİ İşgücü Başına Giderler.

Yıllar	Toplam Giderler (Milyar TL.)	İşgücü Sayısı (Adet)	TDÇİ İşgücü Baş. Gid. (Milyar TL.)	Etibank İşg. Gid. (Milyar TL.)
1988	971.1.-	27121	0.0358.-	0.026.62.-
1991	6.484.7.-	25900	0.2504.-	0.192.97.-
1992	11.503.0.-	24147	0.4764.-	0.406.68.-

Tablo 4.103.'de görüldüğü gibi; Türkiye Demir çelik işletmesinde işgücü başına gider, Etibank işgücü başına giderden daha yüksektir. Bu durumda Tablo 4.76.'yı desteklemektedir.

20) Karadeniz Bakır İşletmesi

Karadeniz Bakır işletmelerinin iktisadî verimlilik oranlarını Tablo 4.104.'de gösteriyoruz.

Tablo 4.104. Karadeniz Bakır İşletmeleri iktisadî Verimlilik Oranları

Yıllar	Net Satış Hasılatı (Milyar TL.)	Toplam Giderler (Milyar TL.)	K.B. İkt. Ver. Oran. (%)	Etibank İkt. Ver. Oran.
1988	89.-	113.-	78.8	171
1991	278.-	487.-	57.1	83
1992	526.-	898.-	58.6	76

Tablo 4.104.'de görüldüğü gibi; Karadeniz Bakır işletmelerinin oranları gibi bir azalma göstermektedir.

Tablo 4.105. KBİ Satış Rantabilitesi

Yıllar	Net Kâr (Milyar TL.)	Net Satış Hasılatı (Milyar TL.)	K.B.İ. Satış Rant. (%)	Etibank Stş. Rant. (%)
1988	(-) 19.-	89.-	(-) 21.3	15
1991	(-) 201.-	278.-	(-) 72.3	(-) 23
1992	(-) 354.-	526.-	(-) 67.3	(-) 36

Tablo 4.105.'de görüldüğü gibi Karadeniz Bakır İşletmesinin satış rantabilitesindeki değişme, Etibank için belirlenen oranla paralellik arz etmektedir.

Tablo 4.106. KBİ. İşgücü Başına Net Satış Hasılatı

Yıllar	Net Satış Hasılatı (Milyar TL.)	İşgücü Sayısı (Adet)	KBİ İşg. Başına N. Stş. Hasılatı (Milyar TL.)	Etibank İşg. Baş. Net Stş. Has. (Milyar TL.)
1988	89.-	2710	0.0328.-	45.43.-
1991	278.-	2604	0.10675.-	158.80.-
1992	526.-	2.466	0.21330.-	308.34.-

Tablo 4.106. incelendiğinde, Karadeniz Bakır İşletmeleri işgücü başına net satış hasılatının Etibank için belirlenen genel ortalamadan daha az gerçekleştiği görülmektedir.

Tablo 4.107. KBİ. İşgücü Başına Giderler

Yıllar	Toplam Giderler (Milyar TL.)	İşgücü Sayısı (Adet)	KBİ. İşgücü Başına Giderler (Milyar TL.)	Etibank İşgücü Başına Giderler (Milyar TL.)
1988	113.-	2.710	0.0417.-	0.026.62.-
1991	487.-	2.604	0.1870.-	0.192.97.-
1992	898.-	2.466	0.3642.-	0.406.68.-

Tablo 4.107.'de görüldüğü gibi; Karadeniz Bakır İşletmeleri işgücü başına gider, Etibank işgücü başına giderden daha yüksektir.

21) Çinko Kurşun Metal Sanayi A.Ş.

Çinko Kurşun Metal Sanayi A.Ş.'nin iktisadî verimlilik oranlarını hesaplayarak sonuçları Etibank'ın genel iktisadî verimlilik oranlarıyla kıyaslıyoruz.

Tablo 4.108. ÇİNKUR İktisadi Verimlilik Oranları

Yıllar	Net Satış Hasılatı (Milyar TL.)	Toplam Giderler (milyar TL.)	ÇİNKUR İkt. Ver. Oran. (%)	Etibank İkt. Ver. Oran. (%)
1988	55.770.-	40564.-	137.5	171
1991	119.793.-	128.523.-	93.2	83
1992	223.938.-	214.465.-	104.4	76

Tablo 4.108.'de görüldüğü gibi, çinko-kurşun Metal sanayi A.Ş.'nin iktisadî verimlilik oranları Etibank iktisadî verimlilik oranlarının düzenindedir. ama 1988 yılında çinko, kurşun Metal Sanayi A.Ş.'nin iktisadî verimlilik oranı Etibank'ın aylık iktisadî verimlilik oranından daha düşüktür.

Tablo 4.109. ÇİNKUR Satış Rantabilitesi

Yıllar	Net Kâr (Milyar TL.)	Net Satış Hasılatı (Milyar TL.)	ÇİNKUR satış rant. (%)	Etibank Stş. Rant. (%)
1988	16.620.-	55.770.-	29.80	15
1991	(-) 2875.-	119.798.-	(-) 2.4	(-) 23
1992	19.660.-	223.938.-	8.8	(-) 36

Tablo 4.109.'da görüldüğü 1991 yılında Çinko-kurşun Metal sanayi A.Ş.'nin satış rantabilitesindeki azalma Etibank satış rantabilitesinde de görülmektedir. Fakat 1988 ve 1992 yılında hem Çinko-kurşun Metal sanayi A.Ş.'nin satış rantabilitesinde, hem de Etibank satış rantabilitesinde bir artış mevcuttur.

Tablo 4. 110. ÇİNKUR İşgücü Başına Net Satış Hasılatı

Yıllar	Net Satış Hasılatı (Milyar TL.)	İşgücü Sayısı (Adet)	ÇİNKUR İşg. Baş. N. Satış Hasılatı (Milyar TL.)	Etibank İşg. baş. N. Stş. Has. (Milyar TL.)
1988	55.770.-	696	80.13.-	45.43.-
1991	119.798.-	675	177.48.-	158.80.-
1992	223.938.-	631	354.90.-	308.34.-

Tablo 4.110.'da görüldüğü gibi Çinko-kurşun Metal Sanayi A.Ş.'deki işgücü başına net satış hasılatı Etibank işgücü başına net satış hasılatından daha yüksektir.

Tablo 4.111. ÇİNKUR İşgücü Başına Gider.

Yıllar	Toplam Giderler (Milyar TL.)	İşgücü Sayısı (Adet)	ÇİNKUR İşg. Baş. Gid. (Milyar TL.)	Etibank İşg. Baş. Net. Satış Hasılatı (Milyar TL.)
1988	40.564.-	696	58.28.-	0.26.62.-
1991	128.523.-	675	190.4.-	0.192.97.-
1992	214.465.-	631	339.9.-	0.406.68.-

Tablo 4.111.'de görüldüğü gibi; Çinko-kurşun Metal Sanayi A.Ş.'nin işgücü başına gideri, Etiban'ın işgücü başına net satış hasılatından daha yüksektir.

22) Kütahya Manyezit İşletmeleri A.Ş.

Kütahya Manyezit İşletmeleri A.Ş.'nin iktisadî verimlilik oranlarını hesaplayarak, sonuçlarını Etibank'ın genel iktisadî verimlilik oranlarıyla kıyaslıyoruz.

Tablo 4.112. KÜMAŞ İktisadi Verimlilik Oranları

Yıllar	Net Satış Hasılatı (Milyar TL.)	Toplam Giderler (Milyar TL.)	KÜMAŞ İkt. Ver. Oran. (%)	Etibank İkt. ver. oran. (%)
1988	25.4.-	22.6.-	112.4	171
1991	112.2.-	229.2.-	48.5	83
1992	207.0.-	481.5.-	43.0	76

Tablo 4.112. incelendiğinde; Kütahya Manyezit İşletmeleri A.Ş.'nin iktisadî verimlilik oranları, Etibank'ın genel iktisadî verimlilik oranlarının altındadır. Fakat Kütahya manyezit İşletmeleri iktisadî verimlilik oranlarında Etibank'ın genel iktisadî verimlilik oranları gibi azalmaktadır.

Tablo 4.113. KÜMAŞ Satış Rantabilitesi

Yıllar	Net Kâr (Milyar TL.)	Net Satış Hasılatı (Milyar TL.)	KÜMAŞ Satış Rant (%)	Etibank Satış Rant. (%)
1988	2.8.-	25.4.-	11.0	15
1991	(-) 115.5.-	111.2.-	(-)103.9	(-) 23
1992	(-) 269.0.-	207.0.-	(-)130.0	(-) 36

Tablo 4.113.'de görüldüğü gibi, Kütahya Manyezit İşletmeleri A.Ş.'nin satış rantabilitesindeki değişme Etibank için belirlenen oranla paralellik arz etmektedir.

Tablo 4.114. KÜMAŞ İşgücü Başına Net Satış Hasılatı

Yıllar	Net Satış Hasılatı (Milyar TL.)	İşgücü Sayısı (Adet)	KÜMAŞ İşg. Baş. Net Stş. Has. (Milyar TL.)	Etibank İşg. Baş. Net Stş. Has. (Milyar TL.)
1988	25.4.-	577	0.04402.-	45.43
1991	111.2.-	582	0.1911.-	158.80
1992	207.0.-	550	0.3764.-	308.34

Tablo 4.114. incelendiğinde; Kütahya Manyezit İşletmeleri A.Ş.'i işgücü başına net satış hasılatının Etibank için belirlenen genel ortalamadan daha az gerçekleştiği görülmektedir.

Tablo 4.115. KÜMAŞ İşgücü Başına Giderler

Yıllar	Toplam Giderler (Milyar TL.)	İşgücü Sayısı (Adet)	KÜMAŞ İşgücü Başına Giderler (Milyar TL.)	Etibank İşgücü Başına Giderler (Milyar TL.)
1988	22.6.-	577	0.0392.-	0.026.62.-
1991	229.2.-	582	0.3998.-	0.192.97.-
1992	481.5.-	550	0.8755.-	0.406.68.-

Tablo 4.115.'de görüldüğü gibi; Kütahya Manyezit işletmeleri A.Ş.'de işgücü başına gider, Etibank işgücü başına giderden daha yüksektir. Bu durumda Tablo 4.76.'yı desteklemektedir.

23) Konya Krom-Magnezit Tuğla Sanayi TAŞ.

Konya Krom Magnezit Tuğla sanayi T.A.Ş.'in iktisadî verimlilik oranlarını hesaplayarak, sonuçları Etibank'ın genel iktisadî verimlilik oranlarıyla kıyaslıyoruz.

Tablo 4.116. K.K.M.T. San. TAŞ. İktisadi verimlilik oranları

Yıllar	Net Satış Hasılatı (Milyar TL.)	Toplam Giderler (Milyar TL.)	K.K.M.T. San TAŞ İkt. Ver. oran. (%)	Etibank İkt. Ver. Oran. (%)
1988	23.-	13.-	176.9	171
1991	79.-	100.-	79.0	83
1992	151.-	170.-	88.9	76

Tablo 4.116.'da görüldüğü gibi; Konya Krom-Magnezit Tuğla sanayi TAŞ'ın iktisadî verimlilik oranı, Etibank'ın iktisadî verimlilik oranından yüksektir. Fakat 1991 yılında Etibank'ın iktisadî verimlilik oranı, Konya Krom Magnezit Tuğla sanayi TAŞ'ın iktisadî verimlilik oranından daha yüksektir.

Tablo 4.117. K.K.M.T. San. TAŞ. Satış Rantabilitesi

Yıllar	Net Kâr (Milyar TL.)	Net Satış Hasılatı (Milyar TL.)	K.K.M.T. San TAŞ Satış Rant. (%)	Etibank Satış rant. (%)
1988	11.-	23.-	47.8	15
1991	(-) 20.-	79.-	(-) 25.3	(-) 23
1992	(-) 16.-	151.-	(-) 10.6	(-) 36

Tablo 4.117.'de görüldüğü gibi, Konya Krom-Magnezit Tuğla Sanayi TAŞ'ın satış rantabilitesindeki değişme, Etibank için belirlenen oranla paralellik arz etmektedir.

Tablo 118. K.K.M.T. San . TAŞ. İşgücü Başına Net Satış Hasılatı

Yıllar	Net Satış Hasılatı (Milyar TL.)	İşgücü Sayısı (Adet)	K.K.M.T. San TAŞ İşg. Baş. N. Stş. Has. (Milyar TL.)	Etibank işg. Baş. Net. Stş Has. (Milyar TL.)
1988	23.-	881	0.0261.-	45.43.-
1991	79.-	757	0.1044.-	158.80.-
1992	151.-	717	0.2106.-	308.34.-

Tablo 4.118. incelendiğinde Konya Krom Magnezit Tuğla Sanayi TAŞ.'in işgücü başına net satış hasılatının Etibank için belirlenen genel ortalamadan daha az gerçekleştiği görülmektedir. Böyle bir sonuç işgücü sayısının fazla olabileceği ihtimalini ortaya koymaktadır.

Tablo 4.119. K.K.M.T. San. TAŞ. İşgücü Başına Giderler

Yıllar	Toplam Giderler (Milyar TL.)	İşgücü Sayısı (Adet)	K.K.M.T. San TAŞ İşg. Baş. Gid. (Milyar TL.)	Etibank işg. Baş. Gid. (Milyar TL.)
1988	13.-	881	0.0148.-	0.026.62.-
1991	100.-	757	0.1321.-	0.192.97.-
1992	170.-	717	0.2371.-	0.406.68.-

Tablo 4.119'da görüldüğü gibi; Konya Krom Magnezit Tuğla Sanayi TAŞ'de İşgücü başına gider Etibank işgücü başına giderden daha yüksektir.

Etibank ve Müessesesinin -Bağlı ortaklarının iktisadî verimlilik, satış rantabilitesi, işgücü başına net satış hasılatı ve işgücü başına giderler açısından toplu mukayese oranlarını Tablo 4.120., Tablo 4.121., Tablo 4.122. ve Tablo 4.123.'de gösteriyoruz.

TABLO 4.120. ETİBANK VE MÜESSESELERİNİN, BAĞLI
ORTAKLIKLARININ İKTİSADI VERİMLİLİK ORANLARININ
KARŞILAŞTIRILMASI.

Müessesenin Bağlı Ortaklığın Adı	Yıllar	Müessesenin/ Bağlı Ortaklığın İkt. Ver. Oranı (%)	Etibank'ın İkt. Ver. Oranı (%)	Müess./Bağlı Ort. İkt. Ver. Oranı Etibank'ın İkt. Veri Or. Büyük Ya da Küçük olması	Büyük: Olumlu bir gelişme Küçük: Olumsuz Bir Gelişme
Emet Kole- manit İşlet- meleri Mües.	1988	771	171	Büyük	
	1991	294	83	Büyük	
	1992	277	76	Büyük	
Bigadiç Ma- denleri İşlet- meleri Mües.	1988	546	171	Büyük	
	1991	193	83	Büyük	
	1992	187	76	Büyük	
Kırka-Boraks İşletmesi Müessesesi	1988	494	171	Büyük	
	1991	268	83	Büyük	
	1992	301	76	Büyük	
Bandırma Bo- raks işletme- leri Müess.	1988	161	171	Büyük	
	1991	93	83	Büyük	
	1992	90	76	Büyük	
Kestelek Bor Madenleri İşl. Müessesesi	1988	606	171	Büyük	
	1991	111	83	Büyük	
	1992	61	76	Küçük	
Seydişehir A- lüminyum İşl. Müessesesi	1988	185	171	Büyük	
	1991	67	83	Küçük	
	1992	53	76	Küçük	
Şarkkromları ve Ferrokrom- ları İşl. Mües.	1988	257	171	Büyük	
	1991	62	83	Küçük	
	1992	41	76	Küçük	

Müessesenin Bağlı Ortaklığın Adı	Yıllar	Müessesenin/ Bağlı Ortaklığın İkt. Ver. Oranı (%)	Etibank'ın İkt. Ver. Oranı (%)	Müess./Bağlı Ort. İkt. Ver. Oranı Etibank'ın İkt. Veri Or. Büyük Ya da Küçük olması	Büyük: Olumlu bir gelişme Küçük: Olumsuz Bir Gelişme
Antalya Elektro-Metalurji San. İşl. Mües	1988	178	171	Büyük	
	1991	89	83	Büyük	
	1992	84	76	Büyük	
Üçköprü Maden İşletmesi Müessesesi	1988	127	171	Küçük	
	1991	48	83	Küçük	
	1992	36	76	Küçük	
Küre Bakırlı Pirit İşletm. Müessesesi	1988	131	171	Küçük	
	1991	10	83	Küçük	
	1992	18	76	Küçük	
Halıköy Maden İşletmesi Müessesesi	1988	121	171	Küçük	
	1991	31	83	Küçük	
	1992	32	76	Küçük	
Keçiborlu Küçük İletmesi Müessesesi	1988	108	171	Küçük	
	1991	19	83	Küçük	
	1992	12	76	Küçük	
Ergani Bakır İşletmesi Müessesesi	1988	105	171	Küçük	
	1991	3	83	Küçük	
	1992	13	76	Küçük	
100. Yıl Gümüş İşletmesi	1988	26	171	Küçük	
	1991	14	83	Küçük	
	1992	19	76	Küçük	
Mardin Fosfat İşletmesi Müessesesi	1988	29	171	Küçük	
	1991	6	83	Küçük	
	1992	4	76	Küçük	

Müessesenin Bağlı Ortaklığın Adı	Yıllar	Müessesenin/ Bağlı Ortaklığın İkt. Ver. Oranı (%)	Etibank'ın İkt. Ver. Oranı (%)	Müess./Bağlı Ort. İkt. Ver. Oranı Etibank'ın İkt. Veri Or. Büyük Ya da Küçük olması	Büyük: Olumlu bir gelişme Küçük: Olumsuz Bir Gelişme
İskenderun	1988	108	171	Küçük	
Demir-Çelik	1991	51	83	Küçük	
Müessesesi	1992	45	76	Küçük	
Karabük De-	1988	99	171	Küçük	
mir-Çelik	1991	49	83	Küçük	
Müessesesi	1992	47	76	Küçük	
Divriği Ma-	1988	100	171	Küçük	
denleri	1991	64	83	Küçük	
Müessesesi	1992	65	76	Küçük	
Hekimhan	1988	87	171	Küçük	
Madenleri	1991	83	83	Eşit	
Müessesesi	1992	67	76	Küçük	
Türkiye	1988	103	171	Küçük	
Demir-Çelik	1991	49	83	Küçük	
İşletmeleri	1992	44	76	Küçük	
Karadeniz Ba-	1988	79	171	Küçük	
kir İşletmele-	1991	57	83	Küçük	
ri Bağlı Ort.	1992	59	76	Küçük	
Çinko-Kurşun	1988	138	171	Küçük	
Metal Sanayi	1991	93	83	Küçük	
A.Ş.Bağlı Ort.	1992	104	76	Küçük	
Kütahya Man-	1988	112	171	Küçük	
yezit İşletme-	1991	49	83	Küçük	
leri A.Ş.	1992	43	76	Küçük	

Müessesenin Bağlı Ortaklığın Adı	Yıllar	Müessesenin/ Bağlı Ortaklığın İkt. Ver. Oranı (%)	Etibank'ın İkt. Ver. Oranı (%)	Müess./Bağlı Ort. İkt. Ver. Oranı Etibank'ın İkt. Veri Or. Büyük Ya da Küçük olması	Büyük: Olumlu bir gelişme Küçük: Olumsuz Bir Gelişme
Konya Krom-	1988	177	171	Küçük	
Magnezit Tuğ-	1991	79	83	Küçük	
la San. TAŞ.	1992	89	79	Küçük	

TABLO 4.121. ETİBANK VE MÜESSESELERİNİN-BAĞLI ORTAKLARININ SATIŞ RANTABİLİTELERİ ORANLARININ KARŞILAŞTIRILMASI

Müessesenin Bağlı Ortaklığın Adı	Yıllar	Müessesenin/ Bağlı Ortaklığın Satış Rant. (%)	Etibank'ın Satış Rantabilitesi (%)	Müess./Bağlı Satış Rant. Etibank'ın Stş. Rantiden Küçük yada Büyük olması	Büyük: Olumlu bir gelişme Küçük: Olumsuz Bir Gelişme
Emet Kolemanit İşletmeleri Mües.	1988	87	15	Büyük	
	1991	66	(-) 23	Büyük	
	1992	64	(-) 36	Büyük	
Bigadiç Madenleri İşletmeleri Mües.	1988	102	15	Büyük	
	1991	51	(-) 23	Büyük	
	1992	48	(-) 36	Büyük	
Kırka-Boraks İşl. Müessesesi	1988	80	15	Büyük	
	1991	63	(-) 23	Büyük	
	1992	67	(-) 36	Büyük	
Bandırma Boraks ve Asit İşl. Mües.	1988	38	15	Büyük	
	1991	(-) 7	(-) 23	Büyük Negatif	
	1992	(-) 11	(-) 36	Büyük Negatif	
Kestelek Bor Madenleri İşl. Müessesesi	1988	413	15	Büyük	
	1991	408	(-) 23	Büyük	
	1992	384	(-) 36	Büyük	
Seydişehir Alüminyum İşl. Müess.	1988	46	15	Büyük	
	1991	(-) 49	(-) 23	Küçük Negatif	
	1992	(-) 89	(-) 36	Küçük Negatif	
Şarkromları ve Ferrokrom İşl. Müess.	1988	61	15	Büyük	
	1991	93	(-) 23	Büyük	
	1992	143	(-) 36	Büyük	

Müessesenin Bağlı Ortaklığın Adı	Yıllar	Müessesenin/ Bağlı Ortaklığın Satış Rant. (%)	Etibank'ın Satış Rantabilitesi (%)	Müess./Bağlı Satış Rant. Etibank'ın Stş. Rantiden Küçük yada Büyük olması	Büyük: Olumlu bir gelişme Küçük: Olumsuz Bir Gelişme
Antalya Elektro-Matalurji Sanayi İşl. M.	1988	44	15	Büyük	
	1991	(-) 13	(-) 23	Büyük Negatif	
	1992	(-) 19	(-) 36	Büyük Negatif	
Üçköprü Maden İşl. Müess.	1988	21	15	Büyük	
	1991	(-) 106	(-) 23	Küçük Negatif	
	1992	(-) 181	(-) 36	Küçük Negatif	
Küre Bakırlı Pirit İşletmesi Müessesesi	1988	24	15	Büyük	
	1991	871	(-) 23	Büyük	
	1992	447	(-) 36	Büyük	
Halıköy Maden İşl. Müess.	1988	17	15	Büyük	
	1991	(-) 220	(-) 23	Küçük Negatif	
	1992	(-) 217	(-) 36	Küçük Negatif	
Keçiborlu Kükürt İşl. Müess.	1988	8	15	Küçük	
	1991	(-) 428	(-) 23	Küçük Negatif	
	1992	(-) 711	(-) 36	Küçük Negatif	
Ergani Bakır İşl. Müess.	1988	5	15	Küçük	
	1991	(-) 3241	(-) 23	Küçük Negatif	
	1992	(-) 663	(-) 36	Küçük Negatif	
100. Yıl Gümüş İşl. Müess.	1988	(-) 283	15	Küçük Negatif	
	1991	(-) 612	(-) 23	Küçük Negatif	
	1992	(-) 417	(-) 36	Küçük Negatif	
Mardin Fosfat İşl. Müess.	1988	(-) 244	15	Küçük Negatif	
	1991	(-) 1709	(-) 23	Küçük Negatif	
	1992	(-) 2539	(-) 36	Küçük Negatif	

Müessesenin Bağlı Ortaklığın Adı	Yıllar	Müessesenin/ Bağlı Ortaklığın Satış Rant. (%)	Etibank'ın Satış Rantabilitesi (%)	Müess./Bağlı Satış Rant. Etibank'ın Stş. Rantiden Küçük; yada Büyük olması	Büyük: Olumlu bir gelişme Küçük: Olumsuz Bir Gelişme
İskenderun	1988	12	15	Küçük	
Demir-Çelik	1991	(-) 87	(-) 23	Küçük Negatif	
İşl. Müess.	1992	116	(-) 36	Büyük	
Karabük	1988	7	15	Küçük	
Demir-Çelik	1991	(-) 105	(-) 23	Küçük Negatif	
İşl. Müess.	1992	(-) 106	(-) 36	Küçük Negatif	
Divriği	1988	1	15	Küçük	
Madenleri	1991	(-) 56	(-) 23	Küçük Negatif	
İşl. Müess.	1992	(-) 53	(-) 36	Küçük Negatif	
Hekimhan	1988	6	15	Küçük	
Madenleri	1991	(-) 19	(-) 23	Büyük Nefatif	
İşl. Müess.	1992	(-) 47	(-) 36	Küçük Negatif	
Türkiye	1988	10	15	Küçük	
Demir-Çelik	1991	(-) 96	(-) 23	Küçük Negatif	
İşletmeleri Mü.	1992	(-) 116	(-) 36	Küçük Negatif	
Karadeniz	1988	(-) 21	15	Küçük Negatif	
Bakır	1991	(-) 72	(-) 23	Küçük Negatif	
İşl. Müess.	1992	(-) 67	(-) 36	Küçük Negatif	
Çinko-Kurşun	1988	30	15	Büyük	
Metal Sanayi	1991	(-) 2	(-) 23	Büyük Negatif	
İşl. Müess.	1992	9	(-) 36	Küçük	
Kütahya	1988	11	15	Küçük	
Manyezit	1991	(-) 104	(-) 23	Küçük Negatif	
İşl. Müess.	1992	(-) 130	(-) 36	Küçük Negatif	

Müessesenin Bağlı Ortaklığın Adı	Yıllar	Müessesenin/ Bağlı Ortaklığın Satış Rant. (%)	Etibank'ın Satış Rantabilitesi (%)	Müess./Bağlı Satış Rant. Etibank'ın Stş. Rantiden Küçük yada Büyük olması	Büyük: Olumlu bir gelişme Küçük: Olumsuz Bir Gelişme
Konya Krom-	1988	48	15	Büyük	
Magnezit	1991	(-) 25	(-) 23	Küçük Negatif	
İşl. Müess.	1992	(-) 11	(-) 36	Büyük Negatif	

TABLO 4.122. ETİBANK MÜESSESELERİNNİ-BAĞLI ORTAKLARININ İŞGÜCÜ BAŞINA NET SATIŞ HASILATI AÇISINDAN KARŞILAŞTIRILMASI

Müessesenin Bağlı Ortaklığın Adı	Yıllar	Müessesenin/Bağlı Ortaklığın İşgücü Başına Net Satış Has. (Milyar TL.)	Etibank İşgücü Başına Net Satış Hasılatı (Milyar TL.)	Müess./Bağlı Ortaklığın Etibank için belirlenen işgücü başına Net satış Has. açısından Küçük yada Büyüklüğü	Büyük: Olumlu bir gelişme Küçük: Olumsuz Bir Gelişme
Emet Kolemanit İşletmeleri Mües.	1988	102.-	45.-	Büyük	
	1991	51.-	159.-	Küçük	
	1992	48.-	308.-	Küçük	
Bigadiç Madenleri İşletmeleri Mües.	1988	0.38.-	45.-	Küçük	
	1991	0.27.-	159.-	Küçük	
	1992	0.35.-	308.-	Küçük	
Kırka-Boraks İşl. Müess.	1988	0.71.-	45.-	Küçük	
	1991	0.52.-	159.-	Küçük	
	1992	0.67.-	308.-	Küçük	
Bandırma Boraks ve Asit İşl. Müess.	1988	0.34.-	45.-	Küçük	
	1991	0.16.-	159.-	Küçük	
	1992	0.25.-	308.-	Küçük	
Kestelek Bor Madenleri İşl. Müess.	1988	0.31.-	45.-	Küçük	
	1991	0.14.-	159.-	Küçük	
	1992	0.14.-	308.-	Küçük	
Seydişehir Alüminyum İşl. Müess.	1988	0.21.-	45.-	Küçük	
	1991	0.17.-	159.-	Küçük	
	1992	0.18.-	308.-	Küçük	

Müessesenin Bağı Ortaklığın Adı	Yıllar	Müessesenin/ Bağı Ortaklığın İşgücü Başına Net Satış Has. (Milyar TL.)	Etibank İşgücü Başına Net Satış Hasılatı (Milyar TL.)	Müess./Bağı Ortaklığın Etibank için belirlenen iş gücü başına Net satış Has. açısından Küçük yada Büyüklüğü	Büyük: Olumlu bir gelişme Küçük: Olumsuz Bir Gelişme
Şarkkromları ve Ferro-krom İşl. Müess.	1988	0.32.-	45.-	Küçük	
	1991	0.17.-	159.-	Küçük	
	1992	0.16.-	308.-	Küçük	
Antalya Elektro-Matalurji Sanayi İşl. M.	1988	0.49.-	45.-	Küçük	
	1991	0.30.-	159.-	Küçük	
	1992	0.32.-	308.-	Küçük	
Üçköprü Maden İşl. Müess.	1988	0.10.-	45.-	Küçük	
	1991	0.10.-	159.-	Küçük	
	1992	0.11.-	308.-	Küçük	
Halıköy Maden İşl. Müess.	1988	0.10.-	45.-	Küçük	
	1991	0.10.-	159.-	Küçük	
	1992	0.10.-	308.-	Küçük	
Keçiborlu Kükürt İşl. Müess.	1988	0.07.-	45.-	Küçük	
	1991	0.03.-	159.-	Küçük	
	1992	0.03.-	308.-	Küçük	
Ergani Bakır İşl. Müess.	1988	0.16.-	45.-	Küçük	
	1991	0.01.-	159.-	Küçük	
	1992	0.06.-	308.-	Küçük	
Mardin Fosfat İşl. Müess.	1988	0.04.-	45.-	Küçük	
	1991	0.02.-	159.-	Küçük	
	1992	0.04.-	308.-	Küçük	

Müessesenin Bağlı Ortaklığın Adı	Yıllar	Müessesenin/ Bağlı Ortaklığın İşgücü Başına Net Satış Has. (Milyar TL.)	Etibank İşgücü Başına Net Satış Hasılatı (Milyar TL.)	Müess./Bağlı Ortaklığın Etibank için belirlenen işgücü başına Net satış Has. açısından Küçük yada Büyüklüğü	Büyük: Olumlu bir gelişme Küçük: Olumsuz Bir Gelişme
İskenderun Demir-Çelik İşl. Müess.	1988	0.06.-	45.-	Küçük	
	1991	0.18.-	159.-	Küçük	
	1992	0.31.-	308.-	Küçük	
Karabük Demir-Çelik İşl. Müess.	1988	0.03.-	45.-	Küçük	
	1991	0.10.-	159.-	Küçük	
	1992	0.11.-	308.-	Küçük	
Divriği Madenleri İşl. Müess.	1988	0.02.-	45.-	Küçük	
	1991	0.12.-	159.-	Küçük	
	1992	0.20.-	308.-	Küçük	
Hekimhan Madenleri İşl. Müess.	1988	0.02.-	45.-	Küçük	
	1991	0.11.-	159.-	Küçük	
	1992	0.15.-	308.-	Küçük	
Türkiye Demir-Çelik İşletmeleri	1988	0.04.-	45.-	Küçük	
	1991	0.12.-	159.-	Küçük	
	1992	0.21.-	308.-	Küçük	
Karadeniz Bakır İşl. Müess.	1988	0.03.-	45.-	Küçük	
	1991	0.11.-	159.-	Küçük	
	1992	0.21.-	308.-	Küçük	
Çinko-Kurşun Metal Sanayi İşl. Müess.	1988	80.13.-	45.-	Büyük	
	1991	177.48.-	159.-	Büyük	
	1992	354.90.-	308.-	Büyük	

Müessesenin Bağlı Ortaklığın Adı	Yıllar	Müessesenin/ Bağlı Ortaklığın İşgücü Başına Net Satış Has. (Milyar TL.)	Etibank İşgücü Başına Net Satış Hasılatı (Milyar TL.)	Müess./Bağlı Ortaklığın Etibank için belirlenen iş gücü başına Net satış Has. açısından Küçük yada Büyüklüğü	Büyük: Olumlu bir gelişme Küçük: Olumsuz Bir Gelişme
Kütahya	1988	0.04.-	45.-	Küçük	
Manyezit	1991	0.19.-	159.-	Küçük	
İşl. Müess.	1992	0.38.-	308.-	Küçük	
Konya Krom-	1988	0.03.-	45.-	Küçük	
Magnezit	1991	0.10.-	159.-	Küçük	
İşl. Müess.	1992	0.21.-	308.-	Küçük	

TABLO 4.123. ETİBANK MÜESSESELERİNİN-BAĞLI ORTAKLARININ İŞGÜCÜ BAŞINA GİDERLER AÇISINDAN KARŞILAŞTIRILMASI.

Müessesenin Bağlı Ortaklığın Adı	Yıllar	Müessesenin/ Bağlı Ortaklığın İşgücü Başına Giderleri .	Etibank'ın İşgücü Başına Giderler (Milyar TL.)	Müess./Bağlı Ortaklığın Etibank İçin belirlenen işgücü başına gelirden Küçük yada fazlalığı	Büyük: Olumlu bir gelişme Küçük: Olumsuz Bir Gelişme
Emet Kolemanit İşletmeleri Mües.	1988	1.02.-	0.03.-	Büyük	
	1991	0.51.-	0.19.-	Küçük	
	1992	0.48.-	0.41.-	Büyük	
Bigadiç Madenleri İşletmeleri Mües.	1988	0.43.-	0.03.-	Büyük	
	1991	0.30.-	0.19.-	Büyük	
	1992	0.28.-	0.41.-	Küçük	
Kırka-Boraks İşl. Müess.	1988	0.14.-	0.03.-	Büyük	
	1991	0.19.-	0.19.-	Eşit	
	1992	0.22.-	0.41.-	Küçük	
Bandırma Boraks ve Asit İşl. Müess.	1988	0.21.-	0.03.-	Büyük	
	1991	0.18.-	0.19.-	Küçük	
	1992	0.30.-	0.41.-	Küçük	
Kestelek Bor Madenleri İşl. Müess.	1988	0.05.-	0.03.-	Büyük	
	1991	0.13.-	0.19.-	Küçük	
	1992	0.22.-	0.41.-	Küçük	
Seydişehir Alüminyum İşl. Müess.	1988	0.11.-	0.03.-	Büyük	
	1991	0.25.-	0.19.-	Büyük	
	1992	0.35.-	0.41.-	Küçük	
Şarkkromları ve Ferrokrom İşl. Müess.	1988	0.12.-	0.03.-	Büyük	
	1991	0.28.-	0.19.-	Büyük	
	1992	0.39.-	0.41.-	Küçük	

Müessesenin Bağlı Ortaklığın Adı	Yıllar	Müessesenin/ Bağlı Ortaklığın İşgücü Başına Giderleri	Etibank'ın İşgücü Başına Giderler (Milyar TL.)	Müess./Bağlı Ortaklığın Etibank İçin belirlenen işgücü başına gelirden Küçük yada fazlalığı	Büyük: Olumlu bir gelişme Küçük: Olumsuz Bir Gelişme
Antalya Elektro-Metalurji Sanayi	1988	0.28.-	0.03.-	Büyük	
	1991	0.33.-	0.19.-	Büyük	
	1992	0.38.-	0.41.-	Küçük	
Üçköprü Maden İşl. Müess.	1988	0.08.-	0.03.-	Büyük	
	1991	0.19.-	0.19.-	Eşit	
	1992	0.30.-	0.41.-	Küçük	
Halköy Maden İşl. Müess.	1988	0.77.-	0.03.-	Büyük	
	1991	0.19.-	0.19.-	Eşit	
	1992	0.30.-	0.41.-	Küçük	
Keçiözümlü Kükürt İşl. Müess.	1988	0.06.-	0.03.-	Büyük	
	1991	0.17.-	0.19.-	Küçük	
	1992	0.24.-	0.41.-	Küçük	
Ergani Bakır İşl. Müess.	1988	0.15.-	0.03.-	Büyük	
	1991	0.29.-	0.19.-	Büyük	
	1992	0.44.-	0.41.-	Büyük	
Mardin Fosfat İşl. Müess.	1988	0.15.-	0.03.-	Büyük	
	1991	0.40.-	0.19.-	Büyük	
	1992	1.02.-	0.41.-	Büyük	
İskenderun Demir-Çelik İşl. Müess.	1988	0.05.-	0.03.-	Büyük	
	1991	0.35.-	0.19.-	Büyük	
	1992	0.70.-	0.41.-	Büyük	
Karabük Demir-Çelik İşl. Müess.	1988	0.03.-	0.03.-	Eşit	
	1991	0.26.-	0.19.-	Büyük	
	1992	0.58.-	0.41.-	Büyük	

Müessesenin Bağlı Ortaklığın Adı	Yıllar	Müessesenin/ Bağlı Ortaklığın İşgücü Başına Giderleri	Etibank'ın İşgücü Başına Giderler (Milyar TL.)	Müess./Bağlı Ortaklığın Etibank İçin belirlenen işgücü başına gelirden Küçük yada fazlalığı	Büyük: Olumlu bir gelişme Küçük: Olumsuz Bir Gelişme
Divriği	1988	0.02.-	0.03.-	Küçük	
Madenleri	1991	0.18.-	0.19.-	Küçük	
İşl. Müess.	1992	0.32.-	0.41.-	Küçük	
Hekimhan	1988	0.02.-	0.03.-	Küçük	
Madenleri	1991	0.13.-	0.19.-	Küçük	
İşl. Müess.	1992	0.22.-	0.41.-	Küçük	
Türkiye	1988	0.04.-	0.03.-	Büyük	
Demir-Çelik	1991	0.25.-	0.19.-	Büyük	
İşletmeleri M.	1992	0.48.-	0.41.-	Büyük	
Karadeniz	1988	0.04.-	0.03.-	Büyük	
Bakır	1991	0.19.-	0.19.-	Eşit	
İşl. Müess.	1992	0.36.-	0.41.-	Küçük	
Çinko-Kurşun	1988	58.28.-	0.03.-	Büyük	
Metal Sanayi	1991	190.40.-	0.19.-	Büyük	
İşl. Müess.	1992	339.90.-	0.41.-	Büyük	
Kütahya	1988	0.04.-	0.03.-	Büyük	
Manyezit	1991	0.40.-	0.19.-	Büyük	
İşl. Müess.	1992	0.88.-	0.41.-	Büyük	
Konya Krom-	1988	0.01.-	0.03.-	Küçük	
Magnezit	1991	0.13.-	0.19.-	Küçük	
İşl. Müess.	1992	0.24.-	0.41.-	Küçük	

Etibank'ın İçinde Bulunduğu Sorunlar

Etibank'ın faaliyet raporları, yıllar açısından üç ayrı döneme ayırabiliriz. Gelişmelerin ne çok yüksek ne de çok düşük olduğu ortalama dönem: 1985-1987, gelişmelerin oldukça yüksek olduğu dönem: 1988-1989 ve gelişmelerin oldukça düşük olduğu dönem: 1990-1992.

Faaliyet Raporlarının likidite analizleri (Cari Oranlar, Hayır Değer Oranları ve Nakit Oranları) Etibank'ın bir işletme olarak kısa vadeli borçlarını ödeme gücü konusunda, kredi veren kurum ve kuruluşlara güven vermemektedir. Etibank'ın bir KİT olması, her ne kadar borçlarına devlet güvencesi sağlamaktaysa da borçlanma politikası kredi piyasasında faizleri yükseltmektedir⁽²³⁾. Etibank'ın borçlarının, özellikle de kısa vadeli borçlarının 1990 ve sonrasında artması olumsuz bir gelişmedir.

Faaliyet raporlarının malî bünye analizlerini incelediğimide aktif toplamı içinde duran ve dönen varlıkların değerleri dalgalanmalar göstermektedir. 1992'de aktif toplamı içinde duran ve dönen varlıkların değerleri dalgalanmalar göstermektedir. 1992'de aktif toplamı içinde duran değerlerin oranınının %30 olması, Etibank'ın madencelekden çok bankacılığa ağırlık verdiği göstermektedir.

Faaliyet Raporlarının kârlılık analizleri, 1990-1993 döneminde oldukça olumsuz sonuçlar vermektedir.

Faaliyet raporlarının iktisadî varlıkların kullanılması ile ilgili analizleri, iktisadî verimlilik oranları, satış rantabilitesi ve işgücününün iktisadî etkinliği) Etibank'ın 1990 ve sonrasında madencelek faaliyetlerinde olumlu gelişmeler göstermemektedir. Net satış hasılatının toplam giderlere oranını gösteren iktisadi verimlilik oranlarında, 1990 sonrasında azalma görülmektedir.

Net satış hasılatındaki artış hızınının toplam giderlerdeki artış hızından daha az gerçekleşmesi Etibank'ın pazar payının küçüldüğünü göstermektedir.

(23) Sezgin Taşkiran, "Halkbank Özelleştirilemez", İktisat-İşletme ve Finansman Dergisi, Yıl:7, Sayı:78, Eylül 1992,sh.46.

Etibank'ın işgücününün iktisadî etkinlik oranlarının diğer oranlardan farklı bir sonucu mevcuttur. Diğer analizlerinin sonucu, oranlardan farklı bir sonucu mevcuttur; Diğer analizlerin sonucu, gelişmeler 1985-1987 dönemini "vasat", 1988-1989 dönemini "vasatın üzerinde" ve 1990-1992 dönemini "vasatın altında" göstermesine rağmen, işgücününün iktisadî etkinlik oranları 1988'de çok düşük, 1989, 1990, 1991 ve özellikle de 1992'de oldukça yüksek görülmektedir. Böylesi bir sonuç, üretim miktarındaki artışı ve işçi sayısında azalmayı beraberinde getirmektedir. Ayrıca, KİT'lerin geleneksel eleştiri konusu aşırı istihdamın Etibank'ın geneli için doğru olmadığını göstermektedir. Bir başka deyişle, aşırı istihdam belirli müesseselerde mevcuttur.

Etibank'ın müessese ve bağlı ortaklıkları için hazırlanan Tablo 4.120., Tablo 4.121., Tablo 4.122. ve Tablo 4.123. incelendiğinde; 1991 ve 1992 yıllarında,

İktisadi verimlilik açısından; Etibank ortalamasını aşan 5 müessese Emet Kolemanit İşletmeleri Müessesesi, Bigadiç Madenleri İşletmeleri Müessesesi, Kırka-Boraks İşletmeleri Müessesesi, Bandırma Boraks ve Asit İşletmeleri ve Antalya Elektro-Metalurji sanayi işletmeleri müessesesidir.

Satış rantabiliteleri açısından, Etibank ortalamasını aşan 5 müessese, Emet Kolemanit İşletmeleri Müessesesi, Bigadiç Madenleri İşletmeleri Müessesesi, Kırka-Boraks İşletmeleri Müessesesi, Kestelek Bor Madenleri İşletmeleri Müessesesi, Şarkkromları ve Ferrokromları işletmeleri müessesesidir.

İşgücü başına net satış hasılatı açısından, Etibank ortalamasını aşan, tak bağlı ortaklık ÇİNKUR (Çinko-Kurşun Metal Sanayi A.Ş.) Bağlı ortaklığı'dur.

İşgücü başına giderler açısından, Etibank ortalamasının altında kalan istikrarlı (1988, 1991 vöi 1992'de Etibank ortalamasının aşağısında kalan, üç müessese Divriği Madenleri Müessesesi, Hekimhan Madenleri Müessesesi, Konya Krom-Magnezit Tuğla sanayi T.A.Ş.'dir.

İşgücü başına giderler açısından 1991 ve 1992 yıllarında Etibank ortalamasının aşağısında kalan üç müessese, Bandırma Broks ve Asit İşletmeleri müessesesi, Kestelek Bor madenleri İşletmeleri müessesesi ve Keçiborlu Kükürt İşletmesi Müessesesi'dir.

Dünya piyasalarında talebi ve fiyatı yüksek olan ilk üç maden sırasıyla demir, alüminyum ve bakır'dır⁽²⁴⁾. İkinci sorada olan Alüminyum üretiminde sürekli zararla çalışan Seydişehir Alüminyum Tesislerinde kullanılan Teknoloji 1986 yılına aittir⁽²⁵⁾.

Yine dünya piyasalarında fiyatı en yüksek olan 3/1 rasyolu %48 Cr₂O₃ tenörlü Türk krom cevheridir. Bunu takip eden Filipinler Refrakter Cevheri, Rus %36.

Cr₂O₃ tenörlü iri parca cevheridir⁽²⁶⁾. Kromda en yüksek fiyata sahip olan Türk cevherinin üretiminde söz sahibi olan Şarkkromları ve Ferrokromları işletmeleri Müessesesi'nin Şarkkromları ve Ferrokromları işletmeleri Müessesesi'nin iktisadî verimlilik oranlarının %62 (1991'de) ve %41 (1992'de) gibi düşük oranlarda gerçekleşmesi müessesenin sorunlarının varlığını teyit etmektedir.

Etibank'da özellikle bilgisayar teknolojisi 1988 yılından sonra yaygınlaştırılmaya çalışılmıştır. Antalya Elektrometalurji Sanayi İşletmesi Müessesesine ait karpit fırınında işletme ve ürün kalitesinin iyileştirilmesi için bilgisayarlı proses kontrol uygulamaları gerçekleştirilmektedir⁽²⁷⁾. Etibank Müesseselerinin ve bağlı ortaklıklarının iktisadî varlıkların kullanımı ve ilgili tablolardan iktisadî verimlilik oranlarını gösteren Tablo.4.120. incelendiğinde, Antalya Elektro-Metalurji Sanayi İşletmesi Müessesesi'nin oranları Etibank için belirlenen oranları aşmıştır. Bu durum, bilgisayar teknolojisinin üretimdeki olumlu etkisi göstermektedir.

Madencilik faaliyeti, üç temel aşamada incelemektedir. dönem Tuvenan Cevheri (Tout-Venant) Üretimi ve Türev Üretimi.

Kuruluş Dönemi, madenleniş aşamasından (explarasyon) işletmenin üretime geçtiği zamana kadar ki süreci kapsamaktadır. Kuruluş dönemi, explarasyon değerlendirme, hazırlık, üretim-kazı, ulaşım-nakliyat, ihraç, havalandırma ve su atımı olmak üzere sekiz aşamadan oluşmaktadır. Explarasyon, yeryüzüne çıkmamış bulunan maden yatağının yerini saptamak üzere yapılan çeşitli yöntemleri içermektedir.

(24) Yavuz Aytakin, "Maden Mühendisliğine Giriş", DEÜ. Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Yayınları, No: 167, İzmir sh.163.

(25) İbid, sh. 116.

(26) İbid, sh.173.

(27) Selahattin Anaç, "Etibank'ta Stratejik Planlama ve Hedeflerinin Tesbiti", Etibank Vakfı Bülteni, sayı:3, Ağustos 1992, sh.20.

Değerlendirme, maden yatağının değerini saptamak için yapılan işlemi içermektedir. Özellikle maden işletmeceğinin en can alıcı fonksiyonu olan değerlendirme aşamasında, törür ve rezerv belirlenmektedir. Tenör, cevherin içinde bulunan, değerli olan mineralin yüzde olarak ağırlığıdır. Rezerv ise cevherin gelecek için ümit vadedip-vadetmediğini gösteren potansiyel madendir. Gerek tenör gerekse rezerv madeninin işletilmesinin kârlı olup-olmayacağına ölçü değişmektedir. Altın ton/gr olarak belirlenir. Demirin tönürünün %30-40, bakırın %0.5-%0.7, boksitin (alüminyum) %4-10, kromun %45 ve borun %44 olması idealdir.

Hazırlık dönemi, sondajlarla değerlendirilmiş bir maden yatağına erişmek için yapılan toplam işlemlerden meydana gelmektedir.

Üretim-kazı dönemi, hazırlık galerileri ile cevher erişiydikten sonra cevherin yeniden çıkarılması için yapılan toplam işlemleri kapsar.

Ulaşım-Nakliyat dönemi, kazılan cevherin yürüüzüne çıkarılmasıdır. Nakliyatın son devresi kuyu içinde olan ulaşım olup, ihraç terimi ile tanımlanmaktadır.

Havalandırma, çalışma yerine temiz, serin, kuru hava sağlanması madenceğinin emniyet açısından en önemli işlemidir. Bu hava, çalışanların teneffüs, makinaların oksijen gereksinimini karşılar, Ayrıca Matan sağlamaktadır.

su atımı, yeraltı suyu veya çeşitli çatlaklardan sızan dere, nehir, göl hatta deniz suları, çalışma yerine gravite ile gelir. Bu suların toplanıp-biriktirilip yeryüzüne atılması işlemdir (14).

Tüvenan Cevheri üretimi (Cevher Hazırlama), ocaktan çıkarılan cevherin taş, toprak ve şişten arındırılması işlemdir. Tüvenan cevheri tönür bakımından düşüktür. Dolayısıyla türev üretimi delin "zenginleştirme" işleminin fiyatta satılmasına yol açar. Ancak yüksek tönörlü ve iri parçalı bazı cevherler (krom gibi) olduğu gibi satılabilir.

Maden işletmeciliğinde satış hasılatımetkileyen iki temel unsurdan ilki yukarıda bahsettiğimiz tüvenan cevheri ve türevdir. Bu arzı meydana getirmektedir. Diğeri de taleptir. Talıp ise konjoktürel duruma bağlı olarak değişmektedir. Örneğin, savaş yıllarında demir talebi artmaktadır.

Günümüzde ise seramik hammaddeleri, killer ve alaşımına ihtiyaç duyulmaktadır. Ayrıca talebi istikrarlı olan madenler altın, bakır, krom ve boksittir⁽²⁸⁾.

Bu bilgiler ışığı altında, Türk Madenciliği ile dünya madenciliğini madencilik sektörünün GSMH içindeki payı uzun yıllar itibariyle, %1,5 ile %2.5 arasında değişmesine rağmen, sektörde başarılı ülkelerde sözkonusu bu oran %5-%6 düzeyindedir⁽²⁹⁾.

Ayrıca Türk Madenciliği gerek yurt için gerekse yurtdışı piyasalara elindeki 51 tür maden üretiminin sadece 29'unu arz etmektedir. (Sözkonusu bu arzın %1,6'lık payı türev, %2,5'lik payı da tüvenandır.)⁽³⁰⁾ bir başka deyişle, Türk Madencilik sektörü dünya piyasalarında %43'lük atıl bir kapasiteye sahiptir. Tür Madenciliğindeki sorunların temelinde yukarıda bahsettiğimiz gibi tüvenan arzının (%2,5) türev arzından (%1,6) fazla olması madencilik faaliyetinin getirisini düşürmektedir. Bu durumun en güzel örneği demir-çelik türevlerini ithal etmemizdir⁽³¹⁾. Bir başka deyişle, bir tarafta hammaddeyi ihraç ederken diğer tarafta aynı adının nihari ürün (türev olarak geri alınmaktadır).

Madencilik sektörünün önemine rağmen, madencilik sanayinin üretimi toplam sanayi üretimi içindeki payı sürekli azalmaktadır. Oran, 1991'de %30.8 iken 1992'de %28.2 oldu ve 1993'ün ilk altı ayı için de ortalama %8.7 olarak gerçekleşmiştir. iç piyasalardaki gelişmelerin yanısına, uluslararası piyasalardan da önemli ölçüde etkilenen madencilik sektörü üretiminde, 1991 yılında (1986 yılına göre) %10.1 artış kaydedilmişken, son yıllarda dünya ekonomisine talebin de azalması sonucu özellikle demir cevheri üretiminde yaşanan darayma nedeniyle, 1992 yılında toplam madencilik sektörü üretimi (1986 yılına göre) %2.0 oranında azalmıştır. Madencilik sektörü halihazırda da ciddi bir durgunluk içerisindedir⁽³²⁾.

(28) Selçuk Üniversitesi, Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi, Arş. Gör. Serdar Yıldırım ile 29 Haziran 1994 tarihli görüşme.

(29) Komisyon Raporu, (Madencilik Sektörünün Güçlendirilmesi), A.g.e. sh.1

(30) Diyalog yayıncılık, (Etibank), sh.30-35

(31) Yavuz AYTEKİN, A.g.e., sh.242.

(32) 1993 Yıllık Ekonomik Rapor, T.C. Maliye Bakanlığı Ankara, 1994, sh.23-26.

Türk madencilik sektörünün yapısı problemlerinden biri olan türev çeşidinin az olması yanında, madencilğe, özgün, özel bir teşvik sisteminin kurulamaması da bir sorundur. dergi teşvikler verilmiş olmasına rağmen yatırımları cezbetmemiştir. Zira, madencilik sektörüne teşvikler türev çeşidini arttırmaktan çok genel ihracata yöneliktir⁽³³⁾.

Özellikle Etibank'da bir başka önemli sorun , stoklardaki artıştır. Stokların %70'e yakınında tüvenandır⁽³⁴⁾.

Nihaf olarak, standartların dışında ve gelişen dünya tabeline ayak uydurmayan Etibank üretim politikası, yapısal bir sorundur. Yine satış politikasında da zamanında yapılmayan satış bağlantıları önemli bir sorun olarak görülmektedir⁽³⁵⁾.

Et ibank'ın yapısal sorunlarının yanında kanjonktörel sorunları da mevcuttur. Bunlar içinde en önemlisi, Bağımsız Devletler Tüopluluğunun batıdaki pazarlarımıza çok ucuza arttığı benzer ürünlerdir.

Etibank'ca üretilen bakır konsantre maliyeti 481\$ olup, satış fiyatı 170\$'dır. Düşük karbonlu Ferokkrom('da bu maliyet 1370 \$ iken, satış fiyatı 950\$, yüksek karbonlu ferrokrom'da 1182\$ maliyete karşı satış fiyatı 376\$, fosfat konsantresi maliyeti 965\$ olup, satış fiyatı 26\$, torbalı kükürt maliyeti 3.777\$ iken, satış fiatı 100\$ ve sıvı alüminyum maliyeti 3.178\$ olup, satış fiyatı 1.200\$ olmasına rağmen Bağımsız Türkiye Cumhuriyetleri'nin daha ucuza arzı Etibank'ın satış hasılatı olumsuz etkilemeye devam etmektedir⁽³⁶⁾.

(33) 19/3 sayılı Madencilik Teşvik Karamamesi Ankara, 20 Şubat 1993.

(34) Etibank Genel Müdürlüğü, Araştırma ve Geliştirme Daire Başkanlığı'nda görevli maden mühendisi, şef Ertuğrul Işık'la 7 Nisan 1994, Perşembe Günü yapılan görüşme.

(35) Etibank Yönetim Kurulu Başkanı ve Genel Müdürü Taşkın Akdeniz'in Göreve Başlama Mescası, 17 Şubat 1992, sh.1.

(36) İbid, sh.2.

Tablo. 4.124. 1993 Yılında Etibank Madenlerinin Maliyet ve Satış Fiyatları

Maden İsmi	Maliyet (\$)	Satış Fiyatı (\$)	Zarar (%)
Bakır Konsantre	481	170	64.6
Düşük Karbonlu Ferrokrom	1370	750	45.2
Yüksek Karbonlu Ferrokrom	1182	376	68.1
Fosfat Konsantre	765	26	96.4
Torbalı Kükürt	3.377	100	97.0
Sıvı Alüminyum	3.178	1200	62.0

Madencilik sektörü açısından "Tabir Servetler ve kaynaklar devletin hüküm ve tasarrufu altındadır" biçiminde ifade edilen T.C. Anayasası 168. maddesi tartışma konusudur⁽³⁷⁾. Çünkü, madencilik yatırımları büyük ölçüde geri alınamayan ve yeniden değerlendirilemeyen yatırımlardır. Büyük risk taşımakta ve büyük finansman gerektirmektedirler. Ayrıca, madencilik katma değeri yüksek bir işkolidir ve bu kolda yaratılan istihdam yöreseldir. İç göç ve işsizlik gibi sosyal meselelerin ülkemizde önemli bir yer teşkil ettiği düşünülse açım ve net olarak düzenlemelerin çok gerekli olduğu görülebilir.

Etibank'ın bankacılık bölümünde sorunlarla karşı karşıladır. Ekonomik gemiyedeki istikrarsızlıklar ve belirsizlikler bankacılık faaliyetlerinin madencilik faaliyetlerini finanse etmek konusunda yetersiz kalmasına sebep teşkil etmektedir. Enflasyonist dönemlerde Bankaların nominal olarak artmış görünen ykarları reel anlamda azalmakta ve özkaynakların reel hacmi küçülmektedir. Kredilerin artması, gecikmiş alacakları da beraberinde getirmektedir. Faiz oranlarının yüksekliği tüm bankaları yüksek maliyetlerle çalışmaya yöneltmektedir.

(37) İsmet Kasapoğlu, "Madencilik üzerine", Etibank Vakfı Bülteni, Sayı:2, Mayıs 1992, sh.35.

Etibank Bankacılığının aynı zamanda madencilik faaliyetlerini finanse etmek zorunda kalmasında önemli eleştiriler almasına sebep olmaktadır:

"Sümerbank ile Etibank şu anda tefecilik yapıyorlar. Adı banka ama finans piyasasını y sıkıntıya sokan bir faiz politikası güdüyorlar ve piyasadaki faizin düşmemesinin sebebi Sümerbank ve Etibank'tır"⁽³⁸⁾.

Kride maliyetlerinin yükselmesinin nedeni bankaların yüksek maliyetli para elde etmesidir. Fakat oligapolistik bir yapıya sahip olan Türk Bankacılık söktöründe Etibank'ın tek suçlu olarak gösterilmeside pek doğru bir teşhis olmamaktadır.

Bankalarımız sanayi girişimcisini desteklemek yerine kısa vadeli kâr peşinde koşan spekülâtörler gibi faaliyet göstermektedir. Bir başka deyişle kısa vadeli kolay kazançlar, uzun vadeli yatırımlara tercih edilmektedir. 1982'de yaşanan bankalar ve bankerler arasındaki rekabet, kısa vadeli kâr amacının bir sonucudur. Bu konuda batık kredileri nedeniyle zor duruma düşen T. Öğretmenler Bankası'nın bir kamu bankasına devredilmesi başka bir örnektir⁽³⁹⁾.

Etibank'ın gerçekleştireceği yatırımların finansmanında halk tasarruflarının kullanılması ilke olarak benimsenmiş ve banlangıçta özel kmredi vermemesi öngörülmüştür. Bankanın kredi işlemleri yalnız sınırlanmıştır. Ancak kuruluşundan 20 yıl sonra, 20.5.1955 tarih ve 6590 sayılı yaşa ile Etibank'ın Kuruluş Kanunu değiştirilerek bankanın özel kesime de kredi vermesi sağlanmıştır⁽⁴⁰⁾. Bu tür kredilerin uzmanlık kredileri niteliğinde olmasından dolayı çok daha titiz bir kredi politikasının uygulanması gerekmektedir.

7. Etibank'ın Sorunlarının Çözümü

Daha önceki kısımlarda açıkladığımız gibi Etibank üç temel sorunla karşı karşıyadır: Finansal, yapısal ve konjoktürel sorun.

Finansal sorun, Etibank'ın kısa vadeli borçlarındaki artışın R satış hasılatındaki azalışın neden olduğu nakit problemdir.

(38) Sezgin Taşkıran, "Halkbank Özelleştirilemez", İktisat İşletme ve Finans Dergisi, Yıl:7, Sayı 78, Eylül 1992, sh.46.

(39) Yakup Kepenek, "100 soruda Türkiye'de KİT", Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1990, sh.74.

(40) Öztin Akgüç, "100 soruda Türkiye'de Bankacılık", Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1992, sh.32.

Yapısal sorun, Etibank'ın tuvenan ve türev üreiminin istenilen teknolojik düzeyde olmamasıdır.

Konjoktürel sorun, Bağımsız Devletler Topluluğu'nun dünya piyasasına ucuz fiyatla özellikle türev arzında bulunmasıdır. Bu olay sonucu Etibank'ın pazar payı azalmıştır.

Bu üç sorundan konjoktürel olanı, finansal ve yapısal olanların çözümü ile halledilebilecektir. Dolayısıyla, esas amaç, Etibank'ın finansal ve yapısal sorunlarının çözüme kavuşturulabilmesidir.

Öncelikle, ülkemizde (değişen dünya politikaları ile paralel) özelleştirme faaliyeti oldukça yaygındır. Daha önceki kısımlarda da açıkladığımız gibi özelleştirme faaliyetinin politik medenlerle gerçekleştirilmesi devlet için olumlu sonuçlara yol açmaktadır. Zira, devlet özelleştirme faaliyeti ile temelde iki olumlu sonuç elde edeceğini düşünmektedir. Bunlardan ilki, devlet üretici-sermayedar riskinden kurtulabilir. İkincisi de nakit olarak gelir elde edebilir.

Oysa Etibank'ın politik nedenlerle yok bahasına satılması, gelecek nesillere millî servetlerin muhafazası yönünde oldukça ağır bir sorumluluktur. Zira, özelleştirme halinde, Etibank'ın bu günkü durumunda (iktisadî açıdan zararda olması) alıcının/talibinin yerli sermayedar olmayacağı açıktır. Çünkü, Türkiye halihazırda istikrarsız ekonomik şartlarda yaşamaktadır. Bu durum, sermayedarın girişimci olarak, karşı karşıya olduğu sektör riski ile beraber çok daha büyük, ulusal ve uluslararası ekonomik riski de göze almasını gerektirmektedir. Sektör riski, madencilik faaliyetinin genelinde sözkonusudur. Ulusal sorun ise Türkiye'nin içinde bulunduğu yüksek enflasyon ve bütçe açığıdır. Yüksek enflasyon, sermayedarı, ulusal ekonomiye olumlu etki yapacak üretim ve yatırım yerine, daha kolay yoldan kazanç sağlayan spekülâtif faaliyetlere yöneltmektedir. Ülkemizde bütçe açığının artması, cari harcamaları dahi dış borçla finanse etmeye, geleceği ipotek altına sokmaya yöneltmektedir. Uluslararası sorun, ulusal değerlerin korunması için geçmiş yüzyıllardaki gibi meydan savaşları ve top-tüfek yerine dünya piyasasındaki pazar payının arttırılmasına yönelik ekonomik bir çalışmadır.

Nihâf olarak, Türkiye'nin bu günkü şartlarında özelleştirme faaliyeti ile Etibank'ın talibinin yerli sermayedar olmaması, tabii bir sonuçtur. Dolayısıyla, millî servetlerin alıcısı olarak karşı karşıya kalacağımız yabancı sermayedir. Bu durumda, günümüzdeki uluslararası ekonomi politikasında ilk göze çarpan konu sermayenin uluslararasılaşmasıdır. Azgelişmiş ve gelişmiş ülke mantığının da sermayenin uluslararasılaşması yatmaktadır. Çok öz bir anlatımla, dünya ekonomi savaşını kazanan gelişmiş ülkedir. Dış ticaret teorisi uluslararası işbölümünden ayrı düşünülemez. Önemli olan, teknik ilerleme sonucu elde edilen maliyet ve fiyat düşüklüğü üretim ve yatırım avantajı yanında kanakların mülkiyeti ve kullanım hakkıdır. Burada özellikle uluslararası ekonomi politika açısından önemli olan bir noktayı açıklamak gerekmektedir. Genel bir kanıya göre, günümüz dünya ekonomisi globalleşmekte ve ulusal ekonomi yerine artık şirket ekonomisi sözkonusu olmaktadır. Bir başka deyişle, dünya gayrî safî millî hasılası artık ülkeler arasında değil şirketler arasında pay edilmektedir. Böylesi bir uluslararası ekonomi politikasını gözden kaçırdığı iki uygulama yaşanmakta olan iki tecrübe mevcuttur.

Bunlardan biri, transfer fiyatlaması⁽⁴¹⁾ diğeri de ülkelerin ulusal ekonomileri korumak için uyguladıkları sınırlamalardır. Transfer fiyatlamasının uygulaması şöyledir; A ülkesi gelişmiş, B ülkesi de azgelişmiş bir ülkedir. A ülkesinden bir şirket, B ülkesinde üretim yapan bir yavru işletme kurarak, yatırım yapmaktadır. B ülkesinde yavru şirketin ürettiği ürünlerin birim başına maliyetinin 1.000 TL. olduğunu varsayalım. Öncelikle, A ülkesinden gelen ana şirketin, B ülkesinde yavru şirket kurmasının nedeni, B ülkesinde yatırım yapılmasının maliyet açısından avantajlı olmasıdır. Sözkonusu varsayımımız gereği, B ülkesinde yavru şirketin ürettiği ürünün birim olarak maliyeti 1.000 TL. iken, aynı ürünün, A ülkesinde üretilmesi durumunda maliyet 1.500 TL. olacaktır.

Bu aşamada, satış fiyatının belirlenmesi aşamasında ana şirket devreye girmekte, yavru şirketin ürettiği ürünü maliyetin altında örneğin 500 TL. karşılığında ithal etmektedir. Bu durumda yavru şirket hesaplarında zarar görülmektedir. Ana şirket ise ülkesinde 1.500 TL.'sına malolacak bir ürünü 750 TL.'sına (500 TL. ithalat için doğrudan, 250 TL. da ithalat vergisi dolaylı olarak ödediği fiyat) elde etmektedir.

(41) M. Sami Denker, "İhracata Yönelik Sanayileşme Stratejisinin Asya Pasifik Ülkelerinde Yayılması ve Gözardı Edilen Etkileri", S.Ü. İİBF. Dergisi, cilt:2, sayı:2

Transfer fiyatlaması olarak isimlendirilen bu olayda kaybeden taraf B ülkesidir. B ülkesinin kaybı para ve meta sermayenin çıkışı yanında aynı ürünün ara mal olup, A ülkesinde nihai ürüne dönüştürüldükten sonra, B ülkesi tarafından ithal edilerek çifte fiyat ödemesi bizimde, iki yönlüdür.

Dünya ekonomisinin şirket ekonomisine dönüşmesi olarak açıklanan globalleşme kavramının az gelişmiş ülke lehine gösterilmesinde gözardı edilen ikinci tecrübe ulusların gümrük duvarlarıdır. Gerek fiyat gerekse miktar sınırlamaları, az gelişmiş ülkelerin gelişmiş ülke piyasasına girmesine engel olmaktadır.

Özet olarak, ulusal ekonomilerin yok olduğu konusundaki fikirlerin doğruluğu şüphelidir. Bize göre, değişen tek şey elbisenin modelidir. Yoksa, az gelişmiş ülkelere giydirilen elbisenin kumaşı bir önceki yüzyılla aynıdır. (Askeri emperyalizm, ticari emperyalizme dönüşmüştür.)

Bu şartlar altında, millî servetin yabancı sermayeye açılması, alınacak kararların gelecek nesillere hesap vermeye ve baştan ipe götürecektir sorgulamaya yolaçacaktır. Bu denli ağır bir sorumluluk karşısında, özelleştirme faaliyetlerini sıradan ve alelade bir konu olmadığı açıktır.

Dolayısıyla, Etibank'n sorunlarının çözümünde politik amaçların güdülmesi ülkemiz ekonomisini olumsuz yönde etkileyecektir.

Etibank için iktisadî amaçlar gözönüne alınmalıdır. Yani, millî servetlerin etkin, verimli ve yüksek kalite içermesi ve rasyonel olarak kullanılması gereklidir. Bu amaçla izlenecek yol, kâr ve zarar eden müesseseler açısından farklıdır.

Özellikle, kâr elde eden müesese ve işletmelerin özeleştirilmesi, zarar edenlerin de rehabilitasyonu gerçekleştirilmelidir.

7.1. Müesseselerin Özelleştirilmesi

Özelleştirme faaliyeti özünde, devletin "üretici-sermayedar devlet" yerine "koruyucu devlet" olmasıdır. Özelleştirme faaliyeti, sonucu itibariyle hükümetlerin politik kararı olmasına rağmen sebepleri açısından önemlidir. Zira, özelleştirmenin ekonomik nedenler yerine politik nedenlerle gerçekleştirilmesi rasyonel olmayan sonuçları meydana getirmektedir. Hükümetler makro plânlarını yaparken gelir-gider dengesini mümkün olduğunca korumaya çalışmaktadır. J.M.Keynes, "Açık Bütçe Politikası" ile sozkonusu dengenin gider artışıyla bir miktar bozulmasının sakıncalı olmadığını açıklamışsa da yaşanan dünya sorunları gelir-gider dengesinin kontrol edilemeyecek düzeyde bozulmasına sebep olmuştur. Nihayetinde, günümüz dünya ülkelerinde (gerek gelişmiş, gerekse az gelişmiş ülkelerde) bütçe açıklarının kapanması yahut bütçe açığı meydana getiren nedenleri ortadan kaldırmak için hükümetler özelleştirme faaliyetini uygulamaya başlamışlardır. Fakat, özelleştirme faaliyetine karar verilirken, ilk neden bütçe açıklarının mevcudiyeti olmamalıdır. Zira, böylesi bir durumda kurumların, kuruluşların yok pahasına satılma ihtimali sozkonusu olabilir.

İkinci bölümde, gelişmiş ülkelerde gerçekleştirilen ve özelleştirme uygulamalarında özellikle dikkat edilen bir nokta mevcuttur. O da, özelleştirme öncesinde dahi kamu iktisadî kuruluş ve özel sektör (%15-%20 payla) aynı alanda faaliyette bulunmasıdır. Bir başka deyişle, özelleştirme öncesinde, sermayedarların girişimcilerin hazır olup olmadığının araştırılması sozkonusudur. Özelleştirme, kısa vadeli etkileri olan bir uygulama değildir. Aksine gerçekleştirildiği andan itibaren, ülkenin ulusal ekonomi politikasını temelden değiştirecek nitelikte uzun vadeli ve kalıcı etkilere sahiptir.

Etibank'ın özelleştirilmesi işlemi ise, kuruluş bir KİT' olmasından çok ülkenin madencilik sektörü açısından büyük önem taşımaktadır. Dolayısıyla, Etibank için yapılan bir işlem, sektörü ve ülke ekonomisini doğrudan etkilemektedir.

Etibank'ın kısmen özelleştirilmesi bir yandan madencilik sektöründe özel sektörün başarılı olup-olmayacağı konusunda bir fikir verirken, diğer yandan da madencilik sektöründe rekabet ortamının kurulması için ilk adımlar atılmış olacaktır.

Bu çerçevede ilk aşamada, kısmî özelleştirilme işleminde konu olarak, 15 müesseseden 5'inin alınması madencilik sektörünün %30'unun özel sektöre devredilmesi mümkündür.

Söz konusu bu 5 müessesenin seçiminde, hasılat-gider dengesinin (İktisadi Verimlilik Oranları) incelendiği tablo 4.120.'den yararlanılmıştır. Bir başka deyişle, söz konusu tabloda, Etibank'ın genel iktisadî verimlilik oranlarını aşan 5 müessesede ilk aşamada özel sektöre devredilecek niteliktedir. Adı geçen müesseseler Emet Kolemanit İşletmeleri Müessesesi, Bigadiç Madenleri İşletmeleri Müessesesi, Kırka-Boraks İşletmeleri Müessesesi, Bandırma Boraks ve Asit İşletmeleri ile Antalya Elektro-Metalurji Sanayi İşletmeleri Müessesesi'dir.

Bu müesseselerin özelleştirilmesi için ilk yapılması gereken, yukarıda isimlerini verdiğimiz beş müesseseye has yasal bir düzenlemenin gerçekleştirilmesidir. Söz konusu yasal düzenleme iki aşamalıdır. İlk aşama, müesseselerin anonim şirkete dönüştürülmesi, ikinci aşama da müesseseler için Türk Ticaret Kanunu'ndaki anonim şirketlere ait genel hükümlerin haricinde özel emredici hükümlerin getirilmesi gerekmektedir. Özel emredici hükümler şunlar olabilir:

-i) Özelleştirmenin sermayenin tabana yayılması amacı doğrultusunda, az gelirliliğe halka mahsus hisse senedinin çıkarılmasının mecburî kılınmasıdır.

-ii) Az gelirliliğe halka mahsus hisse senedinin, şirketin çıkardığı hisse senetleri içindeki payının %60'dan az olamayacağını belirtmesidir. Bu tür bir mecburiyet kamuya bir tür veto hakkı vermesi açısından da önemlidir.

-iii) Ayrıca bir alıcının çıkarılan hisse senetlerinden en fazla on tanesine sahip olabileceği hükmünün de getirilmesi, hisse senetlerinin bir kaç elde toplanmasına engel olacaktır.

-iv) Yabancıların hisse senetlerinin ancak %15-%20 oranında, sınırlı bir pay sahibi olmalarına izin verilmesi millî servetlerin yasal olarak korunması açısından önemlidir.

-v) Yalnız Etibank Müesseselerinin özelleştirilmesinde görevli olacak bir kurulun ve başkanın şirketin açılış bilançosuna dayanan pay senedinin itibarî değerini ve piyasadaki gerçek değerini, ticarî usuller ve iktisadî prensipler çerçevesinde hesap ettirmesi gerekmektedir.

Çıkarılan hisse senetleri önce çalışanlara ve yerel sermayeye açılmalıdır. Söz konusu beş müesseseden dördü Ege Bölgesi'nde, biri de Akdeniz Bölgesi'ndedir.

Gerek Ege, gerekse Akdeniz Bölgesi gelişmiş bölgeler oldukları için şirketlerin altyapı ve ulaşım problemleri olmayacaktır.

Ayrıca, tasarruf sahibinin yıllık gelir miktarı, evli-bekar oluşu, sahip olduğu çocuk sayısı gibi faktörlerin gözönüne alınarak %18 ile %25 arasında hisse senetlerine indirimin uygulanması talebi olumlu yönde etkileyecektir.

Etibank'ın müesseselerinin özelleştirilip-özelleştirilmemesi, Etibank'ın madencilik sektöründeki iktisadî başarısını sağlamak açısından, etkisi kesin değildir. Gerçekte yapılması gereken, kuruluşun maden kaynaklarını etkin, verimli ve dünya piyasasının talebine uygun türev üretimini gerçekleştirmesi doğrultusunda düzenlenmesidir. Bunun için sözkonusu beş müessesenin özelleştirilmesi sonucunda elde edilecek gelirin, yeni türev üretim birimlerinin kurulmasında kullanılması gerekmektedir. Fakat elde edilecek bu gelir sınırlı ve yetersiz kalabileceği için kâr eden Etibank'ın bankacılık bölümünün özelleştirilmesi ek finansman elde etmek açısından uygun olacaktır.

Bankacılık, sektör itibarıyla madencilik kadar riskli ve büyük finansal yatırım isteyen bir sektör değildir. Dolayısıyla Etibank'ın bankacılık bölümünün kârlı olması yanında bankacılığın sektör olarak da kısa vadede kazanç sağlaması, özelleştirme durumunda talebin istenen düzeyde gerçekleşmesini kolaylaştıracaktır. Bankacılık bölümünün özelleştirilmesinden elde edilecek kazanç, yukarıda isimleri sayılan, iktisadî verimlilik oranları yüksek olan beş müessesenin yakınında yeni türev birimlerinin kurulmasında kullanılması faydalı olacaktır. Yeni türev birimlerinin iktisadî açıdan olumlu yanı, türevin üretim süreci tuvenan cevheri üretim sürecinden daha kısa olması ve katma değer meydana getirmesidir.

İlave olarak, madencilik ulusal ve uluslararası piyasada rekabet üstünlüğü olan bir sektördür. Dünya çapında, Şili ve Filipinler gibi iki az gelişmiş ülke dışında, madencilik sektörünü tamamen özelleştiren az gelişmiş bir ülke yoktur. Almanya'da petrol, kimya sanayi ve alüminyum kamu iktisadî kuruluşları, İngiltere'de petrol doğal gaz, kamu iktisadî kuruluşları, 15 yıl boyunca özel sektöre devredilmiştir⁽⁴²⁾. Yine gelişmiş bir ülke olmasına rağmen İngiltere ve Fransa'nın dahi yabancı sermayenin işletmedeki pay ve mülkiyet hakkını yasal olarak %15 ile %20 olarak sınırlaması⁽⁴³⁾ ulusal çıkarların iktisadî ve malî çıkarlar uğruna yokedilmeyeceğini göstermektedir.

(42) Komisyon Raporu (Madencilikte Özelleştirme), A.g.e., sh. 86-87

(43) Eyüp Bedir, "KİT'lerin Özelleştirilmesinden Doğan Problemler ve Çözüm Önerileri", Şeker-İş Yayınları, No:73, Ankara, 1993, sh.35.

Özelleştirme faaliyeti durumunda çalışan personel açısından önemli bir sorun olabilir, çünkü, politik nedenlerle doğan aşırı istihdamın azaltılması sözkonusudur. Bu konu özellikle, sosyal bir tepkiyi ve hatta kargaşayı beraberinde getirebilir. Devletin sosyal düzeni sağlamak ve korumak görev zorlaşabilir. Çalışan personel için yapılması gereken, süresi ve miktarı yasayla belirlenen, işsizlik sigortası ve uzun yıllar çalışan (örneğin, 10-15 yıl) personel için de erken emeklilik hakkının verilmesi, muhtemel sosyal sorunları bertaraf edebileceği mümkündür.

Etibank'ın müessese ve bağlı ortaklarını özelleştirmeye uygun bir teşkilat yapısına sahip oldukları için herhangi bir idari düzenlemeye gerek yoktur.

Özelleştirme sonrasında, kamunun payının en az %10 ile %20 arasında olması firmanın devlet gözetiminden uzak tutulmasını sağlayabilir.

Etibank'ın bankacılık bölümünün özelleştirilerek elde edilen gelirin yeni türev üretim birimlerinin kurulmasında kullanılması uygundur. Sözkonusu bu birimlerin, Türk Madencilik Sektörü belirli bir düzeye geldikten sonra özelleştirilmesi de mümkündür.

7.2. Müesseselerin Rehabilitasyonu

Bir işletmenin rehabilitasyonu genel olarak ikiye ayrılabilir. Bunlardan ilki, finansal durumun düzeltilmesi, diğeri de yönetimin reorganizasyonudur.

Rehabilitasyona tabi olacak müesseseler Etibank'ın zarar eden müesseseleridir.

Müesseselerin rehabilitasyonunda ilk aşama mevcut hukuki statüsünün korunmasıdır. Yani, müesseseler kamu mülkiyetinde kalacaktır.

Müesseselerinin rehabilitasyonunda ikinci aşama, finansal durumun düzeltilmesi işletmenin gelirlerinin artırılması ve giderlerin azaltılmasıdır. Bu işlem aynı zamanda bir amaçtır. Rehabilitasyonunun üçüncü aşaması, ikinci aşamayı da açıklayan, yönetimin reorganizasyonudur. Yönetimin reorganizasyonu, işletmenin üretim, teknoloji, istihdam ve satış politikalarının günümüz madencilik standartlarına uygun olarak gerçekleştirilmesidir.

Müesseselerin yönetiminin reorganizasyonunda üretim politikasının dünya madencilik standartlarına uygun olarak uygulanması, üretim birimlerinin türev üretimine yönelik kurulması gerekmektedir. Şüphesiz bunu yaparken, dünyanın halihazır ve gelecekteki talebinin yoğunluğunun dikkate alınması icap eder. Böyle bir durumda, ilk etapta talebi istikrarlı maden türevlerine (alaşımlara) önem vermesi yapılan yatırımın geri dönüş oranını bir yandan hızlandırırken diğer yandan da yükseltecektir.

Müesseselerin yönetim rehabilitasyonunda, teknoloji politikası için maliyeti düşürülecek ve üretimin verimini ve kalitesini iyileştirecek yeni makine-ekipmanın kullanımı gerekmektedir.

Müesseselerin yönetimin rehabilitasyonunda istihdam politikası için, işgücü giderlerinin ve sayısının üretimin verimini ve kalitesini arttıracak optimal düzeyde belirlenmesi gerekmektedir.

Müesseselerin satış politikasının başarısı da üretimin, dünya piyasa talebine göre gerçekleştirilmesine bağlıdır.

Müesseselerin rehabilitasyonunda yapılması gereken genel çalışmalar yanında müesseseye has çalışmalar da yapılmalıdır.

Örneğin, Üçköprü Maden İşletmeleri ile Şarkromları Ferrokrom işletmesinin faaliyetleri son yıllarda önemli zararlar sonuçlanmıştır. Bu işletmelerin işgücünde önemli tasarruflar sağlanarak maliyetler önemli oranda düşürülebilir. Ancak ferrokrom işletmelerinin zarar etmeden çalıştırılmaları için bu işletmelere satılacak elektrik enerjisi fiyatlarının, ürettikleri ferrokrom fiyatlarının ihraç pazarlarındaki dalgalanmalara orantılı olarak tesbiti bir çözüm olarak gerçekleştirilebilir.

Seydişehir Alüminyum İşletmesi'nin son yıllarda oluşan çok büyük zararların önlenmesi için işgücünün çok önemli ölçüde azaltılması, tüketilen elektrik enerjisi fiyatının da Londra Metal Borsası'nda oluşan alüminyum fiyatlarına orantılı olarak tesbiti olumlu olabilir. Bu önlemler alındıktan sonra alüminyum üretim kapasitesini birinci aşamada yılda 10.000 ton, ikinci aşamada da 200.000 ton'a yükseltmeyi sağlayacak özel sektör girişimcileri ile temasa geçilmelidir.

Alüminyum üretiminde tüketilecek elektrik enerjisini üreten hidrolik santrallerin alüminyum sanayi ile beraber aynı tekno-ekonomik ünite olarak öngörülmesi en uygun çözümdür.

Küre ve Ergani Bakır İşletmeleri son yıllarda zarar etmişlerdir. Küre Maden İşletmesin'de işgücü tasarrufu ve üretimi arttırmak tedbirleri ile, üretilen bakır konsantresi maliyeti dünya fiyatları düzeyine düşürülmediği takdirde, Ergani Bakır İşletmesi ile beraber kapatılması gündeme gelebilir.

Mazıdağ Fosfat işletmesi ancak NPK gübre kompleksi içinde ve en son modern işletmecilik yöntemlerinin uygulanmasıyla, kâr sağlanarak çalıştırılabilir. Gübre kompleksinin proje olarak ele alınabilmesi ise bölgeye doğal gazın boru hatları ile bağlanmasından sonra düşünülebilir. Bu nedenle, bölgede bir gübre kompleksi kurulmasından Mazıdağ Fosfat yataklarının çalıştırılması büyük malf kayıplara sebep olacaktır.

Keçiborlu Kükürt İşletmesi rezervlerin tüketilmesi nedeni ile sınırlı ömürlüdür⁽⁴⁴⁾.

(44) Komisyon Raporu, "Türkiye 2. Madencilik Şûrası-Madencilikte Özelleştirme", T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Ankara, 20-22 Ekim 1993, sh.44-45.

ÖZET

Madencilik sektörünün en büyük önemi, ülkenin sanayileşmesinde bir alt-yapı niteliğinde olmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca yenilenemeyen hammaddedir. Kaynağı olan maddelerin arama dönemi ile madenin türev-tüvenan olarak satışına kadar ki sürecin uzunluğu da madencilik faaliyetlerini riskli hali getirmektedir.

Afrika, Karaib'ler ve Pasifik Okyanusundaki gelişmekte olan ülkeler Avrupa Topluluğu ile yaptıkları Lome anlaşmaları (1975) ile madenciliğin riskini azaltmışsa da diğer gelişmekte olan ülkelere henüz böylesi bir çaba görülmemektedir. Dünya madenciliği açısından bu durum, gelişmekte olan ülkelerin sahip oldukları zenginliğin bilincinde olmadığını göstermektedir.

Türkiye'de 1935 yılında kurulan Etibank, faaliyetleri ülkemiz sanayileşmesinde büyük pay sahibidir. Fakat, 1990 ve 1992 yılları arasında yaşadığı sorunlar, (yapısal, finansal ve konjoktürel) Etibank'ı gerek bir işletme gerekse bir KİT olarak çok yıpratmaktadır.

Etibank'ın yapısal sorunları içinde sayılabilecek en önemli konu kullanılan teknik bilginin ve teknolojinin maliyeti artırması dolayısıyla dünya pazar payının azalmasıdır.

Etibank'ın finansal sorunları, kuruluş amacı gereği madencilik faaliyetlerine ağırlık vermesi yerine bankacılık faaliyetlerine yönelmesi madencilik sektörü için bir kayıptır. Diğer yandan da finansal mecburiyeten dolayı kullandığı yüksek oranlı kredi kullanımı bankacılık sektörü için de olumsuz etkileri söz konusudur.

Etibank'ın konjoktürel sorunları, 1991 yılında bağımsızlıklarını kazanan Türk Asıllı Devletlerin dünya piyasalarına ucuz maden arzında bulunmasıyla meydana gelmiştir.

Etibank'ın sayılan üç temel sorunundan birini diğerinden ayırmak doğru olmaz. Zira, sorunlar zincirlemedir. Birincisi, ikincisinin sebebi iken, üçüncüsünün sonucu olmaktadır.

Etibank'ın bir KİT olması, politik kararlara konu olmasını beraberinde getirmektedir. Çok kısa bir açıklamayla, Etibank'ın özelleştirilip-özelleştirilmemesinin ekonomik gerekçesi kesinlik arz etmektedir.

En basiti, özelleştirme öncesi ve sonrası gösterdiği gelişme sektöre göre değişmektedir. Ayrıca dikkati çeken bir nokta özelleştirme öncesinde, piyasada özelleştirilecek KİT'lerin çalışma alanlarında faaliyet gösteren özel işletmeler mevcut olmayabilmektedir. Bir başka deyişle, sözkonusu özel işletmeler bir "pilot dönemi" yaşamadıkları için hükûmetlere özelleştirme sonucu kaynakların daha etkin kullanıp-kullanılmayacağına dair bir fikir verememektedir.

Etibank'ın sorunlarının çözümünde için iki yol sözkonusu olabilir; Rehabilitasyon ve özelleştirme.

Rehabilitasyonun en önemli dezavantajı bütçeden özel ve büyük meblağ fonu gerektirmesidir.

Madencilik tükenebilir kaynaklara sahip ve stratejik önemi olan bir sektör olması, özelleştirme faaliyetleri için ekonomik, siyasal-toplumsal, uluslararası ilişkiler ve ulusal makro planları, uzun ve ayrıntılı çalışmaları gerektirmektedir.

V. BÖLÜM

GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Çalışmamızın birinci bölümünde, devletin gerek üretici-sermayedar gerekse otorite olarak ekonomik hayata müdahalesinin millî devletlerin kurulmasıyla ilk kez görüldüğünü incelemiştik. Buna karşılık Klasik'lerde ve Fizyokrat'larda devletin faaliyetleri "Koruyucu Devlet" ile sınırlandırılmıştır.

J.M.Keynes'le devlet müdahalesi, 1930'larda yaşanan büyük dünya bunalımının ardından, bir hükümet politikası olarak uygulanmaya başlanmıştır. 1930 ile 1970' li yıllar arasında da meydana gelen ekonomik buhran ve iki dünya savaşı sonucunda (1918 ve 1945, Birinci Dünya Savaşı ve İkinci Dünya Savaşı) kamu sektörünün ekonomilerin gelişmelerinde önderlik ettiği gözlenmektedir. Bir başka deyişle devlet, bu dönemde ekonomik istikrarı sağlamak yolunda üretim yapacak kuruluşları tesis etmiştir. Ayrıca, para ve maliye politikaları ile de ekonomik hayatı düzenlemekte ve kontrol etmektedir.

1970'li yıllarda meydana gelen petrol krizleri, enerji kaynaklarının fiyatlarında ve dolayısıyla girdi maliyetlerinde büyük oranlı artışlara neden olmuştur. Ekonomik büyüme oranında ve kalkınma hızında yavaşlama, üretimde doğan darboğazlar ve stagflasyon gibi sorunlar meydana gelmiştir. Ayrıca, özel sektörün kendine yeterli hale gelip, güçlenmesi ve kamu sektörü faaliyetlerindeki bürokrasi, yaşanan problemlerin nedeninin devlet faaliyetleri olduğu konusundaki fikirleri desteklemiştir. Nitekim, ekonomi bir seçimdir. Bu seçim, tüketici için en yüksek fayda (en düşük fiyat), üretici için en yüksek kârdır (en düşük maliyet).

Özellikle, 1970'li yıllardan sonra kıt kaynaklar konusunda yapılan seçim sonucu, devlet faaliyetlerinin, gerek üretici olarak kamu iktisadî teşebbüsü kurmasının (dar anlamda özelleştirme) ve otorite olarak piyasayı para ve maliye politikaları ile kontrol altında tutmasının (geniş anlamda özelleştirme) sınırlandırılmasına başlanmıştır.

1974'de I. Petrol krizinin, 1979'da II. Petrol krizinin, sermaye birikim sürecinde meydana getirdiği aksamalar üretimi baltalamış ve işsizlik ile enflasyonun birlikte meydana gelmesine neden olmuştur. Sermayenin uluslararasılaşmasının, dünya ekonomisinin bir bütün olarak küreselleşme eğilimi ile paralel bu duruma karşı uygulanan özelleştirmeler ülkelere göre farklılık arz etmiştir.

Gelişmiş ülkelerdeki özel sektör temsilcileri, özelleştirmeyi artan üretim maliyetleri karşısında kaynakların bölüşümünde devletin haksız rekabetini önlemek için savunmuştur. Gelişmiş ülke hükümetleri de yeni bir finansman kaynağı elde edebileceği için özelleştirmeyi yürürlüğe koymuştur. Az gelişmiş ülkelerdeki özelleştirme faaliyetlerinin amacı, siyasîdir. Zira, meydana gelen buhranların az gelişmiş ülkelerdeki etkisi yalnız üretimi değil aynı zamanda ülke bütçelerini de olumsuz yönde etkilemiştir. Bir başka deyişle, iç ve dış borç miktarının artmasının yanısıra zarar eden kamu iktisadî kuruluşlarının "görev zararı" ismi altında sürekli finanse edilmesi, hükümetlerin bütçe açıklarında dikkate değer bir tehlike olarak belirmiştir. Ayrıca ülkelerin özellikle dış borçlarının kaynağı olan IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası finansman kuruluşlarının tavsiyeleri de hükümetlerin özelleştirme uygulamalarına başlamalarına sebep teşkil etmektedir.

Özelleştirilme yöntemlerinden mülkiyetin özelleştirilmesi "tam özelleştirme", üretimin, finansmanın ve yönetimin özelleştirilmesi (özerkleştirme) ile ortak girişim "kısmen özelleştirme" olarak isimlendirilmektedir.

Özellikle özerkleştirme olarak tanımlanan üretimin, finansmanın ya da yönetimin özel sektöre devredilme faaliyeti tam özelleştirmeye yönelik bir ön aşamadır.

Özelleştirme faaliyeti sonucu doğabilecek iki ihtimal eleştirilmektedir. Bunlardan ilki, kamu sektörü yerine özel sektörün monopol olabileceği ihtimalidir. Diğer de kâr eden kamu iktisadî kuruluşların satışı ile devletin daha büyük bir finansman güçlüğü çekebileceği ihtimalidir.

Ülkemizdeki özelleştirme faaliyetleri ilk kez 1984'de yürürlüğe giren 2983 Sayılı Kanunla başlamıştır. Serbest piyasa ekonomisinin işlerliğinin sağlanması için kamu sektörünün piyasadaki payının azaltılması gerekmektedir. Ayrıca, bütçe açıklarının kapatılması için de yeni bir finansmana ihtiyaç duyulmaktadır. Özelleştirilen kuruluşlardan özellikle Teletaş'ın satışında elde edilen gelirin umulandan az gerçekleşmesi, ülkemizde gerek yeterli derecede tanınmaması, gerekse ekonomik istikrarsızlıklar nedeniyle borsanın başarısız olmasından dolayıdır. Hisse senedi yoluyla satış yönteminin Teletaş örneğinde başarısız olunması, doğrudan satış yöntemine eğilimi meydana getirmiştir. Doğrudan satış yönetiminde de yerli yatırımcının rağbetinin azlığı, tercihin yabancı yatırımcı yönünde gerçekleşmesine neden olmaktadır.

Ülkemizdeki özelleştirme uygulamalarında önemli bir tenkit unsuru kamuoyunun uygulamalar konusunda tam bilgilendirilemediği için doğan spekülasyonlardır. Ayrıca özelleştirme konusunda yaşanan yasal sorunlar, uygulama sonuçlarını olumsuz yönde etkilemektedir.

Ülkemizdeki özelleştirme faaliyeti için Etibank'ı çalışmamızda örnek olarak aldık. Mikro açıdan üretim işletmesi olan Etibank, makro açıdan stratejik önemi haizdir. Günümüz dünya ekonomisinde, kaynakların arttırılması konusundaki araştırma ve geliştirme çabaları yoğunlaşmıştır. Sermayenin uluslararasılaşması ve global dünya ekonomisi yaklaşımlarının temelinde de özellikle gelişmiş ülkeler için yeni kaynaklara duyulan ihtiyaç vardır. Dolayısıyla, ekonomik platformdaki değişmeler, kıt kaynakların millî ekonomi açısından etkin ve verimli kullanılmasını gerektirmektedir.

Ayrıca madencilik uzun dönemde kâr sağlayan ve riskli bir sektör olmasına rağmen sanayi sektörünün temel taşı olduğu için özel bir önemi arz etmektedir.

Ülkemizde, 1935 yılında kurulan Etibank, madencilik faaliyetlerini 1990 yılına kadar başarıyla sürdürmüştür. 1990 yılından sonra, Etibank'ın madencilik bölümünün büyük zararlarla çalışmasının üç önemli sebebi vardır. Bunlar, Etibank'ın hâli hazırda yaşadığı, finansal, yapısal ve konjonktürel sorunlardır.

Etibank'ın finansal sorunlarının başında, kuruluşun kısa vadeli borçlanma oranının yüksekliğidir. Bu durumun tabii sonucu kuruluşun ileriki dönemlerde faiz yüküyle karşılaşmasıdır. Ayrıca, aktif toplamı içinde duran değerlerin oranının % 30 olması, Etibank'ın madencilik yerine bankacılık faaliyetine yöneldiğini göstermektedir. Bir başka deyişle madencilik duran değerlerin ağırlıklı, bankacılık ise dönen değerlerin ağırlıklı olduğu bir faaliyettir.

Dolayısıyla, Etibank'ın dönen varlıklarının toplam aktif içindeki payının % 70 oranında olması, kuruluşun bankacılığa ağırlık verdiğini göstermektedir.

Etibank'ın yapısal sorunlarının en önemlisi dünya maden piyasasında, talebin tuvenan cevherine değil de türeve yönelmesidir. Bu durumda yapılması gerekenlerin başında, türev üretimini yapacak birimlerin kurulması ve teknolojinin sağlanması gelmektedir. Tuvenan cevherinin üretiminde teknolojinin önemi inkâr edilememekle beraber, türev üretiminde teknik bilginin ve makine-ekipmanın yoğunluğu daha fazladır. İktisadi açıdan tuvenan cevherinin üretimi emek yoğun teknolojiyi mecburî kılmaktadır.

Ayrıca türev üretiminde çalışan işgücü için de, kimyasal reaksiyonlara karşı özel bir güvenlik sisteminin kurulması gerekmektedir. Bundan başka, türev üretiminde konsantrasyona dahil olacak maddelerin karışımı oranları için de bilgisayar mecburidir.

Özetle, madencilik sektöründeki son gelişmeler, talebi hammaddeden ara mola yöneltmiştir. Etibank'ın özelleştirilemeyecek, ancak rehabilite edebileceği üretim birimleri için türev üretimine yönelik teknoloji kurması gereklidir.

Hatta, özelleştirilen birimlerin yanında Etibank'ın türev üretimi yapacak işletme ve müesseseler kurması ile kamu-özel sektör beraberliği sağlanmış olacaktır. Bu durumun pratik sonuçları, rekabet ortamının sağlanması ve kârlı türev üretiminin kamu sektörünün gelirlerine katkıda bulunulmasıdır.

Etibank'ın konjonktürel sorunlarının en önemlisi de, 1991 yılında dağılan Sovyetler Birliği'nin ardından kurulan Bağımsız Devletler Topluluğu'nun dünya madencilik piyasasına arz ettikleri ürün fiyatlarının, talebi kendi lehlerine arttıracak biçimde, düşük olmasıdır. Etibank'ın dünya piyasasındaki payını azaltmamak pahasına arz ettiği ürünleri % 45 ile % 97 oranında zararla satması, satış hasılatının olumsuz yönde etkilenmesine yol açmıştır. Şüphesiz hasılatının olumsuz yönde etkilenmesine yol açmıştır. Şüphesiz, bu olayın temelinde, Bağımsız Devletler'in ucuz maden arzı yerine Etibank'ın yüksek maliyetle çalışması vardır. Nitekim, Tablo 4.124' de örnek olarak verilen ürünler, türevlerdir. Dolayısıyla, Etibank'ın türev üretiminde yukarıda sözünü ettiğimiz sermaye yoğun teknolojinin (özellikle bilgisayar sisteminin) kurulmaması, maliyetlerini arttırmıştır.

Satış hasılatındaki azalmalara rağmen, Etibank'ın bir başka problemi stoklarındaki artıştır. Stokların % 70' inin tuvenan olması, Etibank'ın türev üretimine yönelik bir çaba harcamadığının bir başka örneğidir. Ayrıca, stokların artışı, stoğun niteliğinden çok, fırsat, maliyet ve zaman israfıdır. Bir başka deyişle, bu durum bir üretim işletmesi için "erken yaşlanma" dır. Ayrıca, Etibank'ın yasal sorunları da mevcuttur. Öncelikle, 1955 yılındaki 6590 sayılı yasa ile bankanın özel kesime de kredi vermesi sağlanmıştır. Sözü edilen yasa öncesinde, Etibank yalnızca kendi müessese ve işletmelerine vermektedir. Bir anlamda, 1955 yılından sonra Etibank kaynaklarını madencilik sektörünün dışına tahsis etmeye yasal olarak hak kazanmıştır.

Bu durumun tabii bir sonucu olarak, Genel Müdürlüğün bankacılık bölümünden, şube müdürüne kadar, finansman ve krediler, uzun vadeli ve riskli madencilik sektöründen, kısa vadeli ve daha az riskli ticarî sektöre tahsis edilmiştir. Bu olay, bilançolarda bankacılık bölümünün kârını arttırırken, madencilik bölümünün da zararını meydana getirmiştir.

Sayılan tüm sorunların çözümünde tek yol finansal yardımdır. Ülkemizin en büyük problemlerinden biri olan bütçe açığı karşısında, dikkatler Etibank'ın "özelleştirme" adı altına satışında toplanmıştır. Bu aşamada özelleştirmenin böylesi bir politik nedenle gerçekleştirilmeye çalışılması hem sonuçsuz bir çaba hemde gayri iktisadîdir. Ayrıca sonuçsuzdur, zira Etibank'ın kâr eden satışa sunulabilecek müessesesi topu-topu beş tanedir. (Toplam müesseselerin üçte biri). Zarar eden müesseselerin "süslenmesi" amacı gerçekleştirilmeyeceği gibi kâr eden söz konusu beş müessesenin satışının mümkünatı bile su götürür. Zira, günümüz yüksek enflasyon ve istikrarsız ekonomik düzende, riskli ve büyük sermaye isteyen madencilik sektörüne yatırım yapabilecek cesaretle girişimci bulunması çok güçtür. Bir başka deyişle, Türkiye'de tasarruf sahibi girişimci olmak yerine spekülâtör olup, altın ve dövize yatırım (ölü yatırım) yaparak, kısa vadede ve yüksek kazançla "vurgun" yaparak "köşeyi dönmeyi" tercih etmektedir. Bu şartlar altında, taliblerin yabancı sermayedar ve girişimci olması kaçınılmazdır.

Etibank'ın satışında yabancı sermayenin kabulü, madencilik sektörünün ve dolayısıyla millî toprakların "yeni sahibinin", "yasal" olarak ilanıdır. Madencilik sektörünün, diğer sektörlerden en önemli farkı rezervlerinin sınırlı olmasıdır. Yabancı sermayeye açılan madencilik sektöründe, rezervlerin bir süre sonra tükenmesi, bir anlamda toprakların "çöle" dönmesidir. Rezervlerin tükenmesi aşamasında da devletin elde edeceği % 10 oranındaki Kurumlar Vergisi'nden daha fazlası da olamayacaktır. Yabancı sermayenin madencilik sektöründe yeni iş alanları açması rezervlerin ömrü ile sınırlıdır. Rezervler tükendikten sonra sektörde çalışanların yeni bir iş aramaları kaçınılmazdır. Türkiye'deki maden rezervlerinin en uzun işletme ömrü 40 yıldır⁽⁴⁵⁾. Bu rakam üretimin hızlandırılması ile kısalabilmektedir.

Dolayısıyla, çalışmamızda millî servetlerin etkin, verimli yüksek kalite ve rasyonel olarak kullanılmasını temel amaç olarak alıyoruz.

(45) Komisyon Raporu, (Madencilikte Özelleştirme), sh. 57.

Bunun için kârlı beş müessesenin çalışanlarına, yöre tasarruf sahiplerine ve halka açılmasının sektörde rekabet ortamını sağlayacaktır. Zira, çalışanlar sahibi oldukları işletme için çaba gösterecektir. Tasarruf sahipleri de işletme yöneticilerinin kararlarını kontrol ve denetim altına alabilecektir. Kamunun müessesedeki % 20'lik payının varlığı da yasal bir güvence sağlayacaktır.

Zarar eden müesseselerin rehabilitasyonunda, en önemli aşama türev üretimine yönelik birimlerin kurulmasıdır. Etibank'ın bankacılık bölümünün özelleştirilerek, elde edilen kaynakların sözkonusu birimlerin kurulması için kullanılması uygundur.

KAYNAKLAR

KITAPLAR

- AFTALION, F. - PONCET P. , "Monetarizm", Çev. Lerzan Özkale, Cep Üniversitesi, İletişim Yayınları, İstanbul, 1992.
- AKALIN, Güneri, "Kamu Ekonomisi", A.Ü.S.B.F. Yayın No: 554, Ankara, 1986.
- AKGÜÇ, Öztin, "Finansal Yönetim", Muhasebe Enstitüsü Yayın, No: 56, İstanbul, 1989.
- AKGÜÇ, Öztin, "Malî Tablolara Analizi", Muhasebe Enstitüsü Yayın, No: 51, İstanbul, 1987.
- AKSOY, Şinasi, "Türkiye'de Özelleştirme: Genel Bir Bakış", Dünya'da ve Türkiye'de Özelleştirme, ODTÜ-Kamu Yönetimi Yayını, Ankara, 1990.
- AKTAN, Coşkun Can, "Özelleştirme", Takav Matbaası, Ankara, 1993.
- AKTAN, Coşkun Can, "KİT'ler Özelleştirme", Arkadaş Matbaası, İzmir, 1987.
- ALBERT, Mitchel, "Kapitalizme Karşı Kapitalizm", Çev. Cemil Oktay-Hüsnü Dilli, Afa Yayınları, İstanbul, 1992.
- ATASOY, Veysel, "Türkiye'de KİT'ler ve Özelleştirme Sorunu", Nurol Matbaacılık, Ankara, 1993.
- BUCHANAN, James, "The Economics of Politick, İnstitutè for Economic Affairs", London, 1978.
- BULUTOĞLU, Kenan, "Kamu Ekonomisine Giriş", Servet Matbaası, İstanbul, 1977.
- BORATAV, Korkut - TÜRKCAN, Ergun, "Türkiye'de Sanayileşmenin Yeni Boyutları ve KİT'ler, İktisat Politikası seçenekleri I, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1993.
- CASLIN, Terry, "Devlet ve Ekonomi", Çev. Mensur Akgün, Derleyen: Kemalî Saybaşı, "Liberalizm, Refah Devleti, Eleştiriler", Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 1993.

- CEVİZOĞLU, M. Hulki, "Özelleştirme", İlgı Yayıncılık, İstanbul, 1989.
- CEVİZOĞLU, M. Hulki - TÜRK-İŞ, "Özelleştirmede Sendikaların Çöküşleri, TÜRK-İŞ, Ankara, 1987.
- CEYLAN, Ali - VEZGİLİEL, Melek,
- CLAESSEN- HJm. - SKALNİK, Peter, "Erken Devlet" , Çev. Alaeddin Şenel, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1993.
- CURWEN, Peter J., "Public Enterprise", st. Martin Press, NewYork, 1986.
- DOĞAN, Yahya, "KİT' ler ve Özelleştirme", Metis Yayınları, İstanbul, 1993.
- EREN, Ercan, "Makro İktisat", Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa, 1992.
- EREN, Ercan, "İktisatta Yöntem", "U.Ü. Basımevi, Bursa, 1989.
- ERİŞ, Mehmet, "KİT'ler ve Halka Açılma", Boğaziçi Yayınları, No: 57, İstanbul, 1983.
- ERGİN, Feridun, "İktisat", Hamle Matbaası, İstanbul, 1962.
- ERGUN, Turgay-POLATOĞLU, Aykut, "Kamu Yönetimine Giriş", Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Yayını, Ankara, 1988.
- EKER, Aytaç - AKTAN, Coşkun Can, "Kamu Ekonomisinin Genişlemesi ve Özelleştirme", İzmir, 1993.
- ERKAN, Hüsnü, "Sosyal Piyasa Ekonomisi", Sosyal Piyasa Ekonomisi Yayın Serisi: 1, İzmir, 1991.
- ERTUNA, Özcan, "Finansal Kurumlar", Teori Yayınları, Ankara, 1986.
- GALBRAİTH, J. K., "Ekonomik Yaşamın Güncel Sorunları", Çev. Özer Ozankaya, Cem Yayınevi, İstanbul, 1991.
- GUSTAVE, Le Bon, "Kitle Psikolojisi", Çev: S. Demirkan, Bedir Yayınevi, İstanbul, 1969.
- HİÇ, Mükerrerem, "Atatürk'ün İktisadî Alandaki Görüş ve Politikaları", Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, Atatürk ve Cumhuriyet Dönemi Türkiye'si, Ankara, 1981.

- HİÇ, Süreyya, "Türkiye Ekonomisi", Menteş Kitabevi, İstanbul, 1988.
- IŞIKLI, Alparslan, "Bir Başka İktisat", Alan Yayıncılık, İstanbul, 1987.
- KAYALI, Reşad, "Özelleştirme Yöntemler ve Uygulama Sorunları", YASED, Yayın No: 35, İstanbul, 1989.
- KAZGAN, Gülten, "İktisadî Düşünce", Remzi Kitabevi, İstanbul, 1993.
- KEPENEK, Yakup, "Türkiye Ekonomisi", Verso Yayıncılık, Ankara, 1990.
- KEPENEK, Yakup, "100 soruda Türkiye'de KİT", Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1990.
- KING, Desmond S., "The New Right, Politics, Markets and Citizenship", Mc. Millan Education Ltd., London, 1987.
- KOZAK, İbrahim, "İbn Haldun'a Göre İnsan-Toplum-İktisadi Düzenli, Pınar Yayınları, İstanbul, 1984.
- MUTER, Naci, "Türkiye Ekonomisi'nde Mâlf Yapı", Anadolu Matbaacılık, İzmir, 1989.
- NEUMANN, Fransz, "The Democratic and The Authoritarian State; Essays in Political And Legal Theory", The Free Press, New York, 1957.
- OPPENHEIMER- Franz, "Devlet", Çev. Alaeddin Şenel - Yavuz sabuncu, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1980.
- OYAN, Oğuz, "Özelleştirme Söylemi ve Gerçekler", DÜnya'da ve Türkiye'de Özelleştirme, ODTÜ-Kamu Yönetimi Yayını, Ankara, 1990.
- ORHAN, Osman Z., "Keynezyen ve Monetarist İstikrar Politikaları", Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul, 1989.
- ÖZELMAS, Ekrem, "Devletçilik ve Sümerbank", Sümerbank Yayınları, İstanbul, 1963.
- ÖZKAZANÇ, Önder, "İktisadi Analiz: 1", AÖF. Yayınları, No: 12, Eskişehir, 1987.
- QIULIO, Eugene A., "Money and Banking", Schaum's Outline Series, Jo Enterprise Pte. Ltd. Singapore, 1987.

- WALKER, Alan, "The Political Economy of Privatization; Privatization And welfare state", Unwin Pub., London, 1984.
- PARASIZ, İlker, "Para, Banka ve Finansal Aracılar", Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa, 1992.
- ROBINSON, Ray-GRANO, Julion Le, "Privatization welfare state introduction", Privatization and welfare state (ed. 2), Unwin Pub., London, 1984.
- SAVAŞ, Vural, "Politik İktisat", Beta Basım Yayın Dağıtım A.Ş., İstanbul, 1986.
- SAVAŞ, Vural, "Anayasal İktisat", Beta Yayınları, İstanbul, 1989.
- SADIKLAR, Tayyar, "Türk Malî Sistemi İçinde Bankalar", T. Bankalar Birliği Yayınları, No: 113, Ankara, 1981.
- SAYBAŞILI, Kemalî, "Devletin Ekonomiye Müdahalesi (1963-1985)", Birey ve Toplum Yayınları, İstanbul, 1986.
- SIMON H.A. - SWITNBURZ D.W. - THOMPSON W., "Kamu Yönetimi", Çev. Cemal Mihçioğlu, SBF. Yay., Ankara, 1985.
- SELÇUK, İlhan, AREN Sadun v.s. "İşbitiren Ekonomi", Bilim ve Sanat Kitapları, Bilsan A.Ş., İstanbul, 1986.
- SEVİLENGÜL, Orhan "Bankalarda Kredi Müşterilerinin Finansal Tablolarının Analizi ve Türkiye Uygulamasının Değerlendirilmesi", Gazi Büro Yayını, Ank., 1993.
- SÖNMEZ, Sinan, "Kriz Devlet Müdahalesi ve Özelleştirme", Dünya'da ve Türkiye'de Özelleştirme, ODTÜ-Kamu Yönetimi Yayını, Ankara, 1990.
- STEWART, Michael, "Keynes Devrimi", Çev. A. Baltacıgil, Minnetoğlu Yayınları, İstanbul, 1980.
- ŞENEL, Alâeddin, "İlkel Topluluktan Uygar Topluma" A.Ü.S.B.F. Yayınları, No: 504, Ankara, 1992.
- TEKELİ, Şirin, "D. Easton'un Siyaset Teorisine Katkısı Üzerine Bir İnceleme", Güryay Matbaacılık, İstanbul, 1976.
- TÜSİAD, "Türkiye'de Özelleştirme Uygulamaları", İstanbul, Ocak 1992.

- TÜSİAD, "Özelleştirme: KİT'lerin Halka Satışında Başarı koşulları", Lebib Yayınevi, İstanbul, 1986.
- ULUDAĞ, İlhan, "Türkiye Ekonomisi", M.Ü.Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü Yayını, No: 2, İstanbul, 1990.
- ÜLKEN, Yüksel, "Fiyat Teorisi, Cilt: 2", Çağlayan Basımevi, İstanbul, 1972.
- YAY, Turan, "F.A. Hayek'te İktisadi Düşünce", Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa, 1993.

MAKALELER

- AKTAN, Coşkun, Can, "Özelleştirmede Kupon Yöntemi", Maliye Yazıları, No: 36., Temmuz-Eylül, 1992.
- BERKSOY, Taner, "Para Üretimi Boğuyor", İktisat Dergisi, Eylül, 1993.
- CEVİZOĞLU, M. Hulki, "Özelleştirme Yöntemleri", Yeniden Yapılanma Dergisi, Cilt: 1, Sayı: 2, Ekim, 1988.
- DUNLEAVY, Patrick, "Explaining The Privatization Boom; Public Choose and Radical Approaches", Public Administration, V. 64, Spring, 1986.
- ODTÜ Kamu Yönetimi Bölümü, "Dünya'da ve Türkiye'de Özelleştirme", Ank., 1982.
- ONUR, Sara, "Say Yasası'ndan Yas Yasası'na", Konya Ticaret Odası Dergisi, Yıl: 6, Sayı: 65.
- ONUR, Turhan, "KİT'lerin Düşündükleri", Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi, Ocak-Şubat 1993, Yıl: 30, Sayı: 112, sh. 29.
- ONIŞ, Ziya, "The Evolution of Privatization in Turkey; The Institutional Cotext of Public Enterprise Reform", International Jovenal of middle East studies, vol: 23, May, 1991.
- ÖZMEN, Selahattin, "Kalkınmanın Vazgeçilmez Aracı: İOT", Mülkiyeliler Birliği Dergisi, Yıl: 1967.

- ÖZSOYLU, Ahmet Fazıl, "Kamunun Düzenleyici Müdahaleleri, İktisat Dergisi, Ağustos-Eylül, Sayı: 329-330, 1992.
- SAYBAŞILI, Kemalî, "Malî Bunalım, İktisat Siyaseti ve Özelleştirme", ODTÜ Gelişme Dergisi, Cilt: 17, Sayı: 3-4 , 1990.
- SUIÇMEZ, Halit, "Dünya'da Özelleştirme Uygulamaları", İktisat-İşletme ve Finans Dergisi, Yıl: 8, Sayı: 84, Mart 1993.
- ŞANLI, Mustafa, "Liberal Ekonomiye Geçişte Yöntem Sorunu", H.Ü. İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt. 10, 1992.
- T. Maden Mühendisleri Odası, "Madencilik Sektörü ve Sorunları", Etibank Vakfı Bülteni, Sayı: 5, Mart, 1993.
- TOWERS, Brian, "Running, The Guetlet's; British Tiade Unions Under Thatcher 1979-1988", Industrial Labor Relations Review, vol: 42, No: 2, January, 1989.
- ÜNÜSAN, Çağatay, "Türkiye'de Franchising'in Gelişimi ve Ülkemiz Kalkınması için Önemi", Pazarlaram Dünyası, Yıl: 7 , Sayı: 38.
- YARROW, George, "Privatization In Theory And Practice", Economic Policy, Oxford, April, 1986.
- WATERBURY, John, "The Political Context of Public Sector Reform And Privatization In Egypt, Mexico and Turkey Princeton, 22-23 April, 1988.

RAPORLAR

- T.C. Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu: "1985 KİT'ler Genel Raporları", Ankara, 1987.
- T.C. Başbakanlık Devlet Plânlama Teşkilâtı, "Özelleştirme Ana Plânı KİT'lerin sınıflandırılması", Cilt: I, The Morgan Bank, Haziran, 1986,
- T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Komisyon Raporu, "Türkiye 2. Madencilik Şurası, Madencilikte Özelleştirme", 20-22 Ekim 1993.
- T.C. Başbakanlık Kamu Ortaklığı İdaresi Başkanlığı, "1992'de Türkiye'de Özelleştirme", T.C. Başbakanlık Matbaası, Ankara, 1992.

- Morgan Bank, "Turkey Privatization Master Plan for won-Financial State Economic Enterprises Terms of Reference", DPT, ANkara, 1985.
- Morgan Bank, "Turkey Privatization Master Plan: Legal Issue In Privatization, Social Issue in Privatization Capital Market", DPT, 1986.
- Komisyon Raporu, "Türkiye 2. Madencilik Şurası, Madenciliğin Ülke Ekonomisindeki Yeri ve Önemi", T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Ankara, 20-22 Ekim 1993.
- "On The Role of The Public Sector In Promoting Qualitative Growth", Fth European Regional Conference of Public Servises International, Barcelona, 12-15 November, 1989.
- 1985 Etibank'ın Faaliyet Raporu.
- 1986 Etibank'ın Faaliyet Raporu
- 1987 Etibank'ın Faaliyet Raporu
- 1988 Etibank'ın Faaliyet Raporu
- 1989 Etibank'ın Faaliyet Raporu
- 1990 Etibank'ın Faaliyet Raporu
- 1991 Etibank'ın Faaliyet Raporu
- 1992 Etibank'ın Faaliyet Raporu

KANUNLAR

- "Tasarrufların Teşviki ve Kamu Yatırımlarının Hızlandırılmasına Dair Kanun", Kanun No: 2983, Kabul Tarihi, 29. 2. 1984, Resmî Gazete, Yıl: 64, S. 18344, Başbakanlık Devlet Matbaası, Ankara.
- KİT Hakkında Kanun Hükmünde Kararname", Karar Sayısı: 233, Kabul Tarihi: 8. 6. 1984, Resmî Gazete, Yıl: 64, S. 18485, Başbakanlık Devlet Matbaası, Ankara.
- "Özelleştirme Kanunu", Kanun No: 3291, Kabul Tarihi 28.5. 1986., Resmî Gazete, Başbakanlık Devlet Matbaası, Yıl: 66, S. 19126, Ankara.

DIĞERLERİ

- HDTM, "Başlıca Ekonomik Göstergeler", HDTM Matbaası, Ankara, Eylül, 1992.
- 7. 3. 1994 Tarihli, Eskişehir-Kırka Bor Türevleri Tesisi Temel Atma Töreni İçin Sunulan Basın Bülteni, Etibank Genel Müdürlüğü, Ankara.
- "Etibank", Diyalog Yayıncılık ve Organizasyon Ltd. şti.
- Redhouse Yayınevi, "İngilizce-Türkçe Redhouse Sözlüğü", Türkiye, İstanbul, 1991.
- Halil Seyyidoğlu "Ekonomik Terimler Ansiklopedik Sözlük", Güzel Yayınları, No: 4, Ank., 1992.